Sarajevo, juli—septembar. **1897.** Сарајево, јули—септембар.

GLASNIK ZEMALJSKOG MUZEJA U BOSNI I HERCEGOVINI.

ГЛАСНИК ЗЕМАЉСКОГ МУЗЕЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.

Historička istraživanja o plemenu goričkih i vodičkih knezova

od

dra **Ljudevita pl. Thalloczy-a.**

Svrha je ovijem studijama, da dadu historičku osnovu tako dragocjenom novčanom materijalu slavonskih banskih dinara na temelju gradiva, koje dijelom još nije poznato.

Hrvatsko historičko istraživanje zanimalo se dosad većim dijelom starijim spomenicima, a tek od skora počelo se nešto više obazirati na lokalnu stariju slavonsku historiju.

Ovom prilikom želimo da u četiri odjelka rasvijetlimo povijest razvitka plemena knezova od Gorice. Prvo ćemo uglaviti podrijeklo ovoga plemena; drugo iz gradiva, što nam je pristupačno, sastavićemo rodoslov svojte do onog vremena, kada je od nje postala žalibože već izumrla[1]) porodica Blagaja; treće daćemo historički nacrt plemena, a najposlije daćemo prilog k historiji razvitka pečatâ i grba iste porodice.

A. Podrijeklo knezova od Gorice.

Ključ za pitanje o podrijeklu goričke porodice daje nam ugovor primorskoga bana Stjepana, sklopljen sa Senjanima god. 1243., a sačuvan u arhivi friulskih Frangepana, i taj ugovor nas upućuje na bistrenje podrijekla porodice.

U povelji: Stjepan primorski ban, *Radoh, Wolchina,* Toma *Sciernik, Krichko, Radoynjin sin Michoval* senjski gragjani, daju na vječnu uspomenu, da su oni radi prestanka po obije strane štetnog neprijateljstva izmegju komeskog plemena *Baboniga* i *brata mu Stjepana* i Senjana držali zajedničko vijeće i uglavili megju sobom za vazda mir. Da se ovaj mir ne bi nekad poremetio, senjski sudnici i cijela općina zavjeriše se, da od toga mira ne će nikad odustati. No ako bi se ipak dogodilo, da od plemena komesa

[1]) Dne 26. februara 1897. umr'o je u Ljubljani potonji potomak ovoga svijetlog plemena grof Ljudevit Blagay.

jednom neko pogine, neka bude kazna 500 maraka. Dalje su mir i s tijem utvrdili, da ako bi jednoj od obije strane: Senjanima ili plemenu komesa ma otklen poprijetio neprijatelj — tako zvana *vražda* — onda ona druga strana da mora od svake kuće pokupiti po 5 dinara kao pripomoć za napadnutu stranu, ako se pak ovaj novac ne bi sabrao do odregjena roka, da onda obavezna strana mora platiti globu od 100 dinara. Ako bi dalje jednoj strani trebalo vojske, da joj onda ona druga strana svakojako mora priteći u pomoć, ako bi pak propustila to, da mora platiti globu od 50 romanija. Da bi najposlije ovaj ugovor za uvijek vrijedio, Senjani daruju banu Stjepanu u njihovu gradu jednu palaču na dva kata sa vinogradom što mu zapada. Ovo je pak pleme komesa Babonika i Stjepana:

1. Sinovi Race, od kojih bješe prisutan Gemizina,
2. Ladyhovich, " " " " Drazimich,
3. Koranychanych " " " " Bogdan,
4. Witez Hutinyanim, " " " " Chervey,
5. Bonyanim " " " " Radigoz.

Svjedoci ovog ugovora bijahu:

a) zagrebački kanonik,
b) toplički (Topusko) kanonik,
c) kanonik templariusa,
d) hrvatski plemići:
  1. Dragutin *Krbavski,*
  2. Jakov *Lički,*
  3. Nemanja *Bušački,*
  4. Lampert *Gezečki,*
  5. *Plemići s onu stranu Gvozda:*
    1. Marko Brocus,
    2. Jaroslav,
    3. Andrija Petrov Peset,
    4. Wlchez i Strezeslav Clochoh,
    5. Nedelko i Strahvan.

Pri koncu uglaviše, dâko bi se što dogodilo megju ugovornicima, da svaka strana može odrediti samo po jednog sudnika: Senjani jednog i pleme kneževo jednog.

Podlinik povelje ovako glasi:

In nomine sanctae trinitatis et individuae unitatis: Universis Cristi fidelibus tam modernis, quam posteris praesens scriptum inspecturis S(tephanus) partium maritimarum banus una cum civibus Scenyensibus quorum nomina sunt haec: *Radoh Wolchyna, Thomas Scernik: Krichko, Michouel* filius *Radoynjc,* insuper cum omnibus civitatis eiusdem habitatoribus salutem in vero salutis auctore. Universitati vestrae patefacimus, quod cum super inimicitiis inter nos videlicet, inter generationem *Babonik* comitis et *Stephani bani* et populum Scenyensem exortis iuxta templarios per praeceptum domini regis ita, quod nostris peccatis exigentibus utraque parte multis mortuis inultisque in exercitu interfectis vehemens dispendium sustineremus, nos Stephanus banus cum Scenyensibus mutuum colloquium haberemus

divina favente clementia unanimiter desiderauimus, ut eiusdem inimicitiae voraginem extingueremus, et ut esset post triste malum gratior ista salus post tantas inimicitias cum nostris successoribus inseparabilis fraternitatis coniuncti vinculo simul viveremus perpetuo. Verumtamen ne nostrum laudabile desiderium ut etiam nostrae pacis inviolabile vinculum per aliquod posterorum inutile discidium aliquo modo possit revocari in irritum, nos iudices et consiliarii Scenyensis communitatis cum tota nostra communione dileximus, quod nunquam a perpetuitate pacis formatae secederemus. Imo si per peccata nostra inimicitiam recordantes eliminatam homicidium in generatione comitis Babonik et Stephani bani perpetraremus, vel etiam in aliquibus in praefato exercitu cum ipsis per praeceptum regium extitis quingentas marcas argenti persolveremus Stephano bano et germano suo Babonik comiti et eotidem communi iudici, praeterea intantum fraternitatem nostram confirmavimus, quod si alicui nostrarum duarum partium scilicet vel parti Scenyensi vel generationi comitis Babonik et Stephano inimicitia, quae dicitur vulgarice *Wrasda* aliunde immineret, altera pars tanquam fratribus de omni domo sue generationis per collectam denariorum regalium Wrasdam persoluere adiuvaret, si vero aliquo modo cuius libere partis istam collectam hora competente dare negligeret illos V. denarios coactus per suam generationem cum pena centum denariorum consequenter exhiberet. Insuper si alicui parti ingrueret necessitas vel generationibus, Babonik et Stephano vel generationibus, Scenyensibus cum exercitu vel sine oportunum esset, altera pars omnimodum consilium et auxilium omni dilatione postposita conferret: siquidem si aliqua partium hoc facere negligeret alteri parti cum sua generatione L romanaros persolveret denique ut huius fraternitatis compago nobis et nostris posteris in aeternum permaneat inviolabilis, nos Scenyenses concives in palacium cum duobus Stachucijs et cum una vinea bona Stephano bano et suis successoribus libere et quiete absque omni contradictione perhenniter possidendum contulerimus generationes vero comitis Babonik et Stephani haec sunt: filii *Race* de quibus confirmatione pacis interfuit *Gemizína; Ladyhovych,* de quibus interfuit *Drazimich; Koranychanych,* de quibus interfuit *Bogdan; Witez hutinyanim* de quibus interfu(i)t *Chervey; Bonyanim,* de quibus interfuit *Radigoz.* Testes siquidem huius seriei sunt capitulum Zagrabiense, capitulum fratrum de Toplica, capitulum templariorum, nobiles de Chroacia, Karolus de Corbauia, Jacob de Lika, Nemanya de Busah, Lampert de Geizka, nobiles *ultra Gozd.* Marc. filius brocum, Jaroslaus, Andreas filius Petri de Pechek, Wlcheg et Strizelav de Clachoh, Nedelko et Strahoan et ceteri quam plures. Tandem ne pia bene operantium gesta per decursus temporum liturari valeant vulpina persutia nos utriusque partis actores causa testimonii certioris

inscribi fecimus praesentem paginam sigilli communitatis Scenyensis et etiam sigilli Stephani bani muniminibus roboratam, anno ab incarnatione domini MCCXLIII mense februarii. Ultimo non praetermittitur, quod si aliqua causa inter duas partes exorta fuerit, iudices non iudicantur nisi unus de communitate Scenyensi alius de generatione Babonik comitis et Stephani bani.

U ovoj povelji nahodimo riješenje pitanja o podrijeklu. Iz nje proizlazi to, da su primorski ban *Stjepan* i brat mu *Babonig* kao i njihovo *pleme* bili u neprijateljstvu sa gradom Senjom (Segnia) u godinama prije 1243. Ovo je neprijateljstvo postalo sa pograničnih raspri i drugih razdora, a od toga je postala docnije tada uobičajena vrsta privatnog sugjenja: čitava niska krvnih osveta, koja je do minulog stoljeća na onijem stranama vladala. Već sama krvna osveta po sebi iziskivala bi, da za prolivenu krv svojta ubijenoga traži nove krvi, i ovo je stanje trajalo desetinama godina. Samo na upletanje crkve ili kraljevske sile odustajale bi stranke od daljeg gloženja i uglavljivale takav mir, da odjako „vječito žive u nerazdvojnoj prijateljskoj svezi". Ove vražde (staro-slavenski враждa), gloženja ponavljala bi se vazda, s toga trebaše da se uglavi mir na tvrdom temelju, te bi stranke davajući sebi megjusobna jamstva u svečanom obliku sastavljale povelju o tome. Ali misao o vječitom miru živjela bi samo na hartiji, jer bi se senjski trgovci pljačkali s dana na dan, tako da su se 1278. ban Stjepan i Radoslav iznova morali zavjeriti, da ne će ticati u Senjane, i to opet zajedno sa svojom rodbinom (Stephanus, banus, comes Radislaus et *societas* eorundem[1]). A mučno bješe onda sklapati drugi sem privremeni mir. U smislu jugoslavenskog, kao i današnjeg sjevero-albanaškog plemenskog prava, imanje svake rodbine, generacije sačinjavalo bi zajedničko imanje onog plemena, pa ko bi zametnuo kavgu na granici, taj bi se onda gložio sa cijelim plemenom. Ko ne spada u pleme, taj je *tugjin*. Ako bi se sada obije strane izmirile i megju sobom pobratile, onda bi nestalo megju njima i misli tugjinštine i nastupilo bratinstvo, prijateljski odnošaj.

U ovoj povelji sročile su se dvije strane: *skup senjskih gragjana*, petorica njih poimence: Radoh, Wolchina, Thoma Scernik, Krichko i Radoynjc (Radojnićev sin Mihajlo) i *pleme*, generacija kneza *Baboniga* i primorskog bana *Stjepana*, gradski živalj i seosko žiteljstvo.

U povelji stranke uglavljuju dvostran ugovor: megjusobno da se pomažu novcem (svojevoljnom ratnom porezom) ako budu napadnute i vojskom, ako jedna od ugovorenih strana to zaželi, pa uglavljuju i sugjenje megju sobom.

---

[1]) Thallóczy-Barabás: „Codex Diplomaticus comitum de Blagay" (M. Tört. Emlékek knj. XXVIII., Budimpešta 1897.), XV., str. 34.

No ovaj po pravnu historiju zanimivi prilog prevazilazi to, što ugovor imenuje pleme Babonigovo i Stjepanovo. Po tome su Babonig i Stjepan kao predstavnici, punomoćnici svojeg plemena ovlašćeni da uglave mir. Po ovoj povelji njihovo se pleme 1243. dijelilo na pet grana:

To su poimence:

1. *Sinovi Race*, od kojih je došao *Gemizina* da uglavi mir.

2. *Ladihovych* (Ladihović), došao *Drazimich* (Drazimić).

3. *Koranychanych* (Koraničanić), došao *Bogdan*.

4. *Witez Hutinyanim* (Vitez Hutinjanim, hutinjski vitez), došao *Chervei* (Hrvoja).

5. *Bonyanim* (Banjanim), došao *Radigoz* (Radogost).

Babonigova i Stjepanova grana predvodi, ostali su pojasne grane: svaka porodica prati ispred sebe po jednog poslanika da uglavi mir, jer samo tako priznaje cijela generacija, da mir i nju veže. A što proizlazi iz toga? Eto to, da su spomenutih pet grana *krvni rogjaci*, prvobitno skupina od jednog pradjeda proizašlih porodica, a to nam u njima prikazuje staru slavensku generaciju.

Da razgledamo po redu spomenuta plemena:

1. Sinovi *Race*:

1279. članovi plemena *Rathey* (de genere) Radoslav, Jesen, Godomir, Isanov sin Senko daju svoje zemlje, koje leže u *Kychi* kraj potoka Čemernice, za dvadeset i pet banskih dinara topličkom opatu u našljedstvo. Ova je zemlja njihova baština (XVII. pov.[1]).

1284. god. od istog plemena *Rata* Jesen, Isanov sin Senko i Radoslavov sin Isan daju u našljedstvo sinovima *Baboniga* (1. rodoslov br. I.) za dvanaest maraka svoju zemlju zvanu *Pelava*[2]) (pov. br. XXII.).

1327. od plemena *Rathe*: Nikolin sin Gemizina daje u našljedstvo unucima brumenskog kastelana Kojslava, Stjepanovu sinu (knezu) Pavlu i Ivanu svoju baštinu zvanu Vrhvulčeta (vrh Vučete) blizu tvrgjave *Brumen* za dvadeset i osam maraka (pov. br. LI.).

1353. god. Vitomirov sin Kojlo od plemena *Ratetych* vraća ovome nazad imanje Tatarjevoselo, koje je pradjed im Tiszin sin Nikola Ratetycheva plemena od svog pradjeda uzeo u zalog za dvanaest maraka. Prisutni bijahu od *Ratetych* plemena Vukoslav i Andrijin sin Nikola (pov. br. LXXIII.).

1358. god. zagrebački kaptol izdaje na molbu Duima, sina Radoslava Blagajskog megjašnu povelju o njegovom imanju Sitečü, koje su sinovima Babonigovim prodali za sedamdeset maraka Jesen i Isanov sin Kristan u svoje ime i u ime braće im od plemena *Rathe*: Senka, Gerolda, Terpine, Lepechova sina Lepedruga i Gerdonina sina Nikole (pov. br. LXXVI.).

[1]) Navodi se odnose na pismohranu Blagajske porodice.

[2]) Izmegju tvrgjave Bojne i Brumena, u okolici rijeke Gline.

1359. god. Stjepanovi sinovi: Marko, Mikec i Egid od plemena *Rathetygh* priznaju svoj dio imanja izmegju Brumena i Hlevkoca (Klokoča) županu Duimu Blagajskom za šesnaest maraka (pov. br. LXXVII.).

1372. god. Bogdoslavov sin Martin od plemena *Rathetych* prodaje svoje imanje duž potoka Čemernice sinovima župana Duima Blagajskog: Ivanu, Nikoli, Babonigu i Stjepanu (pov. br. LXXXIX.) za šezdeset zlatnih forinti.

1379. god. nastaje u stvari zajedničkog imanja Bogine zanimljiva zajednička obavezna pogodba plemena *Rathetych*.

Mikac sin Vlčikov od plemena Rathetycha i sinovi mu Pavle i Marko i posinak Vaso Lampetić prodali su Boginu i ostalo zajedničko im imanje za stotinu dukata braći svojoj a Veličkovim sinovima Orleku i Grguru i njihovim sinovima, naime Orlekovim sinovima: Mihajlu, Ivanu, Andriji, Grgurevu sinu Gjuru i sinovcu im Jubovu sinu Martinu, i ovoga sinu Pavlu, i to tako, da kupci, doklen ne plate ovih sto dukata, *kao kulučnici* moraju služiti, kao i ostali kulučnici prodavačevi (pov. br. XCIV.).

1380. god. zagrebački kaptol na zapovijest kraljice Jelisavete mlagje reinstalira našljednike pokojnog Ivana sina Nikolina s pridjevkom Tisza od plemena Ratetycha i Stojimira sinovca mu a sina Ivana i pripadnike mu u imanje Lokočovo, koje je silimice osvojio Gjuro Czudar glavni peharnički majstor (pov. br. XCV.).

1386. god. vraća toplički opat Ivan sinu Andrijinu Nikoli i Nikolinim sinovima Andriji, Tomi i Gjuru od plemena Ratheticha (nobiles de Rathetich) Kupčugoricu (u okolici Klokoča), koju je nekadašnji ban Stjepan od njih oduzeo.

1426. god. *Rathetych*-ki Martin Ajtić posluje kao banov čovjek pri instalaciji Ante Blagaya u njegove tvrgjave Gradec i Doboc (pov. br. CLIII.); 1427. god. pri instalaciji sinova Nikole Blagaya u njihova imanja Verhovina, *Lokočevo* (1380. Stojimira Ratetića, v. pov. br. XCV.) i Podmartinje.

1428. god. je *Ratetički* Gjuro Ajtić susjed dobretinskom imanju Franka Goričkog (pov. br. CLXXIV.).

1439. god. Petra *Ratetića* sin Nikola, za olakšanje svojim sinovima Tomi, Grguru, Andriji i Lukaču daje svoje imanje Dobrodol na Ratetiću sa nekoliko svojih kulučnika Mikuševu sinu Lukaču i njegovim sinovima od plemena Bovića za šezdeset zlatnih forinti u zalog (pov. br. CLXXVI.).

1439. god. prisustvuje Anto Ajtić *Ratetički* kao banov čovjek pri instalaciji Grga Blagajskog u njegovo imanje Brezovica i Dol (pov. br. CLXXVII.).

1440. god. prisustvuju *Ratetići* Vladislav i Martin kao banovi ljudi pri instalaciji Grga Blagajskog u Dobretini (pov. br. CLXXIX.).

1452. god. od plemena *Ratetić* Senkocki Damjan Butković i žena mu Jelena uzimaju pod svoje Vinka Freilicha[1]) kastelana u Komogojnu (CLXXV.—VI.).

1457. god. Petar i Ivan od plemena Ratetić sinovi pok. Vladislava Ajtića Bozetajskog (v. CLXXIX.) daju u našljedstvo svoj dio imanja u Velikoj Slobodi Grguru Blagajskom za sto pedeset zlatnih forinti (pov. br. CLXXXIX.).

1457. god. pok. Ivana Ajtića sin Marko, pok. Antuna Ajtića sin Ivan i pokojnog Martina Ajtića sin Andrija, svi od plemena *Ratetić,* predali su svoje imanje u Oresji Grguru Blagajskog.

1459. god. isti Grgur Blagajski kupio je od ženskih baštinika *Ratetića*, naime od žene Petra Draganića Bojnajskog Jelisavete, kćeri Dimitrija Skornića Zemkockog, imanje *Zemkoc*,

[1]) Od ovih su podrijeklom Frajlikovići.

kao i dijelove Apolonije udovice spomenutog Dimitrija Skornića i kćeri mu Kate i Ane, kao i dijelove Agneze, sestre Dimitrija Skornića u istom mjestu. Povrh toga kupio je imanje Barbare udovice Petra, sina pok. Vladislava Ajtića Bozetskog, u Maloj Slobodi i Stankovcu. Pri instalaciji bješe banov čovjek Ivan sin Ante Ajtića Bozetskog (pov. br. CXCII.).

1482. god. *Ratetički* Ivan Ajtić kao banov čovjek pri instalaciji sinova Gjura Markočelića Ivana i Ilije u imanje Došanj (pov. br. CCVIII.).

Eto u glavnom potpuno opravdane slike plemena Ratetića od 1279. do 1482. u neprekidnom nizu i ako nije u tvrdo raščlanjena. Osnovatelj je plemena: Rathey, Rata, Rate, Race, od ovog potječe zbirna imenica Ratetić.; 1426. odvaja se od naplogjena plemena porodično ime Ajtića, pak onda Senkocki Skornići. Ove grane pokazuje naš diplomatar, a iz Tkalčićevih Mon. epp. Zagr. I. dio navodimo ove odnošaje:

1211. „terra Raten super fluvium Glinyza“ (26. str.) Pelava-zemlja. Up. pov. XXIV.

1225. sex generationes comitatus de Gora; Pridizlai videlicet de Bojna, Alpret, Martinus filius Brochoinae, *Rate,* Bizlai, Trmha et fratrum (55. str.).

1234. „Rata cum tribus filiis suis, videlicet Gamaticia (Gemizina), Martin et Isanj“ (74. str.).

1252. „Genzine, filius Ratha“ pristaldus Alexandri vicebani Alexandri comitis Zagrabiensis (96. str.).

1261. regni nobiles: „Pouorsanus filius Rata“ (127. str.).

1285. Božin sin Zemk, brat mu Maren, Stojslavov sin Vlčeta, Cernkov sin Dobrotch i *Radei,* za tijem Bratesin svi priznaju svoje imanje Večinčret za deset maraka Arlandovu sinu županu Ivanu, za njihovog gospodara bana Stjepana. (217. str. — U našem diplomataru je Vlčeta 1279.—8. Jelenkov sin. 24. str. No Senkovčani su bez sumnje Ratetići). Da su ovi od plemena Race Rach, proizlazi

1294.: Zemk filius Bose, frater Wlkoy, Radey filius Wlkovoy, frater Ramona, item Rethk filius Nenadai de genere *Rach*“. Svoje imanje Drozgomet priznaju banu Stjepanu za deset maraka (233. str.).

1295.: Ratini sinovi (244. str.).

2. Pleme *Ladyhovych* (Ladiković, Ladchovic).

1440. god. zagrebački kaptol instalira sinove Ivana Pethryegha: Petra, Pavla, Blaža i Filipa u imanje Gumazova sina Mika zvano *Ladykowigh* (pov. br. CXVII.). Ovaj Gumaz neophodno spada u to pleme.

1504. Gjuro Sanković od plemena *Ladyhovich* u korist svojih sinova Nikole i Ivana daje u našljedstvo svoje imanje Kerstinu u cetinskom okrugu za trista zlatnih forinti kaločkom arcibiskupu Grguru i sinovcu mu Ivanu Cetinskom (obojica su Frangepani). (Pov. br. CCXXIV. i arh. sv. X. Cod. Dipl. comitum Blag.)

Zemlja Ladihovicha spadala je u po sv. Nikoli nazvanu župu dverske glavne dekanije na teritoriji zagrebačke biskupije. Kraj Stenišnjaka poredala su se sva ova plemenska imanja, to im bješe središte. (Tkalčić stat. zagreb. kapt. u XIV. st. II. k. 93. s.)

3. Pleme *Koranychanych* (Koraničanić).

U arhivi doduše nema spomena o svojti ovoga plemena, i rijeka Korana spominje se samo kao granica (pov. br. XXVII.) i kao tributalno mjesto (pov. br. XXXVII.),

no sumnje nema, da je ovo pleme duž rijeke Korane držalo svoje zemlje, u današnjem slunjskom kotaru modruško-riječke županije u području općine Drežnik. Naime kralj Andrija III. u svojoj objavi od 1292. II./26. (pov. br. XXVII.) dariva banu Stjepanu zemlju Dresnek. U njegovu području bijahu naseljena mnoga plemena: *Dragoslav, Klokoč, Gozlič, Krisič,* a megju susjedima je i *Radeth*-ov sin Krasina.

No sve to ne dokazuje koliko treba. Mnogo više odlučuje u tome to, što se Koranicsa (Coranicha) pojavljuje oko grada Stenišnjaka kao po sv. Krstu nazvano župno mjesto pored imanja Ratetića i Ladihovića. Amo se presadila loza Koraničanića. (Tkalčić II. 93.)

5. Pleme *Witez Hutianym* (Hutinajskih vitezova).

1264. Čalkovi sinovi Jako i Stjepan daju u našljedstvo svoju zemlju zvanu Kolevrat duž potoka *Hutina* za jedanaest maraka županu *Radihi* (Radoslavu) i bratu mu Stjepanu. Pošto je prodaja učinjena u smislu prava prvoprodaje, to je kupac očevidno bio susjed i držao zemlju oko potoka *Hutine,* te se ova plemićka svojta prozvala po ovom potoku, kao i Klokoćani (pov. br. VIII.). Ovo imanje kraj potoka Hutine nazvano je: zemlja Hutina (terra Hutina) i na njoj je stojao pozniji grad Stjepanovića Stenišnjak. U ostalom i iz XIV. br. statuta zagrebačkog kaptola proizlazi, da je u dverskoj glavnoj dekaniji kraj crkve stenišnjačke bila po sv. Jurju nazvana Hutinska župa, ovdje su bila imanja svijeh grana Stjepanova i Babonigova plemena; od ovih se jedan odovlen i nazvao. (Tkalčić II. 92. s.)

Spomenućemo i djelovanje župana *Hudinė* u XIII. stoljeću, jer je to biološki analogan podatak po razvitak našijeh plemena, i jer je jedan od znamenitijih podataka za slavonsko područno pitanje.

Kralj Bela dariva županu Hudini i četvorici njegovih rogjaka: Petru, Gjuri, Bogdanu i Potočinu — za stečene zasluge prilikom spasenja mu i prekodravskog boravka povodom tatarske krajine — Megjuriječje, koje spada u prekodravske dijelove Šomogjske županije i uzima ih u red „in aulicos et serviëntes nostros“, ili postavlja ih pravim *zemaljskim* plemićima. A to se zbilo 26. aprila 1245. (Tkalčić ibidem 85.)

Ovo šomogjsko Megjuriječje dobio je obzirom na njegove zasluge kao kraljevski dar župan Hudina (Hodina) sa svojim rogjacima Gurkom, Petrom, Bogdanom i Potočinom. No 9. aprila 1246. potužiše se ovi, da ih ban pojedince prisiljava na službu u njegovoj i kraljevoj vojsci. Kralj za to naredi, da poslije svakog petog kulučnika jedan konjanik mora služiti kralju. (Tkalčić I. 87.) No na to opet stupa pred kralja mošonski župan Benedikt, i kazuje, da Megjuriječje leži u kordovskoj županiji, a ovu je kralj njemu darovao, po tome daklen Hudina nema na to nikakva prava. Kralj je na to izjavio, da Megjuriječje ne spada u Kordovu, no i ako bi tamo spadalo, da je Hudina ranije dobio na dar Megjuriječje, nego li Benedikt županiju, s toga potvrgjuje dar Hudini.

Megjuriječje bješe pripadništvo šomogjskoga grada, a kralj Bela je 1245. iz svog dara odvojio ovu zemlju od imovinstva šomogjskoga grada; ban Stjepan Gutkeled, ban cijele Slavonije htio je 1252. i ovu zemlju da reintabulira u smislu općenite zapovijesti o pouzeću gradskih zemalja. (Tkalčić I. 94.) No kralj je 1256. potvrdio svoj raniji dar i Hudina je ostao u imanju. (Tkalčić I. 113.) Na taj je način ostala, ušljed naredbe Bele IV. iz Bihaća od 1262. god., i zemlja Megjerica u rukama svojte Stjepana Hudine, Grubešina sina Grgura i ostale mu braće (127. s.).

No pleme Hudina je megju tijem sa mnogih pustošenja 1299. sa svijem osiromašilo, te s toga razloga daju ovi svekolika svoja imanja na zemlji Megjerici, koja su —

kako vele — držali po daru Bele IV. pod zlatnijem pečatom od 1245. (I. 85.), zagrebačkom biskupu u našljedstvo i postaju kulučnici (I. 241. s.).

Eto historičko-biološke slike jednoga slavonskog plemena.

Pleme se otkida od pomorske obale. 1241.—2. vojuje Hudina protiv Tatara i 1245. dobiva Megjuriječje, koje je tada pripadalo šomogjskoj županiji. Iz povelje zagrebačke biskupije proizlazi, da je tadašnja granica šomogjske županije jamačno trebala dopirati do granice staré županije *Gordove* (comitatus Kordua, danas Grgjevac) do potoka Čazme, inače ne bi bio župan Benedikt reklamovao *Megjuriječje* kao takvo, koje bi pripadalo Gordovi. (I. 90.) Ovo *Megjuriječje* ležalo je u poznijoj köröskoj županiji u okrugu kamarcajske glavne dekanije zagrebačke biskupije. (Tkalčić I. 126.) Csánki[1]) je u svojim topografičkim studijama razložio, da mjesto Megjurača leži izmegju potokâ Čazme, Bedeničke i Račučke, pa su pod tijem razumijevali Megjuriječje. Stari hrvatski naziv: Megeric (Medjerica, medju rijeka), Mergerywche (Medjeruče) potpuno se podudara sa magjarskim nazivom. U Megjurači bijahu u XIV. vijeku obični plemići vlastela, a u više prilika bijaše i sjedište staroj köröskoj županiji. U ovom su kraju držali zemlje i kamarcajski *Vitezi* (Vitezići[2]).

Doduše mi ne znamo da pokažemo svezu izmegju plemena župana Hudine i Vitezova, ali se duh arhivalnoga gradiva ne protivi tome mnijenju, da to ime proističe od Viteza Hutianima, Hutinjskih Vitezova.

Doklen je jedan dio mnogobrojnog plemena Hudina osiromašivši postao biskupov kulučnik, dotlen jedna do dvije zgodnije grane ostaju i žive dalje kao zemaljski plemići.

5. Pleme *Bonyanim* (Bojnani).

1424. 25. januara kralj Sigismund darovao je Nikoli Blagayu Kostajnicu, Stebanču, Čaglić, Bašju, *Banjanet* i Donju Jamnicu. Ova su imanja ležala u zagrebačkoj županiji i sa ondje imućnim plemenima potpadala su pod kraljeve činovnike. Po tome daru dospjela su tamošnja plemena u kulučnički odnošaj spram Blagajaca (pov. br. CXLVII.).

1424. 16. augusta zagrebački kaptol je uz prkos zabrani Fridrika Celjskog instalirao u spomenuto imanje sinove Nikole Blagaya: Vladislava, Antuna i Ivana (pov. br. CXLVII.), iste godine 11. novembra zapovjedio je kralj zagorskom županu Fridriku Celjskom, neka ne tiče u Blagajce (pov. br. CXLVIII.).

Banjani leže u krupskom kotaru današnjeg bihaćkog okružja. U XV. stoljeću pripadali su zagrebačkoj županiji, a crkveno u zagrebačko prepoštvo[3]).

Pleme Banjani (Banjanim) u ovom obliku nahodimo samo u XV. stoljeću i to daleko od stenišnjačkih ostalih plemenskih imanja kao takvo, koje je izravno spadalo pod kralja. Moglo bi nastati pitanje oko toga, eda li pod Banjanim ne treba možda da razumijemo: *Bojnu* u blizini Banjana. Bojna je osnova gentilnom imenu „Bojnani". Babonigovi sinovi već su 1266. dobili Bojnu pod svoje, kada su svoju baštinu Vodiču izmijenili za imanje Seroniču, Bojnu i Stojmerić slavonskoga bana Rolanda.

Što se ove izmjene tiče, moramo primjetiti, da je *kninski* biskup Vladislav izdao dotičan ekspedit o tome. Ali Babonigovi sinovi kao izmjenitelji obvezali su se, da će ovu izmjenu potvrditi zagrebački kaptol, stariji kralj, kraljević Bela i ban. Oko te

[1]) „Körös-megye a XV. században". 22. s.

[2]) Csánki D. n. o. 23., 30.

[3]) U krupskom i cazinskom kotaru spominju u našem Diplomataru spomenutu kostajničku crkvu, čagličku, a ovdje bješe i bojnanska crkva. (Tkalčić II., 76.)

izmjene baktao se zagrebački kaptol. (Pov. br. IX., Up. Hazai Okmánytár VIII. 104., 106. str.)

Neke vjerovatnosti imade u kombinaciji, jer je u susjedstvu kičajskog imanja Ratetića imao zemlje 1279. neki *Granga Boyna* (pov. br. XVII), a isto je vjerovatno, da je zemlja Bojna (terra Boina) kao zajedničko plemensko imanje ležala kraj zemlje Pelave i Bluzete (Bulzeta). Pelava je prodajom dospjela Ratetićima u ruke. Tako to kazuje — kako već navedosmo — povelja zagrebačkog kaptola od 1284. (XXII. O Pelavi još LI.) Bojnu drže Blagajci 1380. (pov. br. XCVI. Susjedi su im pleme Krešić XCVII.).

Pitanje se vrze oko toga, hoćemo li smatrati pleme nastanjeno na zemlji gradu Bojni pripadnoj, ili pleme na zemlji Banjani Banyane, koja je 1424. postala Blagajsko imanje, za istovjetno (identično) sa plemenom braće Stjepana i Baboniga: Banjanima. Doduše Diplomatarium ne daje nam pojedine karike u lancu, no to proizlazi, da je bilo plemena Banjane, kojeg se ticala porodica. U ostalom nedostatke nam tumači i ta okolnost, što je pleme Banjane u XV. stoljeću postalo kulučničko (jobbagio).

*

Iz ovijeh podataka proizlazi izvan svake sumnje, *da je onih pet plemena, što se spominju kao plemena bana Stjepana i Babonika, prvobitno živjelo u jednoj porodičnoj zajednici i da su u sredini XIII. stoljeća bila svjesna toga. U ovakoj univerzalnosti ističu se ona pod vodstvom bana Stjepana i Babonika Goričkog.*

Pošto se pak ova plemena po historiji i po podrijeklu ističu na onoj zemlji, koja je susjedna sa Hrvatskom preko Gvozda[1]*, pošto su im svjedoci posjednici starog hrvatskog područja, a ugarsko zemaljsko pravo im samo postepeno preinačuje njihovu porodičnu organizaciju, u koliko se ova očituje u zajedničkom držanju imanja: to mi smatramo kao izvan svake sumnje, da su se ban Stjepan i Babonik, kao najuglednije vogje bratskog im plemena, na temelju ugarskog zemaljskog prava odvojili od toga naroda, koji se tada zvao slavonski, a politički je stojao na onoj prijelaznoj zemlji, koja je od Save vodila u staru hrvatsku zemlju. Oni su za tijem za dugo postali najugledniji posjednici slavonske zemlje, osobito zagrebačke županije, no to već nijesu više dočekali na svojoj zemlji, kada im je mjesto podrijekla dobilo hrvatsko ime, pa se i taj narod pretvorio u politički priznat narod hrvatski.*

B. Rodoslov goričkog odnosno vodičkog plemena.

Rodoslov Blagayske porodice sastavili smo na priloženoj tablici. Tablica nam iskazuje 30 članova porodice do Duima, osnovatelja porodice Blagay. U tome smo se poslužili pismohranom porodice, studijama Antuna Póra, sastavkom Schönlebena i gradivom našeg Diplomatara. Dokaze po

[1]) Preko megje što ju čini Mala Kapela.

Rodoslov porodice Gorice, odnosno Vodiče.

1. **Nicolottus**
de genealogia Ursinorum comitum et senatorum urbis Romane.

2. comes **Stephanus de Gorichia** (I.) † pred 1210.
Imao za ženu: filia Hermani comitis de Gorichia in partibus Karinthio.

3. **Babonik** (I.) comes de Wodicha.
Imao za ženu: **N.**, sestru bana Rolanda (Sch.).

4. **Stephanus** (II.) comes de Wodicha.

5. **Petrus.** 6. **Mathias.** 7. **Jacobus.** 8. **Cristanus.**

Endrey 1313. **Stephanus de Wodicha** 1355. **Helena** m. Frankopan Duymo.

Endrey comes de Wodicha 1347.

Petrus 1355. **Andreas** 1355.

9. **Babonik** (II.) 1283. condam. Imao za ženu: groficu od Požege, sestru Albertina Morosini-a. (Sch.)

10. **Dionysius** banus?

11. **Radoslaus** (I.)

12. **Stephanus** III.

13. **Gregorius** banus.

19. **Ladislaus** (Radesclaus?). Imao za ženu: kćer bana bosanskoga Prijezde.

20. **Stephanus** (V.)

21. **Gregorius.**

14. **Stephanus** (IV.) **de Steničnjak** banus † 1316.

15. **Joannes** (I.) † oko 1335. Žena mu: Klara Eufemia filia comitis Goritiae Alberti III. (?)

16. **Nicolaus** (I.)

17. **Radoslaus** II.

18. **Otto.**

29. **Henricus.** 30. **Stephanus** VI.

Anna m. Petrus Herczeg de Szekcső.

27. **Nicolaus** III.

28. **Duimus.** Imao za ženu: Margarethu Garay filia Nicolai Garay (Sch.) prvi Blagajski knez [1]).

22. **Paulus de Kruppa** † 1382. Imao za ženu: Katu groficu od Ortemburga, sestru grofa Majnarda od Ortemburga.

23. **Joannes** (II.).

24. **Georgius.**

25. **Dionysius.** ž.: Anna gr. Ortemburg.

26. **Radoslaus** III.

Kata. 1. Za Henrika gr. Ortemburg. 2. Za Gyuraja od Bessenyő (Bessenyey).

---

[1]) Od ovog potječe u grofu Ljudevitu Blagay u Weissensteinu 26. februara 1897. izumrla grofovska Blagajska porodica.

poveljama zasebno smo grupisali. Upotrebu smo tijem olakšali, što smo u rodoslovu brojem zabilježili pojedine članove porodice i što smo u dokazima po poveljama pod pojedinim odnosnim brojevima grupisali podatke. Gdje ženu spominjemo po Schönlebenu, označismo (Sch.) pod zagradom, a gdje je to (Sch.) izostalo, ondje se podatak može poveljom dokazati. Schönleben je poznavao porodične spise, no u jednu ruku nije umio čitati, a u drugu je površno radio. Pri svem tome morasmo ga uzeti u obzir, jer je u njegovo doba gradivo arhive veće bilo. Uz često ponavljana krštena imena: Stjepan, Babonik i Ivan[1]) zabilježismo rimske redne brojeve. Iznijesmo i neizvjesnu granu Babonika I., no samo kao podatak, stavivši uz nju broj povelje, a ove članove, kao i one, koji se poveljom ne mogu jasno dokazati, nijesmo obilježili brojkama.

Dokazni podatci k rodoslovu.

1. *Nicolottus*[2]) 1200. U lažnoj povelji kralja Imbra I. navodno pradjed porodice. V. studija br. I.

2. *Stephanus* (I.) 1200. I. comes, navodno od Bele III. dobio „quandam (teram Wodicha vocatam in partibus inferioribus Sclavonie, in contiguitate districtus Zane et Dubicha existentem." — 1218. U sumnjivoj povelji Andrije II. „condam" comes Stephanus de Gorichia. Prije 1209. „bonae memoriae" Wenzel: ÁUO. XI. 107. s.

3. *Babonik* (I.) 1218. II. Najprvo se pojavljuje sa svojim bratom Stjepanom. — 1249. V. Kupuje Polanu dubičke županije. (Po A. Póru ovaj čin potekao je od Babonika II.) — 1256. VII. Sa svojim bratom Stjepanom zajednički drži sela Bezdig i Mekuyn, koja pripadaju dubičkom gradu. Preko 1256. ne pojavljuje se više.

4. *Stephanus* (II.) V. br. 3.

5. *Petrus* 1266. IX. — 1266. HO. VIII. 104.

6. *Mathias* 1266. IX. — 1266. HO. VIII. 104.

7. *Jacobus* 1266. IX. — 1266. HO. VIII. 104. — 1269. X.

8. *Cristan* 1266. IX. — 1266. HO. VIII. 104. — 1269. X.

9. *Babonik* (II.) 1278. XIII. Nicolaus (16.) filius Babonig. — 1279. XVI. Nicolaum (16.) et Stephanum (14.) filios comitis Babonyg. 1283. XX. Radozlao (28.) comite, filio Stephani (14.) comitis, filii condam Baboneg. — 1284. XXII. Nicolaus (16.), Stephanus (14.), Johannes (15.), Oth (18.), et Rachech (17.) filii Baboneg uzimaju Pelavu. — 1299. XXXI. Stephanus (14.) nunc banus totius Scl. Johannes (15.), Raduzlaus (17.) et Otto (18.) comites filii Babunig. — Raduzlaus (11.) condam banus, patruus eorum, daklen su Babonig (9.) i Radoszlov (11.) bili braća. — 1308. Stephani et Johannis, comitum Baboneg. Mon. civ. Zagr. nro 96. — 1310. Stephano bano Sclavonie, Johanni et Radozlao comitibus, filiis comitis Baboneg. Mon. civ. Zagr. nro 97. — 1311. (Nos) Stephanus banus totius Sclavonie. Mon. civ. Zagr. 98. — 1328. Marko kanonik predaje Medvedgrad Stephano, Johanni et Radus, filiis Baboneg. Mon. civ. Zagr. 144. — 1330.

---

[1]) Ovo smo po poveljama ispisali latinski, a gdje nema podatka po povelji, bosanski.

[2]) Valja mi primjetiti, da arapski brojevi pred imenima odgovaraju brojevima, koja se čitaju na tablici rodoslova, a rimski brojevi poslije brojeva godina pak odgovaraju brojevima povelja u Blagajskoj pismohrani.

LVIII. Nicolaus (29.) iuvenis miles ac Duim (30.) frater suus carnalis, filii Radizlai (17.), filii Wabonik. — 1345. LXIII. Duim (30.) filius Radozlai (17.), filii Baboneg. — 1346. Stephanus banus Sclavonie, Johannes et Radozlaus filii comitis Babonik. — Mon. civ. Zagr. 449. — 1361. Stephanus banus Sclavonie, Johannes et Radizlaus filii comitis Babanyk. Mon civ. Zagr. 219. Njegove sinove Morosini Albert 1300. (XXII.) „Fratres cognatos et propinquos" naziva. To je i Schönleben vidio 24. s.

10. *Dionysius* (I.) 1274. CLXIII. banus totius Sclavonie. Tkalčić I. 173. — 1275. Fejér C. D. VIII/3. 77. — 1285. fratri nostro Dionysio bano bone memorie. — Up. Pór Antal, Századok 1894. 28.

11. *Radoslaus* (I.) 1264. VIII. Radiha comes et Stephanus (12.) frater suus uzima zemlju Colewrát. — 1273. XII. Radyzlaus frater comitis Stephani (12.) filii Stephani (4.) — 1278. XIII. Nos Stephanus (12.) banus, filius comitis Stephani (4.) de Vodyche.. pro comite fratre nostro Radizlao (11.). — 1279. XVI. Stephanum (12.) banum et comitem Radizlaum filios comitis Stephani (4.). — 1280. XVIII. Stephano (12.) bano, Radozlao comite Nicolao (16.), Stephano (14.) filiis Baboneg fratribus suis. — Stephanum banum, Raduzlaum comitem et filios Baboneg fratres eorum. — 1283. XXI. Radozlaus comes filius comitis Stephani uzima grad Lipócz. Up. sa onim pod br. 28. — 1218. Tkalčić I. 218. 1292. XXVIII. Radozlaus banus. — 1292. XXIX. Radozlaus tunc banus. — 1294. XXX. Stephanus (12.) banus et Radozlaus banus frater ejusdem dijele se br. 16. Radozlaus, Babonegov sin je još 1299. XXXI. samo *comes*. Up. ovu diobu kod Duima pod br. 30. LXII. — 1299. XXXI. R. condam banus, patruus Stephani (14.) nunc bani totius Scl. Johannis (15.), Raduzlai (17.) et Otto (18.) comitum, filiorum Babunyg (9.).

12. *Stephanus* (III.) 1273. XII. Comes Stephanus, filius Stephani (4.), Radizlaus (11.), frater dicti comitis Steph. — 1278. XIII. Nos Stephanus banus filius comitis Stephani de Vodyche... pro comite Radizlao (11.) fratre nostro, Nicolao (16.) filio Baboneg (9.) 1278. XVI. St. banum et Radozl. filios comitis Steph. — 1279. XVI. Stephanum banum et comitem Radizlaum (11.) filios comitis Stephani (4.) — 1280. XVIII. Stephanus banus, ... Nicol. (16.) et Steph. (14.) filii Baboneg, t. j. dva Stjepana su razlikovana. — 1287. XXV. Stephanus banus, *prvorogjenik* sin bješe zet banu Prijezdi. 1287. Wenzel, Cod. dipl. Arp. IX. 457. — 1292. XXVII. Stephanus banus filius comitis Stephani (4.) — Stephani et Radizlai banorum, filiorum comitis Stephani, Nic., Stephani (14.) et Johannis (15.) *comitum*, fil. com. Babonig. — 1294. XXX. Stephanus banus et Radozlaus banus frater eiusdem dijele se. — 1345. LXIII. Henricus (31.) et Stephanus (32.) filii comitis Stephani (22.), filis Stephani dicti antiqui condam bani. 1295. Datum in Zrino. Stephanus banus filius quondam Stephani comitis C. studija pov. Dotatak I.

U svezi sa granom I. Babonika kao *rogjaci* s onijema od Vodiče i njima pripadno pleme, koje se 1278. s njima zajedno spominje kao drug (totam generationem et societatem eorundem). (Pov. XV.) pojavljuju se sinovi Arlandovi i Lapuchi (Lapac) od plemena *Agha*. Bliže sveze megju njima ne možemo pokazati. Iz naših pismohrana proizlazi samo toliko, da

(*a*) Arlandus

(*b*) Ielenk — (*c*) Joannes comes — (*d*) Nicolaus — (*e*) Achk

(*f*) Wlcheta — (*g*) Vuk

(*h*) Lazar — (*i*) Nicolaus

a) 1278. XIII. — 1278. XV. — 1313. XXXV. 1314. XXXVII. — Tkalčić: Mon. civ. Z. I. 1287. 59. s. „de genere Agha". — 1307. 79. s. — 1328. 130. s. — 1285. — Tkalčić Mon. Epp. Zagr. I. 216. s. — 1289. — 226. s. — Wenzel XII. 484. v. arh. por. Esterházy.

b) Up. *a)* i Fejér V/1. 198.

c) Tkalčić: Mon. civ. Z. I. 59. „pro domino suo Stephano bano" već svojim gospodarem nazivaju bana Stjepana (III. 12. sv.).

d) 1313. Okl. CXXXV. — Tkalčić M. Epp. Z. I. 226.

e) 1287. Tkalčić Mon. Epp. Z. I. 220.

f) 1278. Okl. XIII.

g) 1272. Fejér na sp. m. — 1278. Okl. XIII.

h) 1292. Okl. (1292.) „proximo videlicet nobili viro Radozlai nunc bani".

i) 1213. Okl. XXXV.

U pogledu ostale grane plemena Agha saopćena povelja od 16. maja 1271. u Tkalčića (Mon. Epp. Z. I. 156. s.). Po tome:

Tomás de genere Agha

Crisan — *Gregorius* — *Mortunus* — *Toma*

Commetaneus vicinis Joannes filius Arlandi 1279.

Borch de genere Agha

Petar (Tkalčić I. 199. s.)

1278. kao rogjak spominje se:

Stephanus de Lapuch (XIII.)

Gardon — Irsa — Grobissa[1]

(Wenzel XII. 561. 1294.)

Ne znamo da uvrstimo u granu I. Babonika onog Andrijina sina Filipa, koji se 1355. pojavljuje. (LXXIV.) V. Wertnera op. cit. pod Aga 45., 46. s. On više pokazuje.

13. *Gregorius.* Hazai Okm. IV. 54. V. ö. Pór i. h. 29. 1290. quondam.

14. *Stephanus* (IV.) banus de Stenischnach 1336. LX. 1278. XV. Stephanum banum et comitem Radyslaum filios comitis Stephani, Nicolaum et Stephanum ac fratres eorundem filios comitis Babonig. isto 1279. XVI. pov. gdje je Stjepanov sin (br. 4.) Stjepan razlikovan od ovog Stjepana, koji je (br. 9.) Babonikov sin. — 1283. XX. Radozlao (28.) comite filio Stephani comitis filii condam Baboneg (9.). — 1292. XXVII. Steph. (12.) et Radozl. (11.) banorum, filiorum comitis Stephani (4.), Nicol. (16.) *Stephani* et Joh. (15.) *comitum,* filiorum comitis Baboneg (9.), tada još comes. — 1294. XXX. još comes. — 1299. XXXI. Stephanus nunc banus totius Sclavonie, Johannes (15.), Radozlaus (17.) et Otto (18.) comites filii Babuneg (9.) već ban. — 1300. XXXII. *Stephanus* Johannes (15.), Radozlaus (17.) et Otto (18.) *comites,* filios comitis Baboneg (9.), opet comes. — 1313. XXXV. Stephanus banus, Johannes (15.) et Radozlaus (17.) comites filii comitis Baboneg (9.), opet ban. — 1314. XXXVII. Stephanus banus Sclavonie, Johannes (15.) et Radozlaus (17.) comites fratres sui. — 1316. XL. Stephanus banus. — 1360. LXXXI. comites Dyonisius et Paulus filii *quondam* Stephani bani. —

[1]) Lapuch, Lapech, Lapaci imali su zemlje pored Une. Grobsa, Grobissa priznao je 1294., da je svoje imanje izmegju Zakopa i kninske biskupije, koje je Ludgarov sin Azarije poslije brata mu baštinio, prodao banu Stjepanu. Eda li je Ludgar istovjetan sa 1244. spomenutim županom Zodvegom od plemena Aga u. II. 153. to ne znamo.

1370. LXXXVII. comite Paulo filio quondam *Stephani bani filii Baboneg de Crupa*... Dionysiuz filius eiusdem Stephani bani frater suus uterinus (prout videtur uterque heredum solatio destituti) eorumque heredes Johannes, Nicolaus, Baboneg et Stephanus filii quondam comitis Duimi filii Radozlai de Blagai (fuerunt filii fratres eorum patruelis).

15. *Johannes* (I.) 1284. XXII. Nicol. (16.), Stef. (14.), Johannes, Oth. (18.) et Rachech (17.) filii Baboneg. — 1316. XLI. Johannes banus totius Sclavonie filius comitis Baboneg. — 1321. XLIII. Nos Johannes banus totius, Sclavon. — 1328. Nos J. filius Bobanyk (9.), magister thavarnicorum domine regine Hung., magister Petrus, filius Henrici condam bani, gener noster. — 1333. Johanne filio Babanek magistro tavarnicorum domine regine consortis nostre charissime, megju dignitarima. Sztáray porodice pov. I. 70. — 1334. LIX. Nos magister J. filius Bobanigh (9.), olim banus Scl. et condam magister tavarnicorum ser. Elisabeth d. gr. regine Hung. — Kćer mu Anna, žena je Sekčujskog vojvode Petra, sin mu Ivan XLIII.

16. *Nicolaus* (I.) 1278. XIII. Nicolaus filius Babonig (9.). — 1279. XVI. Nicolaum et Stephanum (14.) filios comitis Baboneg (9.). 1280. XVIII. Nicolaus, Stephanus (14.) filii Baboneg (9.). — 1284. XXII. Nicolaus, Steph. (14.), Johan. (15.), Oth. (18.) et Rachech (17.) filii Baboneg (9.).

17. *Radoslaus* de Oztrozech (II.) 1346. LXV. 1283. Radozlaus comes, filius Stephani comitis, filii condam Baboneg. Wenzel IX. 367. — 1321. XLIV. Nicolai (29.) et Duim (30.), filiorum Radozlai (17.) comitis, filii Babonegh (9.).

18. *Otto* úp. 10. 14. 16.

19. *Ladislaus* 1295. com. filius Stephani bani Diplomatarum I.

20. *Stephanus* (V.) up. pod br. 12. 30. 32.

21. *Gregorius* Theiner Mon. Hung. I. 365. — Pór A. na sp. mj. 29.

22. *Paulus* (II.) † 1382. 9. febr. po pov. C.: hiis proximis diebus absque heredibus masculinis decessus fore agnoscebatur. 1321. 22. sept. Schumi: Archiv I. 63. 1336. LX. Nos *Jeorius* (Georgius), (26.) Dionysius (27.) et Paulus (24.) *fratres*, filii quondam Stephani (17.) bani de Stenischnach. — 1360. LXXXI. comites Dionysius et Paulus, filii quondam Stephani bani. — 1366. LXXXV. comes Dionysius filius condam Stephani bani et comes Paulus frater suus uterinus. — 1370. LXXXVII. comes Paulus filius quondam *Stephani bani, filii Baboneg* de Krupa, et Dionysius frater suus carnalis.

23. *Joannes* (II.) 1321. 22. sept. Johannes Georgius Dionysius et Paulus comites, filii Stephani bani. — Archiv i. h. I. 63. l. — 1322. XLVI. iuvenis, comitis Johannis, filii Stephani (14.) bani, filii Babonek (9.).

24. *Georgius* up. pod br. 24.

25. *Dionysius* (II.) 1336. LX. Nos J., Dionysius (27.) et Paulus (24.) fratres, filii quondam Stephani (14.) bani de Stenischnach. V. p. 24. kod Paulusa. — 1370. LXXXVII. Paulus filius quondam Stephani bani, filii Baboneg de Crupa... Dionysius filius ejusdem Stephani bani, frater suus carnalis.... Johannes, Nicolaus, Baboneg et Stephanus filii quondam comitis Duymi filii Radozlai de Blagay, *filii fratris eorundem patruelis*.

26. *Radozlaus* (III.) 1283. XX. Radozlao comite, filio Stephani (14.) comitis, filii condam Baboneg (9.) protektor donjih Jamničana. — 1283. XXI. comes Radozlaus, filius comitis Stephani — stiče grad Lipovac.

27. *Nicolaus* (III.) 1321. XLIV. Nicolai et Duim (30.) filiorum comitis Radozlai (17.), filii Babonegh (9.). — 1330. LVIII. Nicolaus iuvenis miles ac Duim frater suus carnalis filii Radozlai filii Wabonik.

28. *Duimus* 1330. LVIII. Nicolaus (29.) iuvenis miles ac Duym (30.) frater suus carnalis, filii Radozlai (17.), filii Wabonik (9.). — 1343. LXI. Duim, filius Radozlai... possessio Vodichan ad avum dicti comitis Duimi devenerat vigore privilegii Emerici regis. Duimov djed bješe Babonik (9.), Vodichu je pak dobio od Imbra Babonikov djed (2.). — 1345. LXII. comes Duymech, filius Radozlai djed i Henricus et Stephanus filii Stephani condam bani djed podijeliše se u svojim posjedima.

djed bi bio Stephanus (12.), Babonigov brat

Stephanus (21.)
condam banus

Henricus (31.) Stephanus (32.)

djed bi bio Babonig (9.)

Radozlaus (17.)

Duim (30.)

Up. XXX. pov.

1345. LXIII. comes Duim, filius Radozlai (17.) filii Baboneg (9.). — 1355. LXXIV. dobio dubičku Polanu. — 1358. LXXVI. obilazi granice svoga imanja Sytech. — 1359. LXXVII. uzima zemlju izmegju Brumena i Hlevkóca. — 1359. LXXIX. dobiva Menig i Medvegjan. — 1360. LXXX. kupuje Svegjen. — 1364. LXXXVI. Veliki Ljudevit na molbu comes Duim filius comitis Radozlai filii comitis Baboneg prepisuje jedno pismo. — 1370. LXXXVII. filii *quondam* comitis Duimi filii Radozlai. — 1370. LXXXVIII. comes Johannes filius *olim* comitis Duimi filii Radozlai de Blagay.

29. *Henricus* 1345. LXIII. H. et Stephanus (32. filii Stephani comitis, filii Stephani (21.).

30. *Stephanus* (VI.) 1345. LXIII. Henricus et St. filii Stephani comitis, filii Stephani (21.).

C. Historička uloga porodice Gorica-Vodića, odnosno Babonića.

Nije cilj ovoj studiji, da predoči čitaocu univerzalnu ulogu porodice u okrugloj slici. Morali bismo pisati zasebno djelo o tome, a to nije moguće sve dotlen, doklen se ne izdadu pismohrane slavonskih i hrvatskih porodica. Dok upoznamo svekolike, onda ćemo se istom ravnati po većim dijelom još ne iskrčenom gustišu historije slavonskog i hrvatskog naroda. Ova je porodica samo jedno visoko drvo, doduše valjano stablo u šumi, ali mi bismo iznijeli čitavu hrpu općih stvari, kad bismo ne čekavši na ostalo tijem olakšali sebi zadaću, da eto: ex uno disce omnes. Ono doduše ima puno sličnosti izmegju ovih na sličnom popryštu i u sličnoj historičkoj okolici dojunačenih porodica, istina bog, da su svekolike podjednako osjetile univerzalne historičke utiske te im se politička uloga odigrala u danom pravcu; ali svaka od njih imade takvih svojstava, koja samo onda možemo bistro uočiti, ako nam je pri ruci ono po našem mnijenju temeljno vrelo, pismohrana, iz kojeg možemo crpljeti. Jer mi ćemo samo ono kazivati, što znamo, što opažamo, te baš s toga, što ne smijemo da premostimo šupljine, mi smatramo ovu studiju samo kao nacrt, koji pristaje samo kao polovna obrada, kao kalauzovanje drugima. Ako se gdjegdje ogriješismo o načelo, to je instinktivno i s toga, što nam je ondje tvrda zemlja pod nogama.

Uloga porodice u doba Arpadovaca.

I.

Porodici je plemensko ime, po mjestu podrijekla: pleme Goričko. U tečaju XII. stoljeća, kada postaju korjeniti glavni posjednici u neposrednom susjedstvu dubičke županije, prozva se porodica Vodičanima, Vodičkim županima, a od XIV. stoljeća od Dujma prihvatiše po Blagaju ime Blagajskih.

Pradjedovi ovoga plemena, od kojeg se docnije odvojila porodica Blagajska, bijahu Slovjeni i to Slovjeni pod gospodstvom Avara, koji su u VII. vijeku zbacili sa sebe jaram svojih gospodara. Stabla, koja se otkidoše od njih i na jug pogjoše, naseliše sjevero-zapadni dio balkanskog poluostrva. Megjuriječje Save i Drave, pa i preko toga dalje do neizvjesne granice, istom od magjarskog dolaska u domovinu opet osjeća središnju tačku sile u zemljotvornoj ugarskoj monarhiji duž rijeke Dunava. No ugarska kraljevina istom pri koncu XII. vijeka otpočinje svoju organizatornu radnju, složno s ugarskim crkvenim središtem, koje se u Zagrebu stvorilo.

Dotlen raznobrojna plemena nemaju svoje zemaljske historije. Živjela su kao i njihovi očevi, po svom običaju. Za pojedine lične uvrede svetili bi se megju sobom na pojedinim plemenima, a s polja na svojti ostalih plemena. Ko mu nije rogjeni rod, nije mu ni premac, već tugjin, a samo se snaga i sila poštivala. Od svojih otaca našljediše poštovanje spram rimskog cara, a oni sami upoznaše već u osobi poraznika Avara, Karla Velikog silu franačke države, pa se klanjahu jačemu. Na istoku bješe propala sila rimskog cara, samo još u tečaju XI. vijeka drže na ušću Save u Dunav Biograd, a s njega prelazi moć na Arpadovce. Katoličko južno Slavenstvo i nehotice prijanja uz ovu dinastiju, koju Magjarstvo priznaje nad sobom.

Ime „Slavonac“ je zbiran naziv. Mi pod njim razumijemo one ogranke naroda označena imenom hrvatskim, koji se do brda Gvozda[1]), obronka Male Kapele zbiše u kraljevinu, no ne znadoše da uvrste i primorske općine u okvir svoje zemlje, te tako ove ostadoše u svojoj individualnosti. Na zapadnom megjuriječju Drave i Save, na sjevernim dijelovima sadašnje Bosne žive pod slavonskim prvobitnim narodnim nazivom po dijalektu različita, ali sa Hrvatima srodna plemena; duž rijeke Bosne u području Bosanstva izbijaju klice zasebne historičke individualnosti, bosanske, dočim se na jugu pod političkim zbirnim nazivom Srbstva roje različita plemena.

[1]) Od mnogih produženja gorske kose Male Kapele danas poznajemo samo plješivičku, a po starim pismima u našem diplomatoru Gvozd je ležao u okolici danas nepoznatog brdskog vrhunca Obnojnice (izmegju nekadašnjih župah Drežnik i Gečke, danas Gačkopolje).

Geografički odnošaji tumače nam očevidno jasno, da je Magjarstvo najprije prešlo preko Drave i postalo gospodar do Save, odnosno do Kupe. Po tome su u prvom redu ova plemena osjetila snagu Magjarstva, dočim se odnošaj ugarske kraljevine prema Hrvatstvu bistri istom u doba kralja Kolomana. Sama su hrvatska gospoda pozvala ugarskog kralja, koji je ukinuo anarhiju.

Ušljed hrvatske okupacije porasla je vrijednost zapadnom megjuriječju Drave i Save. Ugarski kralj je samo tako mogao biti istinski gospodar u novom posjedu, ako mu se kraljevina ukorijeni na putu, što na hrvatsku zemlju vodi. Ne obazirući se na ovu okolnost, prijedjel Save i Drave doveo je ugarsku kraljevinu u svezu sa jadranskim krajevima njemačke države: sa štajerskim, koruškim i istro-goričkim prijedjelima. Ova zapadna strana megjuriječja Save i Drave odista je postala pogranična tvrgjava ugarske države protiv njemačko-italijansko-slovenskog naroda, čije se područje docnije sjedinjuje u rukama Habsburgovaca. Slavenstvo bješe onaj nasip, koji je spriječio prodiranje Nijemštine na Balkansko poluostrvo, a obratno opet onaj most, preko kojeg je ugarska kraljevina vršila svoj upliv na Balkansko poluostrvo. Ovo prodiranje Magjarstva do mora geografično je zaokružilo granice ugarske države i tijem zatvorilo put Nijemstvu, na koje je ovo već preko franačkih markovija bilo nastupilo.

Ona snaga, koja se u doba osvajanja domovine očitovala u inostranim pustolovinama, ono tumaranje nomadskog pastirskog naroda tamo-amo prešlo je u doba kraljevstva kao rasprostranjen dar na već nastanjena plemena. Borba je vazda trajala.

Karakteristična crta tadašnjeg ratobornog naroda bješe, da se sa prijegorom života sa svakim i svagdje upusti u borbu. I ovo viteštvo davalo bi Magjarstvu prevage svagdje, gdje bi se pojavilo, bojali bi se i strepili od njega, gdje bi pobijedilo, ali bi ga poštivali i onda, kad bi ga savladali, jer nigda ne bi sebe samog iznevjerilo. Otud proističe onda i ono vazda ponavljano povjerenje dalmatinskih gradova, da vazda odustaju od Mletaka i pridružuju se ugarskom kralju (1136. Spljet). A to se i onda dogagjalo, kada je u Ugarskoj vladao slijepi kralj (1131.—1141.) i vladom upravljao Srbin Beloš, koji se sa svijem istovjetio s Arpadovim domom i sa nepokolebivom izdržljivošću srpskoga soja — koja se možda ilirskom smjesom daje protumačiti — održao na mjestu.

Kada je Bizantija u Manojlu Komnenu opet stekla velikog imperatora te se ovaj udružio s Mlecima, njemu bješe jedan od glavnih zadataka, da iščupa do juga doprle korijene ugarskog kraljevstva. I ako je grčko oružje često pobjegjivalo, i ako je u kraljevskom domu (1162.—1172.) nastala raspra oko našljedstva prijestola i misao carske sile čisto oživjela

bila u osobi cara Manojla: ipak najviše dokazuje životnu snagu ugarske kraljevine to, što ni jednovjerno Slavenstvo ne će da prizna silu bizantijskog cara, već nalazi da mu je u ugarskom kralju spas. Borba se vodila oko primorskih gradova Dalmacije, te i ako se (1168.) ovdje djelomice posvjedočava grčki upliv, ipak prestaje on sam po sebi iza smrti cara Manojla (1180.). Baš je gojenče grčke politike Béla III. ostvario ugarsku vladavinu (1181.) u samom Zadru, u zenici Mletaka, koju je učinio „jednim od najljepših, najjačih gradova cijeloga svijeta" i primorje je priznavalo kralja za svoga gospodara, a Mleci su zalud pokušavali da ga preosvoje. Istom tada otpočinje doba mirnog posjedovanja, te je ugarska kraljevska sila mogla da zahvati dublja korijena.

Unutrašnjost hrvatska, hrvatska banovina bješe nepokolebima u vjernosti spram ugarskoga kralja, ona vjerno duraše u borbi i u trošku. Inače po shvaćanju tadašnjeg vremena jedinstvo ugarske države nije se sastojalo u jednoličnosti pravnoga života. U pojedinim krajevima zemlje vladahu zasebna teritorijalna prava; drukčija bješe sadržina pravnih pravila, koja propisivahu unutrašnji život gradova, a drukčiji i odvojeni pravni običaji pojedinih naroda[1]). Jedinstvo bi predstavljala kraljeva *ličnost,* u njoj bi gledali vrelo raznih prava, te je baš ovaj lični momenat osigurao miran sporazum, a i to, da se ovi zasebni običaji nijesu jedan s drugim kosili. No bješe i štetnih pošljedica sa toga ličnog momenta; no to nije zasebna ugarska crta u historičkom razvitku, već općenita pojava srednjovjekovnih monarhija. Kraljevska sila imade obilježje patrimonija; braća i porodica žele za se udijela od te velike materijalne sile, kojom se samo kralj koristi. Iz toga je proizlazila djelimost pojedinih zemalja. Kraljevi iz Arpadova doma povjeravaju pojedine dijelove države kraljevskim vojvodama. Naravna stvar, što je jača individualnost jednog takvog vojvode-namjesnika, u toliko veći biva i bivao je značaj društva njemu povjerenog dijela države, u toliko je to veći takmac centralnoj kraljevskoj sili. Na kraju krajeva u historiji Arpadovaca pada nam u oči ova politika diobe; ona izaziva borbu, razmiricu oko prijestola; čini puno štete, rezultira, dava neku teritorijalnu pretežnost pojedinim krajevima, ali ne vodi do toga, da se država raskine, te poslije potonjeg Arpadovca uz prkos takmačenju kandidata za prijesto ipak poniče nova, veća sila tragom puno osporene baštine.

Béla I. je u doba svoga starijeg brata Andrije I. takav vojvoda, njegovi sinovi Geza i Vladislav isto dobivaju „trećinu države", sv. Vladislav postavlja svoga mlagjeg sinovca vojvodom navodno već iznova osvojenih

---

[1]) Hrvatko običajno pravo: Nemzetgazdaságtört. Szemle. Tečaj 1896. g.

hrvatskih dijelova. Hrvatski državni dio stiče znamenitiju ulogu u doba Béle III., koji je svojem starijem sinu Imbru povjerio namjesništvo u Dalmaciji i Hrvatskoj, koji se prozva vojvodom slavonskim. Posjed Primorja bješe osjeguran, Zadar u ugarskim rukama (1190.) i kraljev sin mogaše na ovoj krajini neposrednije rasprostirati, pa je i rasprostirao ugarsku zemaljsku silu. Imbra je njegov mlagji buntovnički brat našljedio u tom dostojanstvu i častoljubivi Andrija (II.) već je vojvoda Dalmatie, Croatie, Rame i Chulmie. Kao vojvode ovi izvršuju skoro kraljevska prava, kuju novce, naimenuju biskupe, dijele povlastice, plemstvo, preobražuju ono heterogeno društvo, čije se političko težište već osjeća u zemaljskom društvu.

Béla (IV.) sin Andrije II. 1222. je slavonski vojvoda, docnije postaje mlagji mu brat (Koloman) vojvoda (do 1240.), za tijem Béle IV. mlagji sin takogje Béla (do 1269.), a poslije Andrija, Stjepana V. mlagji sin; od 1291. do 1300. je mati kralja Andrije III. ducissa totius Sclavoniae. Ova neprekidnost u politici kraljevske porodice dala je izvjestan — ako ne baš zaseban položaj, onu zasebnu prevagu sa Primorjem skopčanim dijelovima, i to naročito ušljed te okolnosti, što je skoro uvijek skopčana bila sa kulturnim licem zemlje: sa prekodunavskim krajevima i sa jugoistočnim težnjama Nijemštine. Što je uz prkos ovoj vanrednoj ulozi vojvodâ vlast ugarskoga kralja ostala nedotaknuta, tome nahodimo uzroka u neprekidnosti banskog zvanja. Ako je kraljević ili mlagji mu brat po svom izuzetnom položaju i podizao samoljublje njemu potčinjenog zemaljskog dijela, ono je ipak izvršna sila faktično ostala u kraljevim rukama. S toga ako ima i ako je bilo rgjavog djejstva od ove politike zemaljske diobe, ipak snagu kraljevske sile ništa ne dokazuje više nego li ta okolnost, da je kraj svega toga zemlja ipak jedna ostala.

Istina bog, da je u Dalmaciji, u primorskim gradovima onaj duh, što je vladao u komunama i vazda se pogagjao s jedne strane, a s druge opet atentat Mletaka u Zadru (1202.), kada su Zadar osvojili, gdjekad poljuljao ugarsku silu, ali samo na kratko vrijeme. Baš je pozniji Béla IV., kao hrvatski vojvoda (1222.—24.) omilio ugarsku vladavinu, kojoj u danima njezinog najtežeg iskušenja bjehu najvjerniji pomagači hrvatski velikaši, tuzemski Brebirci i Frangepani, koji su se ušljed ugarske vladavine bili podigli. Dalmacija pruža utočišta Béli, kad je bjegao ispred Tatara i Magjarstvo u Dinarskim brdima nahodi obrane. U to doba (poslije 1242.) otpočinje ugarski zemaljski historički značaj Primorja i hrvatske unutrašnjosti. Kralj je poznavao i volio zemlju, brinuo je njezine sitne brige, velikodušno je nagragjivao svoje vjerne — a to su znali Arpadovci — i ova neposrednost, u svezi sa tom okolnošću, da se njihov

dio zemlje spasao od tatarskog pustošenja, dovela je južne krajeve do vodničke uloge. Pod Bélom IV. i Stjepanom V. ostali su na miru; bilo je doduše sitnih razmirica megju njima, ali ove potječu od grabljivosti, od sticanja posjeda. Istom pri koncu XIII. vijeka otpočinje aristokracija u hrvatskoj unutrašnjosti da pokazuje političke volje, boje. Potonji Arpadovac (1293.) još podržava neki red, ali njima već treba takav kralj, koji će da bude oslon njihovih zasebnih interesa i branilac pomorske trgovine. Neka im bude ugarski kralj gospodar, pa i ako ne od krvi Arpadove, samo onaj, kojeg oni hoće. I volja im se ispunila i ako ne namah; najprije se moradoše izigrati Čeh Većeslav i Nijemac Oton, no za njima stupiše na prijesto magjarsko-italijanski Anžuvinci, dalmatinsko-hrvatskom pomoću, a voljom Ugarske. Eto najveće ambicije osiljenih staleža u osvojenim krajevima, da ostvare svoju volju u okviru zemlje. Cilj je ne da se otcijepe, već da vladaju u *zemlji*.

Dok se na jugu Hrvatstvo borilo za primorske interese, dotlen je preko Drave vazda osvajala ugarska organizacija, obrazovalo se ugarsko zemaljsko plemstvo, ugarsko županstvo. Slavonska plemena prilagogjuju se na svoj način u okvir zemaljskoga razvitka. Takvo pleme bješe i Goričko, nastanjeno oko grada Steničnjaka[1]), čijih u povelji od 1243. uglavljenih pet grana poznajemo: Ratetiće, Ladihoviće, Koraničaniće, Banjane i Hutinske Vitezove. Od ovog se plemena odvojio bio Stjepan Gorički.

II.

Po historiju Goričkog plemena, ili bolje reći Stjepanove porodice imade odlučna upliva onaj prostor, na kojem su se on i njegovo pleme nastanili bili. Prvobitno naseljena plemenska zemlja rasprostirala se oko grada Steničnjaka, duž onog pravca na putu, koji je vodi na morsku obalu i njezino tadašnje glavno pristanište Senj. Na sjeveru je gravitirala prema Dravi, na jugoistoku prema današnjem sjevernom dijelu Bosne: dubičkom kotaru, a na zapadu prema kranjskoj granici, tako da je ovo naseljeno područje spomenutog plemena sačinjavalo tako reći središte starog slavonskog područja.

Po tome se položaju može razumjeti, što historija ovog plemena imade zemaljskih momenata, što im se uloga na velikom prostoru ekspansivno odigrava. Bračne sveze, interesi njihovih posjeda, individualnost njihovog kralja, držanje njihovih susjeda i našljegjeni karakter: to su oni činioci, koji su upravačili historički razvitak od onog plemena odvojene gospodske porodice. Osnovatelj je porodice Stjepan I. Ono malo poda-

[1]) Danas u zagrebačkoj županiji u kotaru Vrgina mosta Sjeničak donji, Sjeničak gornji, tik uz topuski kotar. Žitelji su istočno-pravoslavne vjere, daklen od skora naseljeni.

taka, što ih znamo o njemu, pokazuje nam, da je postao *gospodar*, poglavar svojega plemena, o kojem historija govori kao o ličnosti, a dotlen znamo samo toliko, da mu je pleme još od starine vlasnik njegovih zemalja, koje su mu tada već i kao pradjedovske priznane.

Putem svoje ženidbe on postaje posjednik na onom kraju duž slavonske granice, u kojem se opirahu interesi sitnijih jugoistočnih političkih jedinica: Koruške, Kranjske i Gorice sa interesima države ugarskog kralja. Ona sveza, koja se spajala u doba starog franačkog osvajanja, pa i docnije izmegju Nijemštine i Slavenstva, nije prestala ni poslije magjarskog osvajanja domovine. Naći ćemo to u svezama goričkih, kranjskih, koruških i štajerskih, a docnije u unutrašnjim austrijskim dijelovima nastanjenih njemačkih gospodskih porodica čas sa slavonskim, čas sa hrvatskim porodicama, dalje u povjesnici Frangepanâ, Krbavaca, Kotromanovićâ, Blagajaca, Zrinjskih i goričkih grofova Ortenburga, Celjskih, počevši u doba Arpadovaca i svršivši s epohom Jagellonaca, kada Habsburgovci smatraju slavonske i hrvatske dijelove već kao staru na krvavom srodstvu osnovanu dominiju. U ovom tečaju općenitog razvitka ovakova je historička tendencija one porodice, koju je Stjepan I. osnovao.

Ko mu bješe žena, to ne znamo, no svoja imanja stekao je u susjedstvu ugarskih granica svakojako putem bliže sveze sa Ortenburzima ili sa grofovima Andechs-Meranskim. U današnjoj Donjoj Kranjskoj izmegju rijeke Krke i Kupe sastaju se imanja[1]) Ortenburga i meranskih Andechsa, koja su samo tako mogla postati njemački teritorijalni dijelovi, što su starim plemenskim županijama oteli njihovu samostalnost. Ugarsku Slavoniju već nije moglo postići njemačko osvajanje, okušalo se na njoj, ali se izjalovilo. U doba ovoga prvog pokušaja imao je svojeg dijela Stjepan Gorički, čija su se dobra rasprostirala na desnoj obali rijeke Krke, izmegju Krke i Kupe, u onom kraju, koji povelje pod imenom Marchia Hungariae spominju[2]).

Ponavljamo, da mu supruge ne znamo, a ne znamo ni to, kada je i kako dospio Stjepan do svojih pograničnih dobara; no sumnje nije, da je na koncu XII. vijeka on čuvar jugozapadne krajine ugarske države. Njegovu nam silu tumači to, što njegova plemena idu za njim i što se od njih odabiraju vojnici za nj. 1195. u doba Imbrova vojvodstva, pri koncu vladavine Béle III. slučio se taj dogagjaj, da je Stjepan pobijedio otimača grada Michova Alberta — očevidno silnog njemačkog gospodara — samog meranskog Bertholda? — i prisilio ga na poslušnost.

No blagodarnost Béle III. izrazio mu je tek kralj Imbro — jamačno 1197. — i darovao mu velik komad kraljevske zemlje, što je već pripao

[1]) Dimitz: „Geschichte Krains“ I., 159.

[2]) „Urk. und Rgb. f. Krain“ I., 170., 171., 173.

njemu i porodici mu: dvojici sinova. Ova zemlja, koja je pripadala staroj dubičkoj županiji, bješe veliko vodičko područje, na kojem dubički gradski kulučnici imagjahu svojih dobara.

Stjepan je uzeo ovu zemlju u svoj posjed, posjeo ju zajedno sa svojim plemenom i ostao joj poglavar: župan. No ovim je posjedom sam sobom raspolagao, jer ondje u Vodiči daruje on božjacima komad zemlje, a ovaj dar potvrgjuje kralj. No taj se dar dogodio prije 1210. g., kada se Stjepan već kao blago upokojeni spominje[1]).

U poveljama se spominju njegova dva sina. Jednom je ime Babonig, koji je po svoj prilici putem njemačko-italijanskih dodira dobio ovo ime[2]), a drugom Stjepan, u njegovoj porodici Stjepan II., primorski ban, kao predstavnik slavonskoga bana na primorju[3]).

Tako se porodica razdijelila na dvije grane. Potomstvo starijeg, Baboniga I. ukorijenilo se u Vodiči, dočim je porodica Stjepana I. ostala na starom imanju u okolici Kupe-Korane i zadržala svoje novije tečevine u Kranjskoj. No u pogledu pradjedovskih i kraljevskim darom stečenih dobara zadržali su zajednicu, te su u Vodiči i porodici Stjepana I. podijelili zemlje. No nije nemoguće ni to, da je porodica još od prije imala ondje u Vodiči ili barem takvih sveza, da je kralj Imbro njima dao ono svoje kraljevsko gradsko imanje.

Od te dvije porodične grane igrali su potomci bana Stjepana veću ulogu; od njih se izlučila historički značajna porodica, koja je polako potisla sve siromašniju rodbinu, dočim su se Babonikovi sinovi i unuci zadovoljili sa župánstvom, koje već u trećem naraštaju jedva još po naslovu služi za čast. Kako iz povelja proizlazi, očuvao se osjećaj srodstva i zadružnosti izmegju obadvije grane tako reći duž dvije stotine godina, ali samo tako, kako obično biva izmegju obogaćene gospode i siromašne rodbine.

Sa granom Baboniga I. možemo brzo biti gotovi. O Babonigu se tvrdi — po Schönlebenu — da mu je žena bila kćer palatina, odnosno bana Lovra Ratoldskog; Babonigovi sinovi: *Petar, Matija, Kristan* (Riščan) i *Jako* imali su važna posla sa Lovrom. Naime Lovro Ratold je kao slavonski ban uhvatio zgodu i za gotov novac kupovao dobara i vinograda[4]).

---

[1]) Wenzel na sp. m. u študiji *A*. — Citira Ivan Kukuljević: „Priorat Vranski su vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj.“ Zagreb 1886., str. 17.

[2]) Da nije to ime srodno sa imenom, kojim se označivahu šljedbenici bogumilske sekte „Baboni“, koji su se ne samo Bosnom već i slavonskom banovinom širili, kako to razabiremo iz više listina iz vremena vojvode Andrije? (Primjedba uredništva.)

[3]) Primorska je banija gdjekad zasebno namjesništvo, 1183. je Dionis, 1225. je takav primorski ban Ponit. (Panjit); 1245. je Dionis slavonski ban i primorski ban; 1259. je Aleksandar primorski ban *pod* Stjepanom Gutkeledom; 1275. je Nikola primorski ban.

[4]) 1261. za 190 maraka imanje *Guergen* od Andrijina sina Marka. „Codex patr.“ VIII., 87. 1263. o. vinograd za 10 maraka od Chernelova sina Išepa VIII. 95.

Kakva je okolnost pobudila tri sina Baboniga I.: Petra, Matiju i Kristana na to, da izmijene svoje vodičko imanje za banovo, 1261. kupljeno gvergjensko i jedno drugo bognjansko dobro, to mi ne znamo. Može biti ta okolnost, što je gorički Stjepan (II.) bio primorski ban Lovra Ratolda, koji je 1263. još živio[1]), i kao stric izmjeniteljâ preporučio ovu izmjenu, ne obzirući se nikako na slućeni zetovski odnošaj, koji je postojao izmegju Ratolda i sinova Baboniga I. Dne 6. jula 1266. tako se pogodiše, da ban nadoplati devedeset maraka na posao, no dobra parohije sv. Petra i udio Jakova Baboniga nije uvršten u izmjenu[2]), koja je 25. augusta odista učinjena. No čini se, da je ban mjesto Gvergjena dao Seronicu i Stojmeriće. Ali oni uglaviše megju sobom, da za slučaj, ako bi kralj opet primio u milosti sinove Stjepanove (II.), da za onda ova izmjena ne vrijedi[3]). No pri svem tome je imanje Goričkih 1269. došlo na parnicu. Dubički gradski kulučnici, njih 18 na broju, dižu se protiv posjedovanja Vodičkih. I tada vojvoda Béla na temelju darovnog lista, što je u mlagje grane deponovan, daje porodici za pravo. Od toga vremena nije više niko osporavao vodički posjed. Porodica je iza toga za tijem težila, da steče još i od nje nezavisne susjedne zemlje, i u tom dijelu pada u oči ona nesebična crta u njihovom postupku oko sticanja, da megju pradjedovskim imanjem ili Goricom i Vodičom, u koliko je moguće, uzmognu steći ona dobra u srijedi[4]).

Historički znamenita uloga porodice skopčana je s imenima sinova Stjepana II.

Stjepan II. imao je pet sinova[5]): *Baboneg II.*, *Stjepan III.*, *Radoslav I.*, *Grgo* i navodno *Dinko*. Veoma je vjerovatno, da se IV. Béla dulje vremena srdio na njih. Naime njihov babo je sklopio sa senjskim trgovcima dvo-

[1]) Friulska arhiva.

[2]) „Codex patr.“ VIII., 104.

[3]) „Codex dipl. f. Blagay“ IX.

[4]) Idem IX.

[5]) A. Pór. op. cit. 28 i Turul XI. 179 s. spominje ih u ovom redu: Dinko, Grgo, Radoslav, Baboneg II. i Stjepan III. Mi smo u redu naprijed stavili Babonega II., jer je najprvi umr'o i već odrasli mu sinovi imaju zajedničku ulogu sa Stjepanom II. i Radoslavom. Brat mu je ban Grgur, šomogjski župan, čijeg sina Grgura 1290. spominje papa Nikola IV. Podatke što se na njih odnose, sastavio je A. Pór. na sp. m. 29. s. Mnogo zabunjuje ta okolnost, što povelje ne spominju dosljedno sinove, te s toga se može, što se Dinka tiče, prigovoriti Schönlebenovu rodoslovu, dopunjenu od A. Póra, kao i našemu. Sumnjivo je podrijeklo *Dinkovo*. 1273. na mjesto palatina Lovra Ratolda postao je palatin Gjurgjev sin Dinko, najprije župan Okića (Oklića), o kojem Pauler tvrdi, da je bio rogjak Babonića (op. cit. II. 405.); 1274. je ban cijele Slavonije (II. 407. s. 223 jegyzet note). Sad se pita, eda li je ovaj Dinko, kako je tvrdio Pór a po njemu i mi, LXIX s. 10., istovjetan sa bratom goričkog, odnosno vodičkog Stjepana III. i Radoslava. Protiv toga govori to, što mu je ocu ime Gjuro. Može biti, da riječ frater valja shvatiti u širem smislu. 1274. spomenuti ban svakako je Gjurov sin Dinko. Nema sumnje, da se podrobnijom studijom može razbistriti ovo porodično-historičko pitanje, koje za nas nije u toliko važno, u koliko se Dinkovo sjeme zatrlo, te mu potomci ne igraju nikakve uloge.

strano ugovor u ime svoje i svojih plemena 1243., po kojem neka bude vječiti mir megju njima. Povrh toga je kralj Béla u svoje ime predao bio upravu Slavonije 1248. Stjepanu Guthkeledu, koji je energično pregao bio, da uredi gradske posjede. Sumnje nije, da je uzbunio i mnoge zastarjele stvari, radi čega je često morao da pogje u boj protiv „hrvatskih nevjernika“[1]. Potomci Stjepana II. nijesu mirovali u ovijem borbama, premda 1256. nekako pristaju uz kraljevsku vlast; no kada ugarska vladavina u Štajerskoj preotima mah pod vogjenjem Stjepana Guthkeleda, a docnije kralj. vojvode Stjepana, tada Stjepanovi sinovi u srodstvu sa štajerskim i koruškim porodicama već nijesu vršili one uloge, koja bi se Béli mogla dopasti. Na njihovo držanje puno je uplivisao izvojevani uspjeh Ottokara II. spram kralja Béle u Štajerskoj, ušljed čega je postao gospodar i u kranjskim markama, gdje su Stjepanovi sinovi imali dobara. Razmirice na ovom području nijesu prestajale. Već i s toga, što su Stjepanovi sinovi po svojim dobrima na dvije strane stanovali, utjecala je u velike na njihovo držanje politika najprije Ottokarova, za tijem Rudolfova, kao novoga gospodara našljednih pokrajina, i politika duž primorske obale vladalačkih Mletaka. S toga bi pogrješno bilo presugjivati ih sa gledišta današnje lojalne ideje ili partajske došljednosti. Iz povelja im čisto u dušu gledamo. Svak je od njih htio da bude ban — kad već nije mogao biti kralj —, dobara su željeli da prisvoje što je više moguće bilo, kad je moglo da bude, onda na silu, a kad je bilo novaca, onda su ih kupovali. Svak je živio u lijepom prijateljstvu sa svojim jakim susjedom, ako pak ne bi nikako mogao da izigje na kraj s njim, onda bi se više njih zajedno digli na nj. Ovako bi postupali i prema kralju, pak ako se može zboriti o kakvoj politici, onda se ova u tome sastojala, da su svakom prilikom gledali da nagju kakvu izmotaljku za taj slučaj, ako bi im se izjalovio pokušaj. Kada bi pak kralju služili, onda bi za uslugu tražili nagrade, a kralj bi i sam znao, da im je dužan. Našao bi se gdjekad i po koji vjeran karakter megju njima, no ko bi iz pojedinih odlomaka mogao da sklopi sitne karakterne crte slike? Izvjesno je, da su jakog kralja vjernije služili nego li slabašnog, a jasno je i to, da su više milovali onog, koji je mogao više davati, no najdraže im bješe, kad su od njegove zemlje mogli štogod zakvačiti. Do smrti Stjepana V. nekako se još održao kraljev autoritet, no od 1273. dalje do Karla Roberta morali bismo odista sastaviti statistiku o tome, u kojoj je porodici, ko koliko puta i kome potčinio tako zvane zemaljske interese. Bijahu to teška vremena za državu, ali ih je ova ipak preturila.

---

[1]) 1251. Pov. VI. Kralj dariva Api Albanasu zemlju Reziču, koja pripada gradu Pestečneku.

U ovom raspačanom, na nagagjanja podijeljenom, nemirnom društvu i gorička porodica vrši svoju ulogu ne sramnije nego li ostale. Bješe drukčijih i gorih od njih, no i oni imagjahu svoga velikog dijela u tom preobražaju.

Tako možemo da shvatimo njihovu ulogu za vlade Vladislava IV. Duž njemačke granice na zapadu dolje do primorja odlučivala je riječ Nemetujvaraca (Güssing), Guthkeleda, Goričana odnosno Vodičana, Šubića i Frangepana. Nemetujvarci su oportuniste i rade na svoju ruku, Guthkeledi su samovoljni čvrsti Magjari, Goričani stoje na dvije strane u krugu njemačko-goričke i ugarske sile, a Šubići i Frangepani udešavaju svoje držanje po interesima hrvatsko-dalmatinske pokrajine.

III.

Ne želimo, da zasebno karakterišemo vladavinu Vladislava IV., dosta je, ako se obazremo na tadašnji položaj južnih krajeva, da u toliko bolje saznamo ulogu vodičkih gospodara.

Požunski mir sklopljen 1271. izmegju Ottokara i Stjepana V. znači odlučan obrt u držanju prekodravskih dijelova. Naime u borbi, koja je nastala oko osvajanja austrijskih pokrajina duž zapadne granice, razvrgao se dotadašnji sporazum austrijskih, štajerskih i koruških posjedstva kao pošljedica ugarskih i českih suprotnih interesa. Pitanje o dominiumu vrze se do pojave Rudolfa Habsburškog samo oko dva kralja. I u ovoj borbi je Ottokar II. više uspio. Pretežni dio Nijemaca držao se uz českog kralja, koji je u prirodnoj antiugarskoj politici Venecije ušljed dobitka Dalmacije stekao prilične potpore. Našla bi se i za ugarskog kralja stranka megju štajerskom i koruškom gospodom: Scherffenbergima[1]), Löwenbergima[2]); imao je on saveza i sa oglajskim patrijarhom, ali je pretežni dio držao Ottokara, a poimence bješe megju njima i onaj od Venecije poduprti „lombardijski Stjepan, unuk markgrofa od Este“ [3]), onaj bludni nesrećni potomak Andrije II., koji nigdje nemagjaše domovine, pa ipak težaše onamo, gdje ga se bijahu odrekli.

1272. umrije Stjepan V., iste godine ukopaše u Mlecima Stjepana Posthumusa, čija je prava, u prvom redu ona na slavonsko vojvodstvo, preuzeo na se Albertin Morosini, duhoviti mu šure zajedno sa svojom

---

[1]) Još nije sa svijem čista stvar, no vjerovatni podatci sve više iskazuju, da je izmegju Scherffenberga i Kotromanovića moralo biti nekakve sveze. Vjerniku Stjepana V. bješe ime Viljem Scherffenberg.

[2]) Nikola Löwenberg, kojeg ne uvrstiše u mir, dobiva 1272. od Stjepana V. Samobor na dar. Dipl. XI.

[3]) „ut idem Rex Boemie Lombardum Stephanum, nepotem Marchionis Estensis . . . a . . . societate excludat“ mir od 1271. Wenzel. A U O. 254. s. B. Albert Nyáry u svojoj raspravi o Stjepanu Posthumusu Századok, 1869. 394—5. govori opširnije o Stjepanovoj ulozi. U njegovom lijepom razlaganju ne slažemo se s tijem, da je Ottokar proglasio bio Stjepana za ugarskog kralja. Njegov testament vidi H. O. VIII. 431

udovom mlagjom sestrom i malim bratom Andrijom. Putem goričke grofovije izmegju zapadnog dijela Slavonije i Hrvatske nikad nije prestala sveza sa Mlecima. Slavonski prvaci i hrvatska gospoda držala su se u Primorju po tome, kako su ljudi u ugarskoj „vladi“, mijenjajući se neprestano od 1273.—1277. bili sad za njih sad protiv njih. Kako rekosmo malo prije, mi doduše ne znamo, eda li je onaj palatin, kojega znamo pod imenom Gjurova sina Dinka, 1273. odista bio u srodstvu sa Vodičanima, a pošto su Gut-Keledijevci oborili Dinka, eda li su s toga Vodičeve čete okrutno postupale s ugarskom gospodom s onu stranu Dunava; no sumnje nije, da je nastala duboka mržnja izmegju Slavonaca i Gutkeleda i Nemetujvaraca. U ovoj partajskoj i porodičnoj borbi spadali su Vodičani u goričko-mletačku stranku, i to je posljedica toga, što su s Albertom Morosinijem u srodstvu bili[1]).

Venecija 1277. osvaja Dalmaciju, 1276.—7. Vodičani i stranka njihova dižu se na oružje, 1277. ban Joakim diže se na njih, ali pada u boju. 27. maja 1278. kralj. vojvoda Andrija izdaje povelju u Kehidi, svi ovi čini u svojoj svezi dokazuju, da je ovdje riječ o prvoj izjavi stranke vojvode Andrije, koja se stranka sastojala od velikog dijela slavonske i primorske gospode[2]).

Sumnje nije, da se 1276.—7. buni pleme Stjepana Gorice i pustoši dobra slavonske gospode izvan njihove stranke, bivši u savezu sa štajerskim i koruškim Nijemcima. Oni su zasjeli na putove što vode na more i s toga je ban Joakim morao bolje da pripazi na taj pokret. Poslije Joakimove smrti ova je buna tako preotela maha, da je kralj Vladislav spao na pomoć Karla sicilskog, koji početkom augusta 1277. prati na put dvanaest galija iz Manfredonije i pod vogjenjem kapetana Jakova Bursone i maršala Viljema Bruneka šalje najamnike, naime 200 konjanika, 120 strijelaca, u Dalmaciju[3]). Buna je postala općenita, bellum omnium, ali pri upravačenju pokreta zapala je Németujvarcima odlučna uloga.

Od 1275. preotima maha stranka braće Nemetujvaraca, gdjekad pada na kratko vrijeme, ali opet oblada. 1277. su najprije Ottokarove pristalice, te tako Slavonci ne vojuju protiv njih, no docnije opet pristaju uz kralja, što im ne smeta, da 1278. poslije Duhova priznadu Ottokara za svoga gospodara, da pustoše i pljačkaju po Slavoniji[4]).

Németujvarci su sa Goričanima, odnosno sa Vodičanima u Slavoniji imali dodira u dvije uloge. Zbog dobara svojih vazda su se trli, a povrh

---

[1]) Dipl. XXXIII.

[2]) Karlo Szabo? Kún László tört. 62—31. stavlja pobunu u 1278. god., Pauler: II. 426. pravilno u april 1277. No K. Szabo pravo sumnja, da se ovdje vodila borba u interesu Andrije.

[3]) Pauler: ib. II. 426., 433., 234., j., koji je već upotrijebio povelje. Wenzel: „Dipl. Eml.“ I. 59. — Szabo K. i. m.

[4]) Jedan dobar izvadak J. Révésza iscrpno govori o Ivanu Németujvariju. Erdélyi Muzeum. 1891. god.

toga kao banovi vazda bi imali uzroka da se sudare s kim. Pleme Joakimovo, Gutkeledi[1]), tražilo je krvi za Joakimovu smrt, no Sicilci se uzalud umiješaše, jer je božjački majstor Girard predložio da se mirno rasprave. Ništa ne karakteriše bolje odmor kraljevske vlasti, koliko ta okolnost, da je u ovijem krajevima čisto nanovo oživio bio svijet starih plemena, tako se pogagjaju stranke: pleme sa plemenom ne obazirući se neposredno na svojega kralja. Vodičani su povrh toga još i tijem branili svoj ubojni napadaj, da je Joakim, poginuli ban, bio otpadnik, pa im se to i vjerovalo[2]).

Dne 20. aprila 1278. ban Nikola Németujvari i braća mu već su vjernici Andrije Mletačkog, a Pauler dobro veli o njima, da su „uhvatili sebi vojvodu". I oni od svoje strane smatraju za uputno, da sklope mir sa Goričko-Vodičkim plemenom, istupaju iz osvetničke lige sa Gutkeledima i obvezuju se na to, da se za Joakimovu smrt ni na zapovijest *kraljevu* ne će podići. To je karakteristično u pogodbi, što je u Dubici sklopljena i u kojoj su ove tačke:

Župana Stjepana Vodiče sin ban Stjepan u ime svoje i svoga brata Radoslava, dalje Babonigova sina Nikole, Zelenkovih sinova: Vuka i Vlčete, Arlandovih sinova i sinova Stjepana Lapocija prima tačke mira, što ga je vojskovogja kralja Karla i starješina božjaka magistar (Sancto) Girárd uglavio radi prestanka razmirice izmegju njih i majstora Ivana, *slavonskog* bana Nikole i župana Henrika, naime:

a) da magistar Ivan Németujvari i rodbina mu opraštaju banu Stjepanu i rodbini mu sve ono, što su oni u ratu kome drago skrivili;

b) dalje braća magistra Ivana ne će se zbog smrti bana Joakima podići na bana Stjepana i rodbinu mu, niti će pomagati Joakimovoj braći protiv njih, sve kad bi im to zapovjedio kralj ili kraljica, suviše priteći će im u pomoć, ako bi Joakimova braća navalila na njih;

c) zarobljenike i taoce izmijeniće besplatno, osim zarobljenike *magistra* Nikole, brata bana Joakima, i grad Steničnjak, čija je stvar u ovom ugovoru mira ostavljena na stranu;

d) magistar Ivan i rodbina ostavljaju banu Stjepanu i rodbini mu sva njihova pravna dobra, no ban Stjepan i rodbina mu vraćaju za vrijeme rata od njih osvojena dobra;

e) magistar Ivan i rodbina mu na molbu vojvode kralja Karla *privolom vojvode Andrije* (Ivan mu bješe blagajnik) daju banu Stjepanu i rodbini mu dvije županije Pset, Gverče, Gaj, Drežnik, Ujvar i selo Petrinju;

---

[1]) O njihovim slavonskim dobrima v. Csánki: 11., 126.

[2]) U tom je smislu Vladislav IV. proglasio Joakima za otpadnika, i tek 1286. uništio svoje dotične povelje. Wenzel: A U O. IX. 444. s.

f) za osjeguranje mira dali su od jedne strane svoje sinove ban Stjepan i Vuk, od druge sinove Stjepana i Nikolu, magistar Ivan opet svojega sina kao taoce vojvodi u ruke, da ih čuva do Uskrsa druge godine (2. aprila 1279.), no samo u obimu zemaljskih granica[1]);

g) ona strana, koja pogazi mir, osugjuje se da plati dvije hiljade maraka globe, od kojih će jedna polovica t. j. hiljada maraka pripasti vojvodi, a druga polovica, druga hiljada onoj strani, koja očuva mir;

h) taoci se moraju do narednog Uskrsa povratiti njihovim roditeljima; ako bi za to vrijeme koja strana prekršila mir, onda njezin talac do naplate u prošloj tačci spomenute globe, t. j. dvije hiljade maraka, ostaje i dalje u vojvode, koji, ako bi megju tijem otišao iz zemlje, treba da se po svojem uvigjenju pobrine za čuvanje taoca, ali ih nikako ne smije uza se povesti;

i) magistar Ivan obvezao se u ime bana Nikole, da se ne će pačati u poslove bana Stjepana oko grada Ozlja, suviše da će mu biti u pomoći;

k) Arlandovim sinovima opraštaju se sva za vrijeme rata počinjena djela, osim slučaj kneza Perčina, koji su Arlandovi sinovi i knez Perčin iznijeli pred izabrani sud;

l) najposlije su posrednički sudnici zaključili, da zagrebački kaptol, templarski majstor i župan Perčin[2]) sprovedu istragu o pojedinim slučajevima, te poslije njihove izjave neka ne bude više zbora o prošlim, ovijem mirom izglagjenim razmiricama i o budućim povredama[3]).

Karlo sicilski potvrgjuje ovu pogodbu 21. aug. 1278., o kojoj veli, da „služi na čast ugarskom kralju i kraljici i na dobro zemalja“[4]).

Pri svem tome nijesu mogli formalno da osjeguraju uspjeh mira sve dotlen, dok i zemlja ovu stvar i od svoje strane ne ratifikuje. To se dogodilo 6. nov., 1278. u Zagrebu[5]) listinom, što ju izdaje Timotej biskup zagrebački, palatin Matija Csák, toplički opat Matija, poglavica ugarskih i slavonskih Božjaka magistar Gerard, preceptor pakračkih Johanita Hugo, prepošt zagrebački Mihajlo, arcigjakon sanski, dubički i vrbaški Gyrald, arcigjakon dverski Manfred i kanonik Grgur.

---

[1]) Bana Stjepana Vodiče sina Stjepana odvedoše uskos miru po naredbi kralja Karla od 21. aug. 1278. u Trani. (Wenzel D. E. I. 59.) Na tužbu Stjepana i brata mu, koji ondje sa svojim slugama bijahu zatočeni, kralj 18. marta 1279. naregjuje zbog njihovog snabdjeva (i. o. 61.), a 5. septembra zapovijeda, da dobro postupaju s njima (i. o. 62.). Dvojica bjehu ondje, Stjepan i Nikola (Filius Falcasci je pogrješno), obojica još dječaci 25. sept 1279. zapovjedio je kralj, da ih vrate kući i povjerio je dragonarskom biskupu da pazi na njih. Ali je dječacima naškodio gradski vazduh, te veoma obolješe, tako da kralj 7. oktobra naregjuje, neka ne žale liječnika i ljekarije za njih. (I. o. 63. s.)

[2]) Njegova je dobra pustošio ban Nikola 1278. IX. 8. Wenzel XII. 235., 253.

[3]) Dipl. XIII.

[4]) Dipl. XIV.

[5]) Dipl. XV.

Mir se uglavljuje: izmegju sinova bana Stjepana Gutkeleda, bana slavonskog Nikole, dvorskog sudnika Stjepana i magistra Pavla s jednu stranu, a s drugu stranu izmegju sinova kneza vodičkog Stjepana: bana Stjepana i kneza Radislava, za tijem Babonigovih sinova Nikole i Stjepana s braćom, Zelenkovih sinova Vuka i Vučete, Gardunova sina Garduna i Arlandova sina Ivana.

Poslije više puta prekinutih rasprava pred sudnicima, što su izaslani poradi razmirice ušljed smrti bana Joakima, koji je u boju poginuo od ruke bana Stjepana Vodičkog, odriče se ban Nikola Guthkeled osvete, te obustavlja neprijateljstvo, a za bolju potvrdu mira

a) odstupio je banu Stjepanu u vječno imanje od svoje strane grad Steničnjak, koji je već po pismu zagrebačkog kaptola i topličkog opata Mate u otprije već sklopljenoj pogodbi izmegju njega i bana Stjepana, a na račun onih hiljada maraka kao globe, ako se rok ne bi održao, i onako već pao u zalog banu Stjepanu Vodiči, su sedam rala zemlje, sa carinom i drugim pripatcima;

b) naizmjence opet odstupio je ban Stjepan banu Nikoli zemlju Zlat;

c) ban Nikola je u smislu spomenute pogodbe odstupio grad Jezero Zelenkovim sinovima, koji su ga po njihovom kazivanju dobili od kralja na dar i kao kraljevski dar već otprije ga držali;

d) ban Nikola i rogjaci mu pristaju, da ban Stjepan i rogjaci mu zadrže sva našljegjena i stečena im dobra u Podgori, Sani i drugdje, na koja imaju kraljevskih, kaptolskih ili drugih povelja;

e) ban Nikola prepušta dobra svoga brata Stjepana Lapoče i Ludegarova sina Azarije, osim $^1/_4$ dijela, što ga je Azarije na samrti ostavio svojoj sestri, supruzi kneza Torde, — sinovima istog Stjepana Lapoče: Grobysi i Jufsi (Ivu), na koja po njihovom kazivanju imaju pismeno od kralja Vladislava;

f) ako bi se za vrijeme Nikolina banovanja neko potegao na sud bana Stjepana, rogjake mu, svojtu im i kulučnike, koji su poimence spomenuti u radi toga izdatom pismu zagrebačkog kaptola, onda neka im ne sudi ban već zagrebački biskup;

g) ban Nikola ne može tražiti od ljudi bana Stjepana i rodbine mu ni banskog konaka, ni dacije od 7 dinara, niti druge banske poreze, jer ih je Joakim od svega bio opljačkao. I ako bi nekad ban Nikola htio u poslu banovine da potegne na odgovor bana Stjepana i Radoslava, onda neka njihova posla presudi biskup ili kaptol;

h) Drežnik i dva dijela od dvije županije: Pseta, Ölbujvara i od Gverče i Petrinje neka ostave u rukama Baboniga, kako je to zapisano u doba pok. vojvode Andrije (mlagjeg brata kumanskog Vladislava) u pismima sinova bana Henrika Nemetujvarca: estera Ivana i bana Nikole;

i) za megjusobno prolijevanje krvi neka dobiju oproštenja. No za umirenje stranaka neka mir potvrdi kralj Vladislav na pismeno uz jamstvo zakonitih svjedoka;

j) onoga pak, koji bi pogazio ovaj mir, neka ga živa zemlja proguta, kao Datara i Abirona, neka osjete srdnju kraljevu i neka ih zagrebački biskup prokune iz crkve;

k) izmegju prekršitelja mira neka kazna za gaženje mira postigne one, koji ga od svoje volje pogaze, a nevini neka ne stradaju zbog toga;

l) obadvije mirotvorne stranke zaklijele su se na raspelo;

m) ban Stjepan i Radoslav kao i njihovo krvno kolo (societas) zaklinju se, da ne će uznemirivati senjskih trgovaca;

n) jemci su obiju stranaka od strane bana Nikole: palatin Matija Csák, požunski župan Stjepan, sinovi župana Gjura: Dinko i Petar i šest slavonskih plemića, a od strane bana Stjepana Vodičkog: tavernik Ugrin, vojvoda Finta, ban Nikola i župan Henrik, sinovi bana Henrika Nemetujvarija, ili od njih dvojica i isto šest slavonskih plemića. No ako Stjepan ne bi mogao naći jemaca izmegju banova, neka ne bude on za to kriv;

o) ban Stjepan dužan je da vrati dva sina bana Nikole i sina bana Andrije biskupu Timotiju, dok mu stigne u ruke papina povelja, koja potvrgjuje kraljevu povlasticu; rok mu je 9. aprila 1279. Ako ban Nikola ne bi mogao da izradi potvrde papine, onda neka se taoci vrate Timotiju;

p) neka ne preotimaju sluge jedan drugom i prave ih svojim kulučnicima. O svemu pak stranke pod svojim pečatom izdaju svečan ugovor.

Ovaj ugovor mira, pri svem tome što uslovi bijahu teški i što su najugledniji mirotvorni sudnici jamčili za nj, nije odmah urodio uspjehom. Obadvije strane, s jedne siloviti Németujvarci, koji se zaklanjaju za Joakimovu krv, s druge pleme Vodiča sa svojom velikom rodbinom, klientelom, ma kako da se izmotavahu, ipak zadavahu brige, da će se razdor brzo ponoviti.

Biskup Timotije bivši i sam zainteresovan, no stojeći izmegju obije silne stranke, nije smio da sâm zaprijeti prokletstvom, već se s toga obratio varadskom biskupu Ladomiru, te njega zamolio, neka poprijeti objema strankama i pokaže im, da je stvar ozbiljna. Ladomir je to i učinio 1. jula 1279. u kapelici sv. Martina u Budimu i o tome izdao pismo[1]).

No stranke se nijesu obazirale na ovu prijetnju. Megjusobna pustošenja nijesu prestajala, te se u Slavoniji čisto odomaćila ova borba izmegju plemena. Sa Vodičanima se sada udružiše i veljski grofovi: Ivan i Dujmo i župan Gardun. Opet valjade pregovarati s njima, kao sa ravnim strankama. Kralj Vladislav u sporazumu sa gospodom izaslao je u Ozalj,

---

1) Br. XVI.

u Slavoniju mirotvorne povjerenike u osobi magistra Ivana Németujvarija, vrbaškog i sanskog župana, slavonskog bana Nikole i vesprimskog biskupa Petra, koji su iznova sklopili mir sa protivničkim slavonskim velikašima, naime:

sa banom Stjepanom Vodičkim, sa županom Radoslavom i sinovima Babonigovim, Nikolom i Stjepanom, su dva veljska grofa, Ivanom i Dujmom, modruškim županima i sa županom Gardunom i to tako, da su sve što je u prošlosti bilo sa svijem oprostili, a ko je od prijašnje (1278.) pogodbe amo učinio štete, da ju nadoknadi, inače neka se isključi iz porodične zajednice. Osim toga obećavaju povjerenici:

da će bana Stjepana, župana Radoslava, Babonigove sinove i župana Garduna ostaviti u posjedu njihovih dobara i u kraljem darovanim županijama: Podgorji, Gverču, Drežniku, Gaj-Kladuši i Ujvaru, u dva Pseta i Petrinji. Neka u pogledu ovih i dalje uzvrijedi banska vlast, a ban od svoje volje neka ondje ne izreče milosti, ili neka od kralja zavisi utvrgjenje zemaljske obveze. Ako se pak kralj u pogledu ovih županija ne bi slagao s njima, zastupaće povjerenici stvar pred njime. Isto obećavaju knezu Gardunu, da će mirno držati Čehsku villu i županiju Hrašćinu (Hra . . inu).

Rok za istinsko provagjanje mira bjehu označili za 2. februara 1281. Župan Radoslav dao je jemca, pa ako povjerenici ne održe riječi, da im se vrati jemac, ako pak Radoslavci pogaze vjeru, da onda jemac ostane u njih. Na to su se stranke zaklele i zagrebački kanonik je 17. novembra učinio prijepis od pogodbe[1]).

Kakav bješe rezultat miru, karakteristično dokazuje to, da je Ivan Németujvari, uživajući svoju sansku i vrbašku županiju, pustošio dobra zagrebačke biskupije, zatro Gerzencu, a Vašku je opljačkao nekakav haramija Urić. Zagrebački biskup ne mogaše na ino, te 25. marta 1281. u Virovitici vrgne crkvenu kletvu na Németujvarce, odnosno objavi već u načelu izrečenu kletvu[2]). No i to bješe uzalud, a i kako ne bi, kad je Ivan, koji je 1280. zarobio kralja, 1281. postao palatin.

Na dalje držanje Vodičana u velike su uplivisale promjene u zapadnom susjedstvu. Rudolf Habsburški postao je od 1276. gospodar u Koruškoj i Kranjskoj, a u vendskoj marci stupa na mjesto upliva Ottokareva upliv njemački. Porodicu je pobliže zanimao onaj čin Rudolfov, kada je 24. januara 1277. dao u zalog[3]) goričkom grofu Albertu grad Miho zajedno sa palankom (kasabom) Černemblom; jer gorički grofovi bijahu s jedne strane putem svojih mletačkih sveza, a s druge putem svojih unutrašnjih dodira sa Vodičanima tako reći mediumi za težnje, pokrenute

---

[1]) Br. XVIII., XIX.

[2]) Wenzel: A. U. O., XII., 336.

[3]) Schumi: „Archiv I." 239. 1. g. 2. okt. Albertov mlagji brat Meinhardt jamči. Na i. m. I., 241.

u interesu Stjepana Posthumusova sina vojvode Andrije. Poslije moravopoljske bitke sa svijem bješe prestao onaj ugarski upliv, koji se još ušljed ličnih dodira Béle IV. i Stjepana V. gdjegdje osjećao u Kranjskoj i Koruškoj uz prkos Ottokarevim uspjesima[1]).

Preko slavonske zapadne granice nalazna „Marchia Hungariae" izmegju rijeke Gurka i Kupe[2]) faktično se bješe odvojila od ugarskog kralja i posjednici računahu sa položajem prema svojim sopstvenin interesima. Oni nastojahu, da ostanu u dobrom prijateljstvu s ugarskim kraljem i austrijskim vojvodama.

U drugoj desetini vladavine kumanskog Vladislava ističe se u Slavoniji porodica Vodičana. Postaju banovi, pa i ako tadašnja prenagljena vladavina brzo mijenja svoje ljude i gdjekad drugi ban odmjenjuje Vodičane, ovi ipak većim dijelom ostaju u zvanju i štono riječ prva su porodica.

U prvom redu Stjepan III. igra ulogu 1280., neposredno poslije mira sklopljena sa Matijom Csákom, pošto su se i sa Németujvarcima pogodili već sjedi u zvanju, a brat mu je Radoslav I. istom župan[3]). Sa malim prekidanjem može se reći dvadeset godina, do 1300., nosi on tu čast dijelom kao istinski ban, dijelom po naslovu[4]).

U svojoj banskoj časti imao je lasno posla sa rodbinom. Od 1285. počevši sve više stiče zemlje svoje rodbine: Drozgomet nabavlja komad po komad[5]), 1294. duž Une stiče zemalja od Stjepana Lapačkog sina Grobše[6]), a pri tome u velike misli i na kranjska dobra[7]).

U svojoj banskoj časti on je vješto upotrijebio političke prilike i ne samo poimenice, već je odista bio kraljev zastupnik; 1288. već je i Radoslav I. ban, a 1290. kurija smatra obojicu kao glavne činioce u slavonskom dijelu zemlje, kada im preporučuje poklisara pape Nikole IV., gublijskog biskupa Benvenuta[8]).

I sinovci dvojice banova, sinovi Baboniga II. igraju ulogu zajedno sa stričevima, poimence: Stjepan IV., Ivan I., Radoslav i Otto II. No u to doba Radoslav I. vodi megju njima glavnu riječ, on stiče ponajviše.

---

[1]) Archiv I., 47. Šteta, što one povelje, u kojoj se Offo de Landstrost, Gerlochus filius Ottonis i Nikolaus de Sicherberg zaklinju na vjernost goričkim grofovima, nema u tajnoj arhivi. Mislimo, da je riječ o Vodičanima. To se moglo utvrditi iz pečata koji vise.

[2]) Archiv 219. — Huber A.: Mitth. VI., III. U raspri sa Schumi-jem ne želimo da zauzmemo stanovište, no u ovom pitanju ima još puno da se reče. Pilstani, Peillenstein in marchia Ungariae 1186. Zahn Urk. v. St. I., 650. Pesty: Sto pisama 13. Peillenstein kralj Sutle na granici varaždinske županije.

[3]) Wenzel: A. U. O. XII. 326.

[4]) Wenzel: XII. 462., 484., 561. Dipl. dod. 1295. I.; 1300. II; A. Pór ibid. 31. s.

[5]) 1285., 1289., 1294. Tkalčić M. E. Z. I. 217., 226. (Wenzel: XII. 484). 233., 234. Up. Dipl. 231., 327., 357., 360. s.

[6]) Wenzel: XII. 561. s.

[7]) Dipl. dok. I., II.

[8]) Theiner Mon. Hung. l. 365. Wenzel: IV., 365.

U tom mnogom gloženju pojedina susjedna plemena opala su brojem i snagom, te je pojmljivo što je 1283. dõnjo-jamničko pleme, spanuvši brojem i snagom, izabralo njega za svoga zaštitnika. Dvije trećine od svojih dobara priznali su u našljedstvo svojem gospodaru Radoslavu, a on je preuzeo na se dužnost „da ih kao zaštitnik čuva i koliko je moguće brani“ [1]).

Značajnije je od toga tekovina grada *Lipovca*, koji je dotadašnji mu vlasnik Jaroslavov sin Ivan izravno odstupio Radoslavu u našljedstvo za sto i pedeset maraka, te je tijem Radoslav dospio megju najuglednije posjednike na zapadnoj granici [2]). U tome rasprostiranju može se nekakav sistem uočiti. Doklen Stjepan III. brat Radoslava I. stiče 1273. harapočku plemensku zemlju, koja je graničila sa zemljom Radoslavljevom, te tijem zaokružuje plemenske zemlje duž Kupe i Korane prema Slunju [3]), dotlen 1286. sinovi Baboniga II., brata Stjepana III. i Radoslava I., stiču u našljedstvo posjed Pelavu od srodnog plemena Rate [4]). No Radoslav vazda prednjači, 1286. stiče imanje Radču od Krisanova sina Večedraga [5]).

Na taj način izmegju vodičanskih dobara i stare slavonske granice poniče sve dalje čitav lanac porodičnih dobara. Na zapadu ih vuče interes prema Habsburgovcima, na jugu treba da biraju izmegju Mletačkog Andrije i Anžuvinaca, dočim položaj Vodiče čini prisnijim odnošaj sa bosanskom banovinom.

U Bosni je u sredini XIII. stoljeća do 1254. milošću ugarskoga kralja „domino concedente“ katolik Prijezda bio ban, kojeg je Béla IV., pošto je podijelio Bosnu, kao vjerna podajnika obdario novačkom županom duž Drave [6]). Stjepana II. Gorice sin Stjepan III. brat Radoslava I. živio je u lijepom prijateljstvu sa susjednim bosanskim banom, koji osim slavonskih dobara i u Bosni imade znamenitih dobara. Svoju kćer Katarinu daje bosanski ban za ženu prvorodnom sinu slavonskog bana Stjepana III. 1287. [7]). Uz pristanak svoja tri sina: Stjepana, Prijezde i Vuka stari bosanski ban darovao je *zemleničku* županu svojemu zetu. O položaju ove župe znamo samo toliko, da je jedna granica bila u okolici vrela male Ukrine i velike Usore [8]).

---

1) 1283. 27. jula. Dipl. XX.

2) 1283. 26. nov. Dipl. XXI.

3) Dipl. XII.

4) Dipl. XXII. Ovo se imanje rasprostiralo u susjedstvu poznije stečenog Brumena (Brubna) i Bojne u okolici Petrinje.

5) Dipl. XXIV.

6) Tkalčić ib. I. 103. 1255.

7) Dipl. XXV. U izvodu se potkrala pogrješka, mjesto „zetu mu banu Stjepanu“ čitaj: „svojem zetu prvorodnom sinu bana Stjepana“. Pitanje je ko je bio prvorodni sin Stjepana III.? Mi mislimo Vladislav.

8) Vidi na mapi Kolu, Bistricu. U pogledu ostalih slavonskih tekovina v. Dipl. XXVIII, XXIX. Danas ondje Muhamedanci žive.

S ovijem tekovinama je porodica i u jugoistočnom uglu ugarske granice utemeljila svoju moć. Jugozapadno na starom hrvatskom području ne mogoše se osiliti zbog Frangepana i Šubića, suviše ove se dvije porodice rasprostirahu prema sjeveru. Zarad zajedničkih političkih ciljeva ove se porodice često udruživahu jedna s drugom, no za to su ono za „vječna vremena" sklopljeno prijateljstvo, ona ponizna zavjetovanja vjernosti samo malotrajne zapisane riječi, na koje bi se najviše crkveni ljudi pozivali, pak ni oni ne vazda.

Pri svem tome, što mnoge suprotne povelje jedva pripuštaju pouzdan zaključak, mi ipak možemo da uočimo jednu dosljednu crtu u porodičnom teženju. Ne navaljuju Šubići, Frangepani i Vodičani na silu ugarskoga kralja, već bi svikolici voljeli, da banska sila postane *našljedna* u njihovim porodicama. Oni bi rado da utrajaše svoje porodične uprave, Frangepani u Primorju, Šubići u hrvatskoj unutrašnjosti i Bosni, a Vodičani u Slavoniji. Upotrijebiše okolnosti za svoje ciljeve, potegoše koristi iz svakog pokreta i dotlen se slagahu megju sobom, dok ih ne popade zavist, te onda dvojica oboriše trećega. Ovim je tragom hodio i Radoslav Vodičanin I.

Kada Karlo II., sicilski kralj 4. aprila 1291. otpoče u interesu svoga sina javno da kupi vojsku, veljski knez Dujmo i Babonigov sin Radoslav II., sinovac Radoslava I. polaze u Napulj sa velikom svitom[1]).

1292. italijanski pretendent prijestola podstrekava Ivana Németujvarija na otvorenu pobunu, darovavši mu željeznu i šopronsku županiju[2]). Rogjake[3]) svoje *supruge* Marije Šubićeve takogjer poziva u vojnu, a sinu svoje šogorice Katarine — supruge srpskoga kralja Stjepana Dragutina — Vladislavu dariva slavonsku vojvodinu[4]); no u ovaj dar nije uvrstio i dobra bana Radoslava I. i braće mu, već im osigurava zaseban položaj.

Ban Radoslav I. odista je i učestvovao u ovom pokretu, jer Karlo Martell 1. decembra 1292. priznavajući mu zasluge iznova ga potvrgjuje u svjema dobrima[5]). No Radoslav ili što se nije zadovoljio ovom nagradom ili što ga je pekla velika čast Šubića, tek nije ostao vjeran Napuljcima. Mišljaše, da će biti bolje, ako i kralju Andriji III. čini usluge. 1293. kada je kralj poslao po svoju mater magistra Ugrina u Primorje, ljudi veljskih knezova uhvate ovog vjernog čovjeka. Dobivši na to zapovijest od kralja Radoslav je poslije ljutog boja, u kojem mu je poginulo petero slugu i mnogi rogjaci dopanuli rânâ, oslobodio kraljeva

[1]) Wenzel: D. E. A. I., 76.—77.
[2]) 5. aprila 81.—82. s., 90.—91. s., 121.—122. s.
[3]) O rodbini A. Pór ib. 34. s. — Wenzel: ib. 85.
[4]) Wenzel: ib. 94.—95. s.
[5]) Wenzel: ib. 98.—99.

čovjeka i s velikom počašću pratio na putu majku kraljevu. Za to je dobio grad Zelen u zagrebačkoj županiji, a 27. septembra kralj ga potvrgjuje u posjedu gradova: Vrbasa, Galasa (Glasa), Petrinje, Vinodola, Zelena, Okića, Podgorja i Samobora[1]).

No sve to nije mu smetalo, da i kod Anžuvinaca imade svojega čovjeka, koji će danom prilikom posvjedočiti njegovu vjernost. On je u malom vodio veoma plodonosnu politiku naizmjeničnog osiguranja[2]). Istom što ga uvedoše u posjed gradova odmah se i pobunio. Ista kraljeva majka, za koju se prije godine dana onako viteški borio, kao vojvotkinja Slavonije — a biće da je to i bila muka Radoslavljeva, jer se bez razloga nije digao na oružje — bješe prinugjena, da ga silom izbaci iz grada Vrbasa[3]).

Brat mu Stjepan III. držao je uz Andriju III. „Uzevši u prizrenje najvećom vjernošću posvjedočene mu usluge“ Andrija III. naredio je zagrebačkom kaptolu, da obigje granice drežničke županije, pa je Stjepanu III. i potomstvu mu 26. februara 1292. darovao ovo područje[4]). A isto *ovo* područje darovao je kralj Karlo naravno negleduš 19. augusta 1292. braći Šubićima i s ovom županijom duž bosanske megje cijelu hrvatsku unutrašnju zemlju[5]), osim dobara veljske gospode.

Ovo suprotno partajsko držanje dvoje braće izazivalo je trvenja megju njima, njihovi se ljudi ubijahu megju sobom i činjahu sebi megjusobne štete na imanju. Dvije godine trpljahu ovo stanje, no onda smisliše da će biti bolje ako se pomire, te došavši 24. augusta 1294. pred kaptol u Zagreb, zavjetovaše se u prisustvu svojijeh sinova — da ne će više pustošiti jedan drugom imanja i gradove, no ako bi jedan od njih morao da se zarati s nekim, sa kojim drugi brat ne bi htio da vojuje, onda da ostanu neutralni[6]).

O banu Stjepanu III. znamo iza toga samo to, da u svom gradu Zrinu darovnim pismom od 13. januara 1295. uz pristanak sinova mu: Vladislava i Stjepana dariva dobara samostanu u Landstrassu[7]), a poslije 1300. nema više o njemu spomena[8]).

---

[1]) H. O. VII., 230.—235.

[2]) 7. septembra 1294.: njegovi su poklisari u Napulju pop Pontius i Wenzel Ossel, ib. 120.

[3]) Grubach Orbaski 1295. dobiva polovicu od vozarine u Dônjoj Gradišci za to, što je Radoslava silom izbacio H. O. VIII., 361. Položaj grada Orbasa nije jasan. Rački razumijeva pod njim Vrbanja jugoistočno od Banjaluke (Rad. IV., 31.). Lopašić podrazumijeva današnji Orlovac sjeverno od Banjaluke Kako se Vrbazku spominje kao grad Orbaskamen, može biti, da je ležao na mjestu Vrbanje; u tom slučaju morali bismo na mjestu današnje Banjaluke tražiti Orbasvásárhely (1353. Cives et hospites de Orbaswasarhel. Saopćuje D. Csánki-a iz muzejalne arhive) 1384. Kism. Arh. 96 f $^1/_2$, Castrum regium Orbaz in confiniis regni Bozne. Zay-Ugročka arh. B. 38. (Bilješke Csánkijeve.)

[4]) Dipl. XXVIII.

[5]) Wenzel: i. m. 95.—96.

[6]) Dipl. XXX.

[7]) Dipl. dok. I.

[8]) Na i. m. II.

Glavni članovi treće plemenske grane: sinovi Baboniga II. idu najprije tragom strica im Radoslava I. 1292. trguju na italijanskoj obali u Napulju. Sedam godina ne znamo ništa opširnije o njihovom političkom držanju. No 1. augusta 1299. Andrija III. prima milostivo u vjernost povraćenu braću: Stjepana IV., Ivana I., Radoslava II. i Ottona i potvrgjuje ih u njihovom imanju[1]). Mjesec dana docnije — a čim se vratiše k Andriji III. kao da se odmah i pokajaše — 7. septembra sicilski kralj Karlo prašta grijehove ovim istim *pokajnicima,* koji k njemu pridolaze, imenuje ih banovima i potvrgjuje ih u njihovom imanju[2]). Ova dobra — kao što kazuje nova potvrda[3]) od 14. maja 1300. — dopirala su od njemačke megje do Bosne i od Save do Gvozda, dakle do južne megje Slavonije. Samo što i ova vjera nije prevalila godine, — ili su samo za to čuvali napuljske povelje, da ih pokažu ako im zatreba, — jer Albertin vojvoda Slavonije 7. juna 1300. potvrgjuje sa kraljem sklopljen savez svojih „milih rogjaka“, onaj od 1. augusta 1299. ili kakav noviji, ko bi to mogao znati[4]).

Radoslav I. se poslije 1295. već ne ističe više, a 1299. spominje ga Karlo II. kao pokojnog. Sinovi[5]) su mu prije njega pomrli, jer Karlo II. u svojoj povelji od 1299. dosugjuje[6]) sinovima Baboniga II. dobra Radoslava I. „koja braća mu s pravom baštine“.

Njegovoj udovici narediše Babonigovi sinovi do smrti joj pristojno izdržavanje; 1313. još je živjela[7]).

Od Stjepana III. znamo dva poveljama dokazana sina: Vladislava i Stjepana, po redu mu V.[8]). Od Stjepana V. znamo dva sina, Henrika i Stjepana VI. O ovijema, kao i o bratu Stjepana III. banu Grguru, kojeg već 1290. spominju kao pokojnog, i o istoimenom sinu nije arhiva osim rodoslovnog odnosa ništa drugo sačuvala[9]).

[1]) Dipl. XXXI.

[2]) Wenzel: ib. 136.

[3]) Wenzel: ib. 146.—147.

[4]) Dipl. XXXIII.

[5]) Radozlaus banus similiter cum filiis suis prestiterunt iuramentum. Dipl. 63. s. 1294.

[6]) Wenzel: ib. 139.

[7]) Dipl. XXXV. Onaj podatak, da joj je jedan sin postao zagrebački biskup, ne možemo smatrati za ozbiljan. No kako je 1300. zagrebački biskup Mihovil nekakav njihov rogjak bio, mogla je ta vijest otud proisteći (Dipl. XXXII.) i s ovim stupiše oni 26. maja 1300. u ratni savez.

[8]) Po Antunu Póru mi smo u I. broju rodoslova pod brojem 20. i 22. uvrstili još i bana Nikolu i magistra Pavla. Docnije se uvjerismo, da je pometnja po srijedi. Naime A. Pór u smislu Tkačića Mon. Civ. Zagrb. I. 60—68., 138 s. (ib. 37. s.) kazuje, da su sinovi bana Stjepana podarili županu Hodusu palaču u Zagrebu. No magistar Pavle je u zamjenu za boršodska i sabolčka dobra povrnuo oda nj tu palaču i dao ju županu Gillénu. Izmjenu je poslije kralj Karlo I. 1332. prepisao. No izdavši dotičnu povelju o toj stvari od 17. juna 1291. H. O. VIII., 295. s. izdavatelj primjećuje, da se na pečatu što visi s povelje može vidjeti grb *Guth-Keled.* Pojmljiva je daklen ova pometnja, pošto je u Németujvaraca, Vodičana i Guthkeledija toliko sličnih imena, a pečati su sa povelja ponajviše otkinuti.

[9]) Vidi B-tan LXX. s. 13., LXXI. s. 23. i LXXIII. s. 31., 32. — A. Pór ib. 29. s.

Uloga Babonigovih sinova u doba Anžuvinaca.

Pleme Goričana, koje ušljed vodičkog dara sa redom vodičkih župana i poznijih banova igra ulogu pod Arpadovićima, igra značajnu ulogu u grani Vodičkog Baboniga u doba interregnuma i Karla I. Po imenu očevu nazivaju se Babonići (Babonici, Wabonigen). I mi ćemo ih zvati Babonigovim sinovima, odnosno Babonićima.

Babonići su — kako vidjesmo — sa svojim stričevima banovima Stjepanom III. i Radoslavom I. u isto doba igrali svoju ulogu u potonjem odsjeku vladavine Arpadova doma. Njihovu porodičnu politiku, odnosno njihovu važnost dokazuje to, što bi se svak onaj, koji bi u zadnjoj godini Andrije III. i s početka interregnuma imao muke ili posla sa Slavonijom, najprvo s njima morao obračunati.

Od petorice Babonigovih sinova trojica su igrala veliku ulogu: IV. ili pod imenom Steničnjak poznati ban *Stjepan*, *Ivan I.*, kraljičin tavernik i *Radoslav II.*, otac Dujma Blagajskog, osnovatelja porodice Blagaya.

Sinovi II. Baboniga gazdovali su zajednički: *Stjepan* je stojao u gradu Steničnjaku. On je davao pravac svojoj braći, oni su se u politici njega držali. Stjepan IV. ne bješe povjerljiv čovjek stranke Anžuvina. Ta ko je mogao slutiti 1300., da će Karlo I. 1310. uhvatiti tako duboka korijena u zemlji. Jasno je, da su u tome kolebanju nastojavali za tijem, da ih što manja obveza veže za pojedine stranke, ali su pri svem tome željeli, da svaka spadne na njih.

Pomoću svojih kranjskih dobara oni produžuju svoje sveze sa Habsburžanima i goričkim grofovima. Tijem putem zapada im uloga u unutrašnjim borbama zapadnog susjedstva, te se tako opet smotavaju konci izmegju Slavonije i Kranjske. Pošto mu je položaj postao povoljan, oni priznavaju kralja Karla u Slavoniji za svoga gospodara, ali u Kranjskoj služe Fridriku Lijepome[1]). Od toga dvostrukog odnosa teglili su dvostruku korist, jer su ovdje i ondje stekli masnih darova, založnih dobara[2]).

Banskog dostojanstva 1300.—8. nije ni jedan od njih polučio[3]); no ta okolnost, da ih kralj Karlo pri svojem krunisanju 1309. naziva velikim županima, jasno svjedoči, da oni zauzimaju prvo društveno mjesto u Slavoniji[4]). Što nijesu lično bili na zemaljskom saboru u Budimu i kralj pri

---

[1]) Dipl. dod. III. — A. Wenzel: Dipl. I. 177. i t. nije se mogao obazrijeti na kranjska dobra Babonića, pa s toga misli, da su stupili u službu Fridrika Lijepog i pripisuje važnosti toj okolnosti, što na Karlovo krunisanje 15. juna 1309. nijesu došli lično, već ih je zastupao zagrebački kanonik Petar i čazmajski superior. No ne dogjoše lično ni hrvatski ban Pavle Bribirski niti slavonski ban Henrik. U ostalom u to doba je Ivan Babonić vojevao u Friaulu, a Stjepan je bio poslom na granici.

[2]) Dipl. dod. III. IV. A. Wenzel: Dipl. I. 177.

[3]) Stephanus, Johannes et Radoslaus comites· 23. juna 1307. Tkalčić: M. C. Z. I. 79. s.

[4]) Stephano, Joanne et Radislav filiis Babonik magnis comitibus. Slavonie Mon. Vat. A. s. Card. Gent. 305. s.

svem tome 1310. postavlja banom Stjepana IV., to svjedoči, da kralj nije imao razloga da bude nepovjerljiv[1]), te je za svojeg zastupnika postavio ondje dostojnog tamošnjeg prvog čovjeka. Iz svega što znamo o ovijem velikim županima, proizlazi, da im je došljedno njihov porodični interes lebdio pred očima.

U Kranjskoj su vjerni Habsburžanima. Kada Česi 1307. postavljaju goričkog grofa Henrika za svojeg kralja, u vojni Habsburžana protiv mlagjeg mu brata Ottona, Babonići: Stjepan, Ivan i Radoslav pomagahu habsburškom kapetanu Urliku Wallsee, koji je pustošio ugarsku granicu, te su pustošili Korušku, Kranjsku i Markovije[2]). Megju tijem to ništa ne smeta Ivanu Baboniću, da pomaže svoga rogjaka goričkog grofa Henrika II. u vojni mu protiv oglajskog patrijarha Ottobona, pustošeći sa svojom konjicom u tri puta Friaul i paleći Mortegliano.

U ovo doba im je sila na vrhuncu. Ban Stjepan uz dvije glavne hrvatske porodice Bribirske i Frangepanske, kao ban cijele Slavonije igra ulogu megju onijem silnicima, sa kojima republika podržava trajne sveze[3]). Od njega traže dopuštenja, da im trgovci mogu slobodno trgovati[4]). U svojstvu bana on s odobrenjem kraljevim kuje banske dinare u Guthkeledskoj vrijednosti[5]). Grad Zagreb[6]), biskupija pa i kaptol je tako reći u njihovim rukama. Važnu tvrgjavu biskupije Medvedgrad već su 1308. vješto sebi prisvojili, i ban Stjepan ju je na majstorski način zadržao uz prkos svakom nastojanju kaptola, suviše tako je dobro udesio stvar, da je kaptol podmirivao i troškove oko izdržavanja[7]). Njima kao silnom i složnom plemenu samo kralj još zapovijeda, pa i on mora vješto da postupa s njima, jer zna da se imaju na koga osloniti.

Sa porodičnog gledišta i obzirom na njihov državopravni položaj sklopili su podjednako važnu nagodbu 8. juna 1313. u Zagrebu pred zagrebačkim biskupom Augustinom Kazottijem, iz kojeg saznajemo unutrašnji život

---

[1]) Hornec: „Rimes kronika“ III./818. — Krones: „Die Freien von Saneck“ I. 46. s. die Stadt Windisch-Grätz „Und die Wabanigen Sach man vor Windisch-Gretz liegen“.

[2]) Mautano: Annali del Friuli III. 384.—95. 412.—IV. 29. Juliani, Chron. in Appen. Rubeis Mon. Eccl. Aqu. 33—4. Babonićeve vojnike nazivahu Babonici. 1309., 1310., 1312. je pustošio. — Czoernig ib. 310. 533. s. Grot je 800 Hrvata uzeo kao najamnike. C. de Fraceschi: L'Istria Note Storiche 1879. 152. s.

[3]) Mon. Slav. Mer. Zagreb I. 192.

[4]) Na i. m. I. 255. 1310.,

[5]) Kustos sarajevskog muzeja dr. Truhelka obradio je bogate slavonske dinare toga muzeja u ovom „Glasniku“ sv. 1., god. 1897. — 1323. dva banska dinara (Gutkeledske vrijednosti) vrijede 1 novi dinar

[6]) Tkalčić: „Mon. Civ. Z.“ 82., 3. A. O. II.

[7]) Na i. m. 81., 84—5., 85. A. Pór. i t. 818—819. veoma je uspješno obradio historiju Medvedgrada. U ostalom već je i Kukuljević temeljno proučavao ovo pitanje. Velika je šteta, što izmegju magjarske i hrvatske historiografije nema nikakve neposredne sveze; mnogo šta su oni već razjasnili, što magjarska historiografija prima kao novinu, a obratno ni oni ne uzimaju u račun ono, što Magjari već odavna znadu.

plemena[1]). Pogodiše se naime, da „svak sazna šta je njegovo". Zavjeriše se, da će ovu nagodbu održati, osim toga ban Stjepan kao i braća mu *Ivan* i *Radoslav* postaviše zaklete plemićke svjedoke, koji se zakleše zajedno sa njihovim pouzdanicima. U prihodima se ovako podijeliše:

Stjepan Steničnjak, ban, milošću kraljevom uživa banski čin i *sam sobom* uživa prihode zagrebačke komore (kovnice novaca), a u prihodima od skelarina, dobitaka i trećine dijele se njih *trojica* i činovnici im postupaju sporazumno. Što se tiče prihoda od njihovih zemalja i kulučnika, neka svakom ostane prihod od njegovog dijela. U manjim poslovima neka svak od njih sudi u svojim poslovima, veće poslove neka raspravljaju zajednički, a u pogledu plemića neka se vazda neokrnjeno očuva plemićka sloboština. Dobra udovice iza pokojnog bana Radoslava (I.) neka ostanu njoj dok je živa da uživa korist, a poslije da se zajednički dijele u tome. Svoja *zajednička* dobra, izuzev plemićke zemlje (t. j. one, koja su pod stateljstvom) i crkvene — ako nema kakve pismene smetnje — da podjednako podijele megju sobom. Radi diobe valja odmah sve priznati, dugove i tražbine podjednako; župan Ivan odmah je iskao iz zajednice 800 maraka za svoju ženu.

Dioba po prostoru ogromnog imanja ne bješe tako laka. Već 12. maja 1314. trebaše nova presuda[2]), u kojoj su gornjo-slavonske carine, sa Steničnjakom kao središtem, pripale banu Stjepanu, donjô-slavonske Ivanu, a sanske Radoslavu.

Iz toga zajedničkog gazdovanja u velikom proizišlo je to, da je zajam, što su ga na njihova razna poduzeća podigli bili u Njemačkoj, zbog neplaćenih kamata u velike porastao. Ovaj su teret navalili na Ivana, jer je sansku kolektu, šezdeset i tri marke, on za se bio podigao.

Nije neznatan momenat po materijalnu snagu porodice to, da je ban Stjepan podigao 2370 maraka, a župan Ivan 1150 maraka zajma na zajedničko imanje (od prilike tada 80.000 for.), dakle su 3520 maraka upotrijebili na tako zvane zajedničke potrebe. Župan Radoslav, najmlagji od njih trojice, tvrdio je, da je Ivanu dao veliku svotu novaca na zajedničke troškove. Zaključiše dakle, odnosno ugovoriše, da zajedničke troškove zajednički podnose, a župan Ivan se zakleo, da na svoje svrhe nije ništa upotrijebio. Obzirom na sredstva za nabavku novca u ono doba, ovaj kneževski dug svjedoči vanredan kredit porodice. U prvom redu uzimali su dio iz zemaljskih prihoda, za tijem su plaćali trgovcima i uzeli novac od svojih kulučnika.

Ako usporedimo današnje obilje novca i lahak kredit sa tadašnjim prilikama, ne treba da prenosimo gornju svotu u današnju vrijednost, te

[1]) Dipl. XXXV.
[2]) Dipl. XXXVII.

da dovoljno naglasimo vrijednost imanja Babonića. I Frangepani i Bribirci bijahu bogati, no zemlje im bijahu gore. Babonići bijahu u tome neobično srećni, što su trgovinski putovi vodili pored dobara *Babonića*, pa su ovaj povoljni položaj eksploatisali bilo prilikom da se što steče, bilo pak pomoću svoje kneževske pravne sile. Ne treba se čuditi, što rimski kralj Fridrik — bivši zainteresovan do trista pedeset maraka — 1316. naziva bana Stjepana dux Sclavonie[1]). S ovakim djelokrugom pošao je on tragom Pavla Bribirskog, s kojim dok je živio nije ni kralj Karlo smio da zameće kavgu. Stjepan Steničnjak bješe odista isto takav gospodar Slavonije, kao Pavle Šubić Hrvatske; on sklapa saveze, po redu kupuje, uzima u zalog dobra, a svi mu susjedi ugagjahu po volji.

Silni ban umr'o je u sredini 1316. u punom jeku svoje sile[2]). Kralj Karlo postavio je svojega milog i vjernog čovjeka Ivana, brata pokojnog bana, banom Slavonije, zajamčivši mu isti djelokrug[3]).

Ivan II. Babonić stekao je puno zasluga oko unapregjenja stvari kralja Karla. Kako darovna povelja kraljeva od 20. decembra 1316. dokazuje[4]), imao je puno udijela pri ukroćenju sinova Henrika Németujvarija. 1314. ili 1316., zar već u doba njegova banovanja ne znamo, no u to se doba dogodilo, da su sinovi „proklete pomeni" bana Henrika pljačkali s onu strane Drave[5]). Ban Ivan je opsjeo zdenački grad, pa i ako je dopao teških rana po nozi i ruci, osvojio je grad[6]). 1317. nahodimo bana u gradu Zrinjskom, odaklen požuriva mletačku republiku za njezinih 120 maraka, obećavajući joj željeno zaštitno pismo istom pošto novac utjera[7]).

Tako su minule četiri godine. Ivan Babonić je megju tijem sabrao dosta zemaljska blaga, no ne imavši sina, on je posinio svog unuka, sina svojega zeta sekčujskog vojvode Petra[8]). „Budući je banovina najodličniji čin u ugarskoj kraljevini"[9]), pojmljivo je, da je iz toga čina potekla ne samo dika, već i korist za cijelo pleme i uz bana je i svaki član porodice uživao veliku moć. Sinovci bana Ivana, sinovi pok. bana Stjepana IV.: *Pavle*, krupski župan, *Ivan* II., *Gjuro* i *Dinko* već su 1321. zreli ljudi[10]),

---

[1]) Dipl. XL—XLI. 20. decembra 1316. Ivan je ban.

[2]) Dipl. XXXIX.

[3]) I on je kovao banske dinare. Truhelka opisuje u svojem naprijed spomenutom radu mnoge njegove dosad nepoznate tipove.

[4]) Dipl. XII.

[5]) Antun Pór: „Százałok" 1888., 788. s. — Kukuljević: „Jura Regni Croatiae" I., 87.

[6]) Za ovo je u Gariću dobio dobara. I Stjepan Bogár se odlikovao pri jurišu na Zdench i Monoslo. — Zichy: Dipl. I, 160. A. Pór: Századok 1894., 808., I.

[7]) Mon. Slav. mer. 1317., I/20., I, 294.

[8]) Dipl. XLIII. U gradu Orbasu. O njegovom banovanju Mon. C. Z. I., 97—9. Tkalčić.

[9]) M. C. Z. I., 98.

[10]) Dipl. dod. IV. Zaklada, koja svjedoči njihova pobožna osjećanja

kojima pod banovanjem strica im već pada u dio uloga. Isto se tako i sinovi trećeg brata Radoslava III.: *Nikola* i *Dujmo* okoristiše zaslugama njihova strica, a ovom za ljubav potvrgjuje ih kralj Karlo u njihovim našljegjenim i stečenim dobrima[1]).

Ivan Babonić silni ban tada obilno vadi za se dijela i iz političkih i ratnih dogagjaja. Izmegju 1319.—1323. nastalo je potpuno umirenje jugoistočnog dijela zemlje. Ukroćenje Bribiraca, propast Mladena Šubića, hrvatskog našljednog bana znači u tečaju pojačanja sile kralja Karla isto toliko, koliko i rozgonjska bitka 1312., koja znači tek početak u zasnivanju anžuvinske Ugarske. Moglo se u naprijed znati i kralj Karlo je bistro shvatio: dok njegovi nekadašnji vjerni partizani Šubići vrše vladalačka prava u Primorju, da dotlen njegovo veličanstvo nije potpuno. I Babonići su poskočili u vlasti i sili, pa kraj sve njihove vjernosti baš njihove velike sveze i bogaština opominjala je kralja neka bude oprezan. U jednom ipak bješe lakše s njima postupati: jer moglo se do njihovih dobara dopreti, dočim je sa dalmatinsko-hrvatskim kršovitim gradovima muka bila vojevati. S toga bješe prijeka potreba podupirati Babonigove sinove, na koje se u ostalom pouzdano moglo računati, kad je o tome bila riječ, da se Šubići slomiju.

1319. u pobjednoj vojni protiv srpskog kralja Stjepana Milutina Mladen Šubić Bribirski[2]), sin silnoga Pavla, još vojuje zajednički sa Babonićima. Od toga vremena pak počevši Mladen Bribirski sve se više odvraća od kralja, kao da ga se ništa ne tiče. No ne bješe tako lasno ukrotiti ga. 1321. imao je kralj mnogo kubure na hrvatskoj granici. Ivan Babonić je izdržao tada na mjestu sa svojim vitezovima[3]) i Filip Druget je od njega primao zapovijesti.

Veliku zadaću imao je 1322., kada je kralj Karlo, hotjevši da dokrajči Mladenovo nadri-kraljevanje, izravno njemu, slavonskom velikašu povjerio vogjenje vojske. Vojna je malo vremena trajala. Mladen Bribirski izgubio je pamet, te bježao ispred vojske bana Ivana. Slavonske čete — svi Babonići bijahu s njima — i Mladenovi neprijatelji ganjali su ga bez prestanka, dok ga nijesu kod Bliske stigli. Njegovi potučeni Vlasi — ili poljički i morovlaški čobani — razbjegoše se, a on umače[4]). Poslije se

---

[1]) Dipl. 1322., I/27., XLV.

[2]) Luccari: „Annali di Rausia" 48. s. — V. ö. Salamon: „Az elsö Zrinyek" 173.—5. — Kukuljević: „Zrin grad" 19.—23. s. — A. Pór: „Századok 1894., 144.—5., 807.—815. — Od pisca: Magjar könyvszemle 1895. Varignana G. küldetése.

[3]) Anjoukori Okirat. II., s. Tiboldfi János és Lökös: Ovu vojnu stavlja A. Pór ib. 808. i d. u god. 1321. Slučajno je s ovom vojnom u svezi dar kralja Karla o gradovima Samoboru i Šelenu, koje je u ime vjerne službe darovao župan Ivan II., sinu Babonigova sina Stjepana. — Dipl. XLVI.

[4]) M. Madii Hist. cap. XVIII. A. Pór u ovoj glavi drukčije opisuje Mladenovu bitku, mi je ovako tumačimo. — Lucius Mem. di Trau p. 163. Protiv Mladena se 1322. u januaru digoše Šibeničani, Trogirci i Bošnjaci.

Mladen predao na milost kralju, koji je megju tijem stigao u Dalmaciju, izgubio je svoju banovinu i kao zarobljenik dospio u Ugarsku.

Sad je pobjedonosni Ivan Babonić stupio u našljedstvo Bribiraca; 6. oktobra 1322.[1]) još je ban cijele Slavonije (Gornje i Dônje), no deset dana docnije već ga imenuje kralj banom Slavonije, Hrvatske i Dalmacije[2]) i zapovijeda mu, da otpočne djelovanje na hrvatskoj zemlji.

To je veoma značajan dogagjaj u historiji onijeh dijelova zemlje, jer poslije duga vremena dolazi uprava pograničnih dijelova u jednu ruku. Ivan Babonić i njegovi postigoše ono, što od tamošnjih plemena dotlen niko ne postiže; milošću kraljevom on kao *slavonski* gospodar postaje i *hrvatski* ban. Doduše Mladena nije niko volio, nije Hrvat niti njihov, s toga nije trebao Hrvatima[3]). Šubići, Nelipići nijesu smatrali slavonskog Babonića njima dostojnim banom. Kad već ne može to da bude Bribirac, ne može Nelipić, neka ne bude ni Babonić. I u tome je ključ propasti Ivana Babonića, a ne, kako veli jedan naš pisac, u njegovoj „slabosti“[4]).

Već 29. novembra 1322. puče glas, da Bribircima i Nelipićima ne treba ban Ivan, i Trogirci, vješti gragjani ovoga energičnog gradića, javljaju rat[5]). Uvjerivši se, da ban Ivan ne treba Hrvatima i Dalmatincima, kralj Karlo se tako izvukao iz nezgode, da je jednog Magjara Nikolu Amadejića naimenovao banom. Samo se tako može shvatiti, što Ivan Babonić i cijelo mu pleme poslije toliko krvlju zapečaćenih usluga ustaje protiv kralja. Ta nijesu mu za to pomagali, da sad neko drugi zgrabi ispred njih davno žugjenu nagradu. S toga se pleme javno pobuni, a kad je novi ban pošao prema Kninu, ovi su se ispriječili na slavonsko-hrvatskoj južnoj granici, što im je lasno moglo poći za rukom. Ova se buna slučila sredinom 1323.[6]), kada se ban Nikola sukobio sa banom Ivanom i mlagjim mu bratom. Do ozbiljna boja nije došlo, u čarkanju palo je nekoliko Slavonaca, ostale su pohvatali i oko svojih 400 konjanika je došlo na uže. Novi ban kao pristao čovjek nije shvatio ozbiljno ovu uzbugjenost, već se lijepo pomirio s njima, i onda s njima zajedno unišao u Hrvatsku[7]).

---

[1]) Dipl. XLVII. dar.

[2]) Anjoukori Okt. II., 53. A. Pór. ib. 813., 3. j. je štamparska pogrješka 1322. 22. oktobra mjesto 16.

[3]) Od 1253. gospodari Drežnika. Njegovoj propasti svak se radovao, Ivan Babonić bješe vitez na glasu, kod kralja u velikoj milosti, ali je *tugjin.*

[4]) Pór ib. 813.

[5]) Mon. Sl. M I, 344. Trogira Venecije. „Comes Georgius comes Paulus et Gregorius fratres Mladisi olim bani et Nelipcius voevode, qui tenent castrum Thenini, *nolunt,* quod dictus Joannes banus in *banato veniat,* ceseri vero volunt, propter quod creditur, quod discessio inter ipsos erit.“ Kralj Karlo potvrgjuje 11. oktobra 1322. darodavno pismo vojvode Nelipića o njegovom Drežničkom dobru. Kismartonska arh. Rep. 42. F. A.

[6]) Nikola Amadejić je 20 februara 1323. ban cijele Slavonije (tocius Slavoniae). Bečka taj. arh. A. Pór: Bogárfia István es Marton. Századok 1890., 230.

[7]) M. Madii Cap. XXII.

S ovakim svojim držanjem pleme je puno naškodilo svojem ugledu. Ban Ivan, ogorčen kao svaki zabačen čovjek nastojao je svom snagom, da osigura sebi svoja dobra. Obratio se Filipu Tarantskom, stricu kralja Karla, koji je i Albaniju imao u rukama i s Babonićima u srodstvu bio. I vojvoda je nekadašnjem slavonskom banu i svojem milom rogjaku, obzirom na zasluge mu stečene za osobu ugarskoga kralja, potvrdio sva njegova dobra u Slavoniji[1]).

Dok se svrgnuti ban samo srdio zbog ove stvari, dotlen su se njegovi sinovci, sinovi bana Stjepana, uzdajući se u svoje porodične sveze, možda i u savezu sa Németujvarcima, javno pobunili protiv kralja. Podrobno ne znamo o tome[2]). Još ih je više ogorčilo to, što je kralj još 1323. oduzeo Medvedgrad od Babonića[3]). Buna je, jamačno na austrijsko podstrekavanje, udruženo s Henrikovim sinovima 1326. buknula u plamen, kada je iza Nikole Amadejića Mikac od plemena Akoš postao ban[4]). Prije no što je pošao u Hrvatsku, morao je da uguši pobunu, tada je oteo gradove Stjepanovim sinovima, a sva četvorica su učestvovali u pokretu: *Gjuro, Ivan II., Dinko* i *Pavle.* Ban je u živcu navalio na snagu plemena, u koliko je s vojskom napao na najjači mu grad Steničnjak — pa kako i sâm priznaje — oteo ga poslije ljute obrane[5]), i to na taj način, da su zagrebački biskup Vladislav i slavonski plemići — megju ovijema mnogi njihovi dužnici i rogjaci — nagovorili banove sinove, neka se okanu ovako jalove odbrane i predadu grad kralju. U to ime dao im je poslije ban grad Dônju Moslavinu u zamjenu, te su ih tako čisto eksproprirali iz njihovog najvažnijeg dobra. Kralj je 28. marta 1328. odobrio pogodbu i opet primio pokajnike u milosti[6]).

Ban Mikac sin Mihajla Ákoša polučio je tijem velik uspjeh. Ne zgazivši cijelo pleme, te ne nadraživši ih tako na dalju očajnu borbu, on im je izvukao otrovne zubove. Nije propalo pleme, no je sama sobom prestala njegova žudnja za feudalnim odvojenim položajem, koja je od 1310. dalje išla pravcem za našljednim dostojanstvom, tako reći za osnivanjem dinastije. Svoj mili grad Steničnjak nijesu više nigda povratili[7]). Austrijske vojvode: Fridrik, Albert i Otton obvezaše se u to doba, baš tada, da

---

1) Dipl. XLIX. Up. XXXIV. br.

2) 1323.—1327. povelja ima u svemu tri komada.

3) Tkalčić: Mon. C. Z. I., 187., s.

4) M. Madii. Cap. XXVIII. 1326. stavlja banov put u Bosnu; mir je, odnosno pogodba postala 16. septembra 1327. izmegju Mikca i sinova Stjepana Baboniga (LIII.), po tome se u tečaju 1326. morala ugušiti buna. Banu je pomagao i veljski grof Fridrik. — Századok 1890., 210.

5) Dipl. LIII.

6) Dipl. XLIV.

7) 1380. dobiva ga na ime zalog 10.000 for. veljski knez Stjepan, 1415. dopada Celjcima u ruke, 1461. dobiva ga Martin Frangepan, a 1315. opet slunjski Frangepan.

odsad ne će više zaštićavati nijednog kraljevog čovjeka, te je s tijem propalo i njihovo uzdanje u njemačku pomoć[1]).

Sreća njihova — jer to im je i osiguralo dalji opstanak — što stari ban Ivan nije djelotvorno učestvovao u drugom, opasnijem dijelu pokreta, i što sinovi brata mu Radoslava III.: Nikola i Dujmo, idući tragom miroljubna im oca, vjerno izdržaše na strani kraljevoj i pomoću strica im Ivana I. dospješe u kraljevski dvor, gdje obojica postadoše slavni vitezovi.

Otkinuvši se od svoje mlagje braće ban Ivan I. postao je 1326. kraljičin tavernik, megju tijem kastelan[2]) i vršio je ovo zvanje sedam godina[3]). Megju tijem ga 1328. snagje velika bijeda. Braća mu izgubiše važan grad Steničnjak, a njemu zapade ta kleta sudba, da mu je jedan biser izmegju porodičnih dobara, spahiluk Zrinj, dopao tugjih šaka.

Ovaj grad Zrinj bješe s toga važan, što ležeći megju šumama pružaše sigurna utočišta i bijaše čisto središte jednom golemom spahiluku (caput bonorum). Od XIII. stoljeća amo držali su Vodičani i Ratoldi pojedine komade od golemog spahiluka, 1287. dva sina Lovra Ratolda: Ratold i Matija prodaju Stjepanu III.[4]) Ped (Pedvar, Pedel) i Stupnicu. No ova dva dobra 1346. iznova dospijevaju Ratoldima u ruke[5]). Zajedno sa svojim pripatcima grad je znamenit posjed već u prvim desetinama XIV. stoljeća[6]).

Ivan Babonić je 1328. jamčio za svojega zeta sekčujskog vojvodu Petra, sina Henrika Németujvarca do 250 maraka (bečkih dinara). Sad je morao da trpi ne samo za svoju mlagju braću, već i za svoju németujvarsku rodbinu. Toth-Lovričani, Ivana Guge (Gögye) sinovi: Lovro kraljev zastavnik, Ugrin, obojica šemptejski kastelani i brat im Ivan tražahu u pobunjenih Németujvaraca odštete u ime kvara na njihovim dobrima. Zarad tražbine, platežne 8. septembra 1329., Ivan Babonić, da spase svojega zeta, založio je kao jamac grad Zrinj i pripatke mu[7]).

---

[1]) Wenzel: A. D. E. I., 272. s. Nikola se ne ustručava, već se obraća Maksu, da ga potvrdi u posjedu imanja.

[2]) 26. septembra 1326. — Pór ib. 39.

[3]) Anjoukori Okt. II., 1327. V./21., 284., VI./22., 366., VII./4., 340. et castellanus de Patsak; 1328. III./23. na *i. m.* 355.; 1329. XI./21. na *i. m.* 449.; 1330, II./18., 467.; 1334. još je živ, jer 25. jula daje dar redovnjacima Augustincima i Paulincima u Novom mjestu za spomen oca mu i majke i za zdravlje djece *(sinova)* mu. Dipl. XLIX. Izvadak spominje pogrješno Dominikance mjesto Augustince.

[4]) H. O. VIII., 255 Pedvar, Stupnica je sve u jednom sklopu. Gvozdansk, Gvozdansko je tu spadalo kraj potoka Žirovca.

[5]) Fejér IX./I., 268. — Kukuljević: Zrin-grad. 1883., 24. s.

[6]) Kukuljević nabraja sve njegove pripatke: i. m. 23. s. Po Fejéru VIII./V., 326. Dipl. LVI. Od prediuma držao je Grangju neki Magjar po imenu Andor (Ander), u Velesnu takogjer nahodimo jednog Magjara imenom Andriju. Dipl. 107. s.

[7]) Dipl. LV., LVI.

Kralj, bilo s toga što je radije gledao grad Zrinj u rukama Tothovaca, bilo pak s toga što Ivan Babonić nije mogao da se oduži, zapovjedio je 18. novembra 1328. banu Mikcu, Petrovu sinu Dinku, Radoslava II. Babonića sinu Nikoli, dakle tavernikovom mlagjem bratu, da do otkupa im iz zaloga želi da vidi Zrinj-spahiluke u rukama Gjurovih sinova i s toga naregjuje, da se uvedu u dobro. Spahiluk je za tijem ostao u rukama Gjurovih unuka Tothova do 1347. U toj godini sin kralja Karla Ljudevit već ga „po pravu našljedstva“ naziva njihovim. Eda li su prekupili spahiluk od Ivana Babonića, eda li im je najposlije putem izmjene dopao šaka i eda li je postojala kakva pravna zajednica izmegju njih i Babonića — kako se misli — to mi ne znamo[1]). Grad Zrinj pripao je poslije kao kraljevski dar za grad Ostrovicu Grguru Bribirskom, sada već Zrinjskom, a kralj Ljudevit je poslije 1347. drugim dobrom odštetio Lovrina sina Nikolu Kontha[2]). Tako je dospjelo jedno od prvobitnih dobara vodičanskih Babonića prvoj silnoj hrvatskoj porodici u ruke, koja je na ovom novom zemljištu novijem životom granula.

No što je porodica na ovoj strani izgubila, to su vrsni sinovi Radoslava II.: *Nikola* i *Dujmo* nadomjestili. Oni su već 1821. stekli Ostrožac, važan grad na Uni i tijem postali prvi posjednici u krajevima duž Une[3]). Dok njihovi stričevići poniženo smatraju svoja kranjska dobra kao gradove utočišta i nikako ne znadu da se prilagode novom redu stvari, dotlen ona dva čestita viteza postaju vjerni vojnici kraljevi. Naročito je Nikoli imao kralj puno da zahvali. On je bio, koji je u nesrećnoj vojni protiv vojvode Bazarada „kao mlad atlet, viteški borac“ s opasnošću po svoj život branio osobu kraljevu, koji je na očigled kralju oborio pet vlaških vitezova, što su svakojako kidisali kralju, te i sâm dopao šest rana na glavi i na ramenu, a dvadeset i pet njegovih plemenitih vitezova poginulo je u onoj prokletoj dolini[4]). S ovakim ljudima mogao je kralj Karlo mnogo šta preduzimati. Vojujući svako za svoje odvojene interese, oni bi bili samo sitni vitezovi, a ovako u službi zemlje, na muci i u uspjehu pravi junaci. I nagrada im za to bješe velika, povrh toga, što bi bili potvrgjeni u svojim dobrima. Naime grad Ostrožac, Dobrničku zemlju i njihova dobra okolo grada duž Une do grada Krupe,

---

[1]) T. Botka: Kont nádor téves sarja. Századok: IV., 139. — A. Pór: Tóth Lőrincz a kir. tárnokok és zászlotartok mestere 1328.—1348. Századok. 1891., 350.—351. s. Pitanje je, eda li pleme Kontha nije isto sa sanskim plemenom Tolzcouth, koje je sa Vodičanima zajednički imalo imanja?

[2]) Salamon: Az elsö Zrinyiek 206. — Kukuljević: ib. 32. s.

[3]) Dipl. LXI., LXII., LXIII., LXIV.

[4]) Dipl. LVIII. Dramatski opis ove žalosne uspomene bitke protiv Basarada. Nanovo prepisao Ljudevit I. 18. maja 1364. Dipl. LXXXIV. Ban Petar Czudar je 24. maja 1374. obišao granicu Dobernika. Dipl. XCIII.

prema Blagaju zaokruglio je kralj sa dotlen kraljevskim selima kao svojim novim darom [1]).

Ova dva Radoslavljeva potomka osnovaše porodicu *Blagay*. Zna se, da su sinovi bana Stjepana IV. stojali u zapadnom dijelu Slavonije, oni bijahu *Steničnjaci;* ban Ivan I. stojao je u *Zrinju,* on bješe *Zrinjski* vodičanski, dočim je Radoslavu *Blagaj* zapao. U našijem poveljama spominje se doduše Dujmo kao Blagaj [2]), no jedna poznija povelja spominje već i Radoslava kao Blagaja [3]). Radoslavovi sinovi već kao Blagajci nagodiše se su dva sina Stjepana III.: Henrikom i Stjepanom [4]), te spojivši u jedno silan posjed vodičko-dubičko-sanski osnivaju novu porodicu. No prije toga moramo dati računa o sinovima Stjepana IV., čija dalja uloga čini nekako epilog u staroj historiji plemstva.

U steničnjačke omladine ode pomirenje u štetu, jer se ne stániše u vjernosti kralju Karlu. Osam godina poslije steničnjačke katastrofe 7. januara 1336. njih trojica: Gjuro, Dinko i Pavle zavjeriše se u Beču austrijskim vojvodama Albertu i Ottonu, da sa svojim *protivnikom,* ugarskim kraljem Karlom, bez sporazumka vojvode ne će sklopiti pogodbe [5]). A kada poslije buknu rat izmegju Karla i vojvoda, te vidješe slabi uspjeh svojih novih gospodara, oni se pobrinuše, da sebe uvrste u primirje do 8. juna 1337. No kralj Karlo je isključio nevjernike iz mira 11. septembra 1337. [6]).

Historija ove grane, što se njezinih dobara tiče, tekla je docnije preko zemaljske granice. Pavle i Dinko oženiše se Ortenburškim djevojkama, a sestra im Katarina udade se za grofa Henrika Ortenburškog. Župani Dinko i Pavle upisaše u ime zaloga na miraz Dinkove žene od hiljadu maraka staro kranjsko markovno dobro Altenburg, kraj Rudolfswertha Hopfenbach (današnji Hmelnik, nekad grad pored Neustadtla), Orahovicu (Nussdorf, kotar Landstrass), Chronawt (Kronovo, pored današnje kranjske Bijele crkve, Krumru) [7]). Na magjarskom području imagjahu dobara okolo Krupe, koja su dobrotom svojih rogjaka zadržali. Ostarivši, docnije se

[1]) Oko Ostrožca leži *Brekovica,* od prilike na po puta od Bihaća i Ostrožca; *Stijena* ili Bijelastina selo, bješe davno utvrgjeno mjesto nedaleko od lijeve obale Une — izmegju *Čelar-planine* i *Male Gomile.* Na desnoj obali Une ležali su na nizbrdici Grmeč planine izmegju Krupe i Bihaća *Menyech* i *Megvagya.* Ovdje se prostirala psetska županija (Peset, Pset, Pačenička). Susjedi im bjehu na jugozapadu posjedi Izačića, na zapadu mutnečki i mutnički posjedi korbavskih grofova. Na sjeverozapadu je Tržac pored Korane bio Frangepanov, sjeverno od Ostrožca u Cazinu imao je kninski biskup imanje, koje je docnije postalo blagajsko. Krupu je držala u rukama druga grana Babonigovih sinova.

[2]) Dipl. LXX.

[3]) „Duymii filii Radoslay de Blagay". Dipl. LXXXVII.

[4]) A. Pór: Századok 1890. 368. s., 2. j.

[5]) Dipl. LXII., LXIII., LXV.

[6]) Dipl. LX.

[7]) Dipl. dok. V.

pomiriše sa vlašću i kralj Ljudevit I. povjerio im je da čuvaju i krupski grad. Silnom kralju već lahak bješe posao sa kranjskim Ugrima, koje je njegov otac ukrotio bio. Njemu podjednako vjerno poslužiše obojica Dinko i Pavle; za to poslije 1360. dobiše u nagradu na dar brizi im povjereni krupski grad[1]), po kojem se ova grana porodice i Krupskim nazvala[2]). 1370. župan Pavle ostavlja, za slučaj da umre bez poroda, svoje krupsko i otočko[3]) dobro svojemu bratu Dinku, te ako bi i ovaj umr'o bez baštinika, želio je, da imanje prijegje na sinove Dujma Blagajskog[4]). Pavle Krupski živio je do 1382. I on je za svog života sticao, ako je šale išlo i od svojih susjeda. Od Pavla Zrinjskog presvojio je imanje mu Željeznicu. Ne imavši djece poslije smrti mu prešlo je imanje u smislu pogodbe sinovima Dujma Blagajskog u ruke, ali ga nijesu dugo držali, jer je Celjcima dopanulo šaka[5]).

U osmoj desetini XIV. stoljeća izumrla je ova njemačka, sa kranjskim interesima stopljena grana porodice, da ustupi mjesta porodici Radoslava Blagajskog, koja je sad već isključivo na području ugarske države cvjetala. Svojstvene su crte u ličnom karakteru one, koje toliko karakterišu vodičanske Baboniće: sticati imanja po što po to; jedinstveno vodstvo; skoro potpuna oskudica inštiktivnog osjećanja potčinjenosti, čemu su politički i geografski odnošaji toliko pripomogli; lična hrabrost i s njom skopčane pretjeranosti: nasilje, svirepost ističu se i u ovoj grani, samo procijegjeno i prilagogjeno novijem prilikama. Kralj Karlo je u njihovim očevima i krvi slomio buduću dinastiju sitnijih državica, koje bi se na jugu države slučajno mogle obrazovati, a njegov sin Ljudevit, poslavši onamo ugarske namjesnike obrazovao je od ovih hrvatskih i slavonskih plemena vjerne članove za svetu krunu, bez da je od čuvstva dalje pošao i mogao poći u to doba. Ugarsko čuvstvo hrvatskog plemstva imagjaše četiri uzroka: zajedničku vjeru, u zajedničkim bojevima proljevenu krv, kraljevu podjednaku milost i za njih u darovima, dvorskim dostojanstvima i sklapanje bračnih sveza s ugarskim gospodskim porodicama. Dok je hrvatsko više plemstvo živjelo, dok je ugarski kraljevski dvor bio sjajan i silan, to se vazda ispovijedalo i osjećalo i u svakoj stranačkoj borbi igra ulogu ovaj pravac suprot starom plemenskom čuvstvu i starodrevnom stanju, koje se do zemaljskog čuvstva još ne bješe uzdiglo. Što nije uspjelo, da

---

[1]) Dipl. LXXXI. Žena je grofa Pavla Katarina, stric joj je gorički grof Meinhard, od njega ima u zalog tvrgjavu Schwarzeneg (Podgrad). Dipl. dok. VI.

[2]) Graf von Krupp, comites de Kruppa.

[3]) Općina Otok, Othoka, Atak u krupskom kotaru bihaćkog okruga sa svojih 1800 žitelja (1700 Muhamedovaca).

[4]) Dipl. LXXXVII.

[5]) Dipl. C.

se hrvatske porodice stope s ugarskima, uzrok je u tome, što su zasebni običaji i osamljeni im položaj odvajali njihove individualnosti, a uz to još i ta okolnost, što su sa Mlečanima i Nijemcima isto tako lako, suviše još lakše općili, no sa Magjarima. Anžujci su to postigli, da se nije obrazovala hrvatska našljedna banovina; da je „ducatus“ Arpadovskih vojvoda prestao pa nije ni za vrijeme najbješnje partajske borbe više oživio; da je živo živcato pravo ugarske krune odsad stvorilo korijena katoličkom hrvatskom ethnosu; ali je u njih bilo i čuvstva samoopredjeljenja, autonomije, koje se udruživalo s Italijancem, Nijemcem, Bošnjakom, Turčinom, ali nije nikad cilja postiglo. U slavonskog plemstva tada još ne bijaše toga čuvstva. Najsilniji od njih Gorjanski, koji hvataju i tvore kraljeve idući za tijem, da budu ugarski kraljevi — najbješnji su; Horvathyevci hoće isto zasebnog ugarskog kralja, no samo jedan postizava to i jedan od njih docnije: „totski“ Zapolja. Jer slavonski plemić nije Hrvat, u njega je magjarska ili s magjarskom pomiješana krv, dočim Hrvat samo duševno ispovijeda idejale magjarske politike i tek onda postaje Magjarom, kada kao Zrinjski otolen dospijevaju na magjarsko područje.

U ovaj uveličani okvir spada porodica Blagajska, koja iz Slavonije dospijeva na jug, megju hrvatske narode. Dujmo Blagajski je na dvoru ugarskog kralja na domu, brat mu Nikola spasao je kralju život, žena mu je kćer mačvanskog bana, od roda Gorjanskog. Ova stara iznova cvjetna porodica pupi daklen sa magjarsko-slavonskog stabla i na *tom* temelju teče joj život sve dotlen, doklen poslije ugarskog snažnog osvajanja ne dospijeva u Krajinu. Ovdje svršava svoju karijeru ova porodica sjajne uspomene, koja se u bosanskoj Krajini još i danas spominje.

D. O pečatu porodice Gorica, Vodiča, odnosno Blagaj.

U rješavanju pojedinih porodičnih pitanja imaju pečati svoju osobitu ulogu, ali njihova bezuslovno dokazna snaga može se tek onda posvjedočiti, ako se primijeni najbrižnija kritika. Jer doklen u pogledu izdavanja povelja običaj imade tako reći našljedne sile, ispod koje jedva da se može izvući urednik i pisac povelje, dotlen sačinitelj pečata, sve da se i povodi za modom, on ipak svakad miješa u nj ponešto od sebe samoga. Spazi li kakav drugi pečat, njemu se dopadnu šare na njemu, preuzme ih, no ne sa svijem. Gdjekad kao vjerna sluga anakronistički izreže povjereni mu pečat, drugda opet majstoriše na njemu, pa se ma kakvom sitnom razlikom udvara svojoj mušteriji. A baš ta malešna razlika stvara praecedens u daljem raz-

vitku. Na primjer gledam pred sobom dva pečata, na jednom poprijećne gredice presijecaju polje s desna na lijevo, a na drugom s lijeva na desno, na jednom oblik grba stoji ili trči, a na drugom se propinje. Promjena je u sastavu, ali su glavni faktori istovjetni. I sad može biti to, da je od dvojako sastavljena grba jedan matica, a drugi modulacija, ili može i to biti, da je pred nama slučajna sličnost i da su se obadva grba već prvobitno u sastavu razlikovala jedan od drugog. U ovakom slučaju može se o apodiktičnom rezultatu samo tako govoriti, ako su nam pri ruci poveljni i drugi historički dokazi.

Ovo je nužno bilo da rečemo, da tako reći pred nama samijema ispričamo one šupljine, koje mi sami najbolje vidimo. U službu ispitavača historije spada, da prokučivanju — gdje ovo ne može samo od sebe — barem u velikom označi pravac.

Mi mislimo da sumnje nije, da je blagajska porodica već tada, kad joj se prvi pradjed odvojio od goričkog plemena, bila u srodstvu sa koruškom, kranjskom i istro-goričkom manje više silnom feudalnom gospodom. U pogledu Stjepana I. to samo nagagjamo[1]), suprugu Baboniga II.[2]) ne znamo u tvrdo, no sa njegovim sinovima podržavao je Albert Morosini srodstvo; o dvojici sinova steničnjačkog Stjepana IV.[3]) znamo iz povelja, da su im Ortenburške kćeri žene bile, Pavlu II.[4]) Katarina, Dinku II.[5]) Ana, a kćer im Katarina bješe prvi put pošla za grofa Henrika Ortenburga. A o slavnom banu Ivanu I.[6]) nagagjamo, da mu je žena bila kćer goričkog grofa Alberta III. Klara Euphemia, zaručnica slavonskog vojvode Andrije III. To dokazuje i uloga porodice na zapadnijem granicama, rat Ivana I. u Friaulu i još nedovoljno, barem ne do kraja posvjedočena tradicija. Uza sve ove dokaze pridolazi još grb goričkih grofova, koji u pojedinim sastojcima pokazuje toliko analogije sa grbom Blagajaca, da moramo obadva spojiti u jedno ne samo sa spoljašnjih uzroka, već i prema vrijednosti samog prijedmeta.

1. Grb goričkih grofova.

Ne znamo porijekla porodice goričkih grofova, koja je od 1090. do 1500. vladala. Obično se nazivaju kućom Lurngau, a nagagja se, da su

[1]) Vidi rodoslov.
[2]) Na i. mj. 9.
[3]) Na i. mj. 14.
[4]) Na i. mj. 22.
[5]) Na i. mj. 25.
[6]) Na i. mj. 15.

u srodstvu bili sa grofovima Eppenstein i da potječu iz pusterthalske okolice u Tirolskoj. Istina je, da su 1090. već bili gospodari (comes) Gorice i poručnici oglajskih patrijaraha, branioci njihovih dobara sa feudnom obvezom (Schutzvogt).

Prvi poznati pečat goričkih grofova visi na modroj vrpci o jednoj povelji od 1179. Ovu je povelju izdao Henrik „comes de Materei“ na molbu njegovih prijatelja goričkih grofova Meinfharda i Engelberta[1]). Ovaj Matrejski grof datira povelju ispod grada Lienza, sa koje visi njegov pečat i pečat goričkog grofa Meinfharda.

Slika 1. Pečat matrejskog grofa Henrika 1197.

Napis u naokolo: HENRICUS COMES DE LEHSGEMUNDE.

Hvala mojem prijatelju Arpadu Károlyu, što mi je pročitao i protumačio napis. Lechsgemündejski grofovi su državni neposredni grofovi, grad im je stojao pri sutoku Leha i Dome-a. Kao takvi su rogjaci sa andechskim grofovima. Matrejski grad dobiše putem ženidbe u baštinu. Porodicu „comes de Materei“ valja razlikovati od one feudne viteške porodice, koja je svoje matrejsko dobro dobila od Andechsovaca.

Slika pečata: Na desno obrnut stilizovan panter u kružnim crtama.

Promjer: Duljine: 5·6 *cm*, širine: 4·5 *cm*.

Original: u bečkoj c. i kr. tajnoj pismohrani (Repert. I.) visi sa povelje datirane 19. augusta 1197. iz Lienza na izbijeljenoj modroj vrpci od svile.

Drugi je pečat goričkoga grofa Meinharda II., arhaičke izrade, konj i konjanik pokazuju neodregjen oblik. Meinhard II. — po Czoernigu —

[1]) „Rogatu amicorum meorum uidelicet comitis Meinfhardi et fratris eius Engelberti comitum de Gorz“ pušta na slobodu četu sluga.

umr'o je oko 1187. Sin mu Engelbert II. — 1187.—1232. vladao je zajedno sa mlagjim bratom Engelbertom III.

Slika 2. Pečat goričkog grofa Meinharda II. 1197.

Napis u naokolo: ✠ COMES MEINHARDUS DE GORICIA.

Slika pečata: Vitez u pancijeru jezdi na desno, u desnici drži koplje sa zastavom u ljevici štit sa grbom.

Grb: Na trokutnom štitu, s desna na lijevo koso sječeno, u desnoj oplati (kuponu) kružne crte zavoja, u lijevoj gornjoj oplati kružne crte stojećiva lava. Pečat je tako stisnut, da se položaj lava jedva može tačno utvrditi.

Promjer: 8·5 *cm.*

Original: u bečkoj c. i kr. tajnoj arhivi, Rep. I., visi sa povelje od 1197. na izbijeljenoj modroj vrpci od svile.

Iza Meinharda II. ostala je samo kćer; mlagjeg mu brata Engelberta III. je sin Meinhard III., ovoga sin opet Meinhard IV. (1258. do 1295.) koruški vojvoda, grof Tirolske i Gorice, poručnik oglajske crkve, Trienta i Brixena (Vogt, advocatus). Od ovoga je već ostao pečat umjetnije izrade, grb pokazuje oštro ispupčene oblike.

Napis u naokolo: S · MEINHARDI COMITIS GORICIE 7 TIROLIS ADVOCATI · A · · · · · TRIDN:

Slika 3. Pečat tirolskog i vodičkog grofa Meinharda IV.

Slika pečata: Vitez u pancijeru jezdi na desno, u desnici koplje, u ljevici štit sa grbom.

Grb: Trokutni štit, s desna na lijevo koso sječeno; desna oplata šest puta zavojena, u lijevoj gornjoj manjoj oplati lav, koji trči na desno.

Nakit šljema: U krunu utaknuta čelenka sa paunovim perom.

Promjer: 7·5 *cm.*

Original: u bečkoj c. i kr. tajnoj arhivi, visi na povelji od 9. septembra 1259. (Repert. I.) na crveno-zelenoj svilenoj vrpci.

Isti ovaj pečat ostao je samo u boljem sastojanju na povelji od 1273.[1]) u bečkoj tajnoj arhivi. Iz ovog i još jednog drugog primjerka možemo nadopuniti napis u naokolo:

✠ S · MEINHARDI · COMITIS · GORICIE · 7 · TIROLIS · ADVOCATI AQIL · BRIX · N · TRIDETI.

Ovom je Meinhardu mlagji brat Albert II., koji je 1295.—1304. sam vladao grofovstvom. Njegov je pečat veći od pečata brata mu, promjer mu je 8 *cm*, napis u naokolo: S · ALBERTI COM · GOR · ET · TIROL AQVIL · BRIXN · TRID ADVOCA. Grb se sa svijem podudara, samo

[1]) U zbirci otisaka pečata bečke tajne arhive d. br. 128.

što se u desnici konjanika što jezdi vidi zastava s kopljem, zastava je dvokrilna, nakit šljema vidi se oštrije[1]).

Sin Alberta II. *Ivan* Albert († 1327.), upotrebljavao je za života očeva 1303. već u nekim dijelovima drukčiji pečat[2]). Na tom pečatu od 5 *cm* promjera napis je u naokolo: S · IOHANNIS · COMITIS GORICIE ET TIROLIS — grb se po sebi podudara, lav se propinje, no nakit šljema je na dvije strane krilat, a u dnu pečata vidi se cvjetni nakit od loze.

Ovaj nakit šljema s tom razlikom, da u polju izmegju dva krila ima zvijezda na pet grana (a može biti i ruža su pet listića na krunici) ostao je na pečatu sina Ivana Alberta Meinharda VII. († 1385.)[3]). No ovdje se već i grb razlikuje u nekim pojedinostima, na desnoj strani sječena štita imaju četiri zavoja (mjesto šest), a lav se izvjesno propinje.

U XV. stoljeću već se u ukusu šiljasta luka gradio pečat goričkih grofova, i u toliko je drukčiji, što je štit već jednolične veličine, dijeli se na dvije jednake oplate s desna na lijevo, na četiri strane su četiri zavoja, u lijevoj oplati lav se propinje, nakit je šljema na dugačko opružen čvornovit vijenac[4]).

Modernizovani grb okneženih goričkih grofova pod vladavinom Habsburškog doma je s desna na lijevno prosječen štit, oplatu na desnoj strani pokriva šest srebreno crvenih desno-lijevo popriječnih zavoja (gredica), u lijevoj oplati modra polja propinje se na desno lav za zlatnom krunom[5]).

U glavnom daklen nije se promijenio grb Gorice, sjek je postao jednoličniji i izvorni zavoji u oplati postali su popriječne gredice, bandalijere, a lav je došao u položaj propinjanja. Popriječno gredičav oplata dosljedno je pala na desno, dočim se lav vazda s lijeva vidio.

2. Grb blagajske porodice.

Kao rezultat naših studija utvrdismo, da izvorno pleme Blagajaca valja tražiti u plemenu slavonskih Goričana, od kojeg se odvojila vodička i slavonska grana. Glava je slavonske grane Stjepan II.[6]), čiji se sin

---

[1]) Ibidem d. 44.

[2]) Ibid. d. 42.

[3]) U zbirci otisaka pečata bečke tajne arhive 1368. d. 65. ✠ S · MEINHARDI · COMITIS · GORICIE ET TIROLIS, promjer 3·4 *cm*.

[4]) Ibid. d. 61. Pečat prvorogjenog sina Henrika IV. Ivana († 1462.) ima u promjeru 3·5 *cm*, a napis: Johannis comitis Goritie et tirolis.

[5]) „Ein schräg rechts durchschnittener Schild, welcher zur Rechten sechsmal schräg links von Silber und Roth gestreift ist, zur Linken aber einen güldnen gekrönten Löwen im blauen Felde darstellt." Titulatur und Wappen Seiner öst. kais. und kön. apostolischen Majestät 1806.

[6]) Rodoslov.

Stjepan II.[1]) najprvo spominje 1278. kao ban. U banovanju je predvario svojega brata Radoslava I.[2]), koji tek 1292. fungira u tom činu, no stariji brat mu Dinko[3]), koji je već 1285. umro, 1274. je navodno ban cijele Slavonije.

Porodični grb potomaka župana Stjepana (II.) tada je „još zavojima prosječen štit", piše Pauler[4]), a grb je naprijed spomenutog Dinka, čija je porodična pripadnost u pitanju, opet po njemu[5]) lav, daklen jedan sastavni dio grba Babonića i poznije Blagajaca.

Po zaostalim pečatima je u pečatu 1278. spomenutog bana Stjepana grb s desna na lijevo popriječna gredica (2—4—6 damascirana) ili ako hoćete sječen zavoj, po tome se daklen ovo mora smatrati kao osnovni grb goričkog plemena.

Izmegju ovijeh popriječnih gredica i zavoja goričkih grofova nema sklada, sličnosti možemo pretpostaviti, ali iz toga ne možemo izvoditi daljih zaključaka[6]).

Slika 4. Pečat bana goričkog Stjepana III. 1295.

Napis u naokolo: ✠ S · STEPHANI BANI · TOCIUS · SCLAVONIE.

Grb: Štit su tri rešetkava ukrasa prosječen s desna na lijevo obrnutom popriječnom gredicom (bandalijerom); nad njim krst, dolje po dnu grba na lijevo šestograna zvijezda, na desno krst.

Promjer: 6 *cm.*

Original: u kranjskom muzeju, na povelji od 13./I. 1295. Dipl. br. I.

---

1) Ibid. 12.
2) Ibid. 11.
3) O spornom pitanju vidi LXXXVI., str. 2. j.
4) Ibid. 702.
5) Ibid.
6) Sliku donosimo u $^1/_2$ veličine.

Literatura: Pauler op. cit. II. 229. — Pečat Gjurgjeva sina palatina Dinka u ug. kr. arh. Dl. 845. (Povelja Wenzel: ÁUO. IX. 39.). Schumi: Archiv I. 65. Dr. Truhelka: „Slavonski banovci“, str. 75.

Konačno bi se riješilo pitanje, da je povelja od 6. novembra 1278., koja je na posredovanje biskupa Timotija sklopljena izmegju Vodičana i Nemetujvaraca i sa koje visi deset pečata, u svojim pečatima ostala cijela [1]). Ovako pak možemo pri čitanju napisa samo nagagjati. Naime mi mislimo da se u *slici br. 5.*, skriva pečat brata gorespomenutog Stjepana III. Radoslava I. Svezu izmegju pojedinih pismena u napisu konstruisali smo po redu što je u povelji spomenut, i u tom slučaju dobićemo i ključ za razvitak grba.

Slika 5. Grb Radoslava I. 1278.

Napis u naokolo: S RADOSLAI FILII (COMITIS?) STEPHANI.

Grb: S desna na lijevo dva odnosno četiri poprijećnim gredama sječena trokutna štita, na kojem gredice pokrivaju na desno obrnutog lava.

Promjer: 4 *cm.*

Original: Visi na zelenoj svilenoj vrpci na povelji od 6. novembra 1278. Blagajska arhiva 29 s.

Na ovom pečatu naći ćemo glavni sastavni dio osnovnog grba porodice t. j. poprijećne gredice, u pravcu s desna na lijevo, samo je treća odnosno šesta izostala i u ono mjesto valja umetnutni *lava* u položaju kao da je izrastao iz razdiobne crte. Ovaj je lav mogućan, vjerovatan i kao

[1]) Dipl. XV. str. 29. Goričani su u ovoj povelji: Sinovi bana Stjepana i Radoslava (II.) sinovi, Babonigovi sinovi Nikola, Stjepan i braća im Zelenk, Gardonj i Arland. Pečati su brižno ušiveni, no otvorivši ih na umetnutu mehku čohu prisušila se slika pečata i legenda. S toga bi valjalo ovake pečate za očuvanje zejtinom umazati. Na sreću je jedan preostao u takvom sastojanju, da se barem može reprodukovati.

hipotezu valja ga za svaki slučaj tako tumačiti, kao da znači *proširenje grba* putem goričkog srodstva. Ako bi i grb Stjepana Radoslavljeva brata ostao na ovoj povelji, onda bismo u tom slučaju ovaj tip grba goričke odnosno poznije blagajske porodice izvan svake sumnje mogli staviti u 1278. odnosno u 70. godine XIII. stoljeća. Ovako pak možemo poći samo sa Radoslavova pečata. Pri svem tome može se za izvjesno pretpostaviti, da je grb osiljenog Radoslava I. ostao za porodicu rukovodni tip, jer brat mu Stjepan još 1295. upotrebljuje grb bez proširenja.

Radoslav I. nije imao sina, te je porodična vlast prešla na sinove Baboniga II., naime na slavnog steničnjačkog Stjepana IV., Ivana I., Radoslava II. i na Ottona.

Od ovih poznajemo pečate Steničnjačkog Stjepana (IV.) i Ivana (I.) U pečatu Stjepana IV. u toliko se mijenjaju sastavni dijelovi grba strica mu Radoslava I., što s desna na lijevo upravačene popriječne gredice s lijeva na desno sijeku štit, no lav, što su ga otprije gredice tako reći pokrivale, sad je dospio u položaj, da izrašćuje iz popriječnih gredica. U štitu dobiva mjesta šestograna *zvijezda,* što krasi polje u pečatu Stjepana III., dočim kao nakit šljema[1]) fungira na dugmad ukrašen cvijet. Dvije zvijezde čine se kao cvijet, no mi mislimo, da to valja upisati u grijeh poslu pečatoresca. Pored † Stjepana III. treba zvijezda, Stjepan IV. već je dvije zvijezde naredio u polje svojega pečata. Znatna uloga čas je pripala čas nije nakitu, što spada u grb, jer docnije u ovome nagjoše premca Orsinijevoj ruži.

Evo slike samog pečata.

Slika 6. Pečat Babonigova sina Stjepana IV.

Napis u naokolo: ✠ S · COMITIS STEPHANI FILII · · COMITIS · BABONEG.

Ovaj se napis dojako čitao: FILII RADOSLAI. Ovo je pak nemoguće, i ako se po izlizanim slovima lako moglo pogriješiti, jer mi ne poznajemo sina Radoslava I.,

[1]) Istodoban je na magjarskom pečatu (1304.) nakit šljema Lovra Igmanda tri paunova pera, a polje pečata krasi gavezni ukras. A. Ert. 1879. 23. s.

a Radoslav II. nije imao sina po imenu Stjepana. U ostalom iz otiska pečata pred nama jasno se vidi potonje EG, pošto je već Stjepan IV. bio sin Baboniga II. (Babonega).

Grb: Na desno nagnut trokutni štit, s lijeva na desno poprijećno sječen, u donjoj oplati četiri poprijećna zavoja, iz razdiobne crte gornje oplate izrastao oblik na desno obrnutog krunisanog lava. Od štita na lijevo i u vrh na desno od nakita šljema zvijezda sa pet grana.

Nakit šljema: Na lijevom okrajku štita čabrast šljem, na njem tačkasto ukrašena paunova perjanica, desno lijevo kraj nje cvjetne grančice.

Promjer: 5 *cm.*

Original: Na povelji od 15. marta 1308. u bečkoj tajnoj arhivi. Rep. I.

Literatura: Oklev. fugg. Opisao i priopćio E. Varju: Turul XIV. 148. Czímertani és spkrag. eml. az ezr. orsz. kiállitáson. I. tabla III. sz. Opis glasi ovako: „Okrugli pečat je u polju na desno nagnut, šiljasto obluċan, u gornjem razdjelu s lijeva krivo sječena štita iz pruge sjekotine izrastao na desno obrnut krunisan lav, donji dio je triput sječen, na štitu malen čabrast šljem sa paunovom perjanicom i pored toga zadjevenom sedmolisnom i cvjetnom grančicom. Pored štita dl. 1—1 petokruna ružica." Pogriješio je u napisu, a dalje piše pogrješno i o porijeklu Babonića, veleći, da su dalmatinskog porijekla, dočim su slavonskog; dalje piše, da im je prvi poznat pradjed Baboneg, dočim je Stjepan; dalje se zabunio u tome, što piše o imenu porodice, da „Baboneg u prvoj polovici XIII. vijeka, kao imućan plemić gradi kraj istoimene rijeke onaj grad, od kojeg je porodica uzela sebi ime". Rijeke Baboneg nema; ako pak misli Blagaj, taj se nije gradio u prvoj polovici XIII. stoljeća.

Pečat brata Stjepana IV. Ivana I. ostao je u tako nečistom otisku, da se grb ne može pouzdano utvrditi. Izvjesno je, da je štit četvrtast, u 2, 3 ima oblik grba Radoslava I. *(5. slika),* 1—4 je neizvjestan. Nakit šljema odudara od onog Stjepana IV., u koliko ima na njemu tri paunova pera izmegju dviju orlovskih krila. To je s originala konstatovao Arpad Károlyi, mi smo s otiska izvorno vidjeli na njemu samo tri na stabljike zadjevene karike.

Ostaje otvoreno pitanje, e da li je Ivan preuzeo orlovsko krilo Šubićâ ili je sa svijem po svojoj volji odabrao ukras za svoj šljem. Mi znamo — kao što smo u jednoj drugoj svojoj studiji zabilježili — da je Ivan upotrebljavao takav prsten-pečat, kao njegov šure ili rogjak gorički grof Henrik. No mi to nijesmo vidjeli, te se tako samo pozivamo na Joppi-a, koji vidjevši pečat smatra, da se u svemu podudara sa goričkim[1]).

Ovom prilikom moramo spomenuti heraldičke dokaze, koji proističu iz banskih dinara Stjepana IV. i Ivana I.

Mi mislimo, da na banskim dinarima kako Stjepana tako i Ivana I. kao *simbol* slavonskoga bana fungira *kuna* bježeći na desno, nad njome

[1]) Mi ne poznajemo pečate braće Radoslava II. (Vladislava) i Ottona. O Ottonu, kako na drugom mjestu zabilježismo, nagagjamo, da je ostao u Kranjskoj. Šteta, što se povelja, saopćena u „Schumi Archiv" I., str. 47. od 1285. izdana iz državne arhive, dosad nije više vratila. Mislimo, da je ovdje spomenuti Gerloch Sichelberg sin Ottona Babonića.

zvijezda, a pod njom gdjekad zvijezdá, gdjekad krst. Na dinarima Stjepana IV. ne vidimo porodična simbola za grb, no na novcima Ivana I. eno iznad kune *rasteći lav*. *Zvijezda* ovijeh dinara dospjela je kao nakit u okrug pečata Stjepana IV. *(slika 6.)*. Zvijezdu nijesu došljedno upotrebljavali, no toliko ipak, da iz zvijezde docnije izvodi ružu onaj pisar, koji je dokazivao podrijeklo Orsinijevaca.

Slika 7. Pečat Ivana I. sina Babonega II. 1316.

Napis u naokolo: ✠ · · OMITI · · OЬIS FILII · COMITIS · BABONEG.

Grb: Na desno nagnut trokutan četvrtast štit; 1—4 izlizano, 2—3 lik na desno obrnutog lava. (Nije izvjesno.)

Polje pečata: Ćoškast i kružan u naizmjeničavoj oplati uhvaćen cvjetan lisnat ukras (cvijetovi su ružice) dl. pokraj štita.

Ukras šljema: Na desni okrajak štita namješten čabrast šljem, na desnoj i lijevoj strani orlovsko krilo, u sredini tri paunova pera.

Promjer: 7 *cm.*

Original: Na povelji od 18. februara 1316., u bečkoj tajnoj arhivi sačuvanoj, visi na pergamenskoj vrpci.

Literatura: Turul XIV., I. tablica br. IV. Varju pod 1—4 nagagja ružu; o ukrasu šljema: „Izmegju orlovskih krila na čabrastom šljemu tri na štap zadjenute karike“ ibidem 148. strana.

Na povelji sinova bana steničnjačkog Stjepana (IV. † 1316.), naime Ivana (II.[1]), Gjura[2]), Dinka (II.[3]) i Pavla (II.[4]), što je 22. septembra 1321. izdana u Zagrebu, vise tri pečata: Ivanov, Gjurov i Dinkov[5]).

[1]) I. br. rodosl. tablice br. 25.
[2]) Ibid. br. 24.
[3]) Ibid. br. 25.
[4]) Ibid. br. 22.
[5]) Original je u ljubljanskom muzeju.

Napis u naokolo: ✠ SCITIS · · · · N · A · FILII STEFANI BANI ✠

Prvi izdavatelj povelje Schumi (Archiv I. 64. čitao je: ✠ S · COIT · · · · · BAN FILII STEP · AN · · · · · ·

Slika 8. Grb Ivana II.

Grb: U desno nagnutom trokutnom štitu vidi se samo s lijeva na desno sječena donja gredica. Na desnoj i lijevoj strani štita *lisnat* ukras (od pet listova).

Ukras šljema: Iz čabrasta šljema izrastao na desno obrnut lav u propinjanju.

Promjer: 6·5 *cm.*

(Priopćio dr. Truhelka: „Slavonski banovci", str. 80.)

Slika 9. Grb Gjure, sina Stjepana Babonića.

Napis u naokolo: S · C · GEORGII FILII STEFANI BA BO NIH.

Sin Stjepana Babonića.

Grb: Iz desna na lijevo od dvije poprijećne gredice sačinjene oplate izrastao na lijevo obrnut lav. Na desnoj i lijevoj strani štita lisnat ukras.

Ukras šlijema: Finije izragjen, no onaj bana Ivana I. *(slika 7.)*

Promjer: 4·5 *cm.*

(Priopćio dr. Truhelka: „Slavonski banovci", str. 79.)

Dinkov pečat:

Napis u naokolo: S · DIONISII · F · STEFAN *(i bani Scl)* ABONI ·
Grb: kao Gjurov.
Ukras šlijema: kao Gjurov.
Opis je Schumijev, dakle nepouzdan.

Pečata u povelji spomenutog četvrtog sina Pavla nema. No ima ga na jednoj drugoj povelji, sa koje ga evo donosimo, te je po tome potpun niz pečatâ od potomaka bana steničnjačkog Stjepana IV.

Slika 10. Pečat sina Stjepana IV. Pavla 1336.

Napis u naokolo: ✠ S · COMITIS · PAVLI · F · STEFANI · BANI ✠

Grb: Trokutan štit, s lijeva na desno poprijećno sječen, u donjoj oplati četiri poprijećna zavoja, 1—3 sa ××× ukrasom, u gornjoj oplati iz razdiobne crte donje oplate na desno obrnut izrastao oblik (možda) krunisana lava. U gornjem prostoru izmegju grba i oplate sa okolnim napisom zvijezda (sa 4 ili 5 grana?).

Promjer: Gornja ivica 3·5 *cm*, ivica pečatnog gnijezda: 4 *cm*.

Original: Povelja od 7. januara 1336. u bečkoj c. i kr. tajnoj arhivi. Izvod Lichnovszky: „Geschichte d. H. Habsburg“ III., 1060. U cjelini izdao A. Pór: Századok 1894. 23. — Diplom. LX. br.

Literatura: Antun Pór: „Turul“ XI., 178. str. ovako opisuje ovaj pečat: Rep. I. Pečat visi na pergamenskoj vrpci. Pečat je žuti vosak, gnijezdo mu crven vosak, štit mu trokutan. Izrasli oblik — po njemu od dvije dl. poprijećne gredice — smatra za megjeda. No megjed nikako nije, ali istina je, da glava na ovom pečatu izrasle životinje više nalikuje na vuka no na lava. No to ćemo radije pripisati stilizovanju pečatoresca, nego li promjeni oblika u grbu. — „Turul“ XIV., 148. str. Elemir Varju: „Turul“ XIV. konstatuje, da je grb istovjetan sa grbom bana Stjepana (I. tablica IX. br.), no ističe ovo pitanje: „Ko je to, eda li je istovjetan sa gornjim banom Stjepanom, to mi zbog oskudice podataka ne možemo utvrditi“. Megju tijem je isti A. Pór u „Turul“ XI. god., 179. str., i u og. godištu „Századok“ utvrdio, da je ovaj Pavle sin bana steničnjačkog Stjepana.

Iz spomenutih opisa grbova proizlazi, da grb Radoslava I., koji u obrnutom redu i obzirom na lava u drukčijoj veličini sadrži gorički grb,

od tada postaje stalan u porodici. Samo se mijenja ukras pečatnog polja i ukras šljema. Ivan II. upotrebljuje *lava* kao ukras šljema, Gjuro i Dinko zadržavaju *orlovska krila* Ivana I. U tom pogledu možemo daklen pouzdano reći, da je spoljašnji oblik šljemova ukrasa zavisio prosto od ličnog ukusa.

Šteta je, što ne poznajemo ostale pečate blagajske porodice od XIV. i XV. stoljeća, jer je u to doba unišao prvinom zvjezdan ukras pečata u obliku ruže u grb.

Heraldička legenda stopila se sa pitanjem o podrijeklu, s jednim se argumentisalo za ono drugo. Od slavonske ruže postala je Orsinijeva ruža, od popriječnih gredica Orsinijevski već popriječni zavoji, od lava megjed. Stjepan Blagajski upotrebljuje na prsten-pečatu 1492. već potpuno Orsinijev grb[1]). 1527. jedan veliki pečat od Stjepana Blagajskog visi na otrcanom gajtanu. Promjer mu je 7 *cm*. Napis u naokolo: ✠ STEPHANUS ✠ COMMES (!) BLAGAY sa izvan izvrnutim

Slika 11. Pečat Viljema Rosenberga.

pismenima, „ciganski posao“ kako A. Károlyi primjećuje. Stilizovani trokutni štit je sječen, gore je ružica, dolje šest s lijeva na desno naniže upravačenih

[1]) Tajna arhiva. Mir od 1492. Povelja cetinske skupštine od 1. januara 1527. rep. XVI. Isto takav grb imade na pečatu Miha Blagajskog od 1498. Diplom. CCXXIII.

poprijećnih zavoja. S obije strane štita pismena S. B. Daklen sumnje nije, da su već u početku XVI. stoljeća dospjeli do Orsinijeva grba.

Kad bismo poznavali megjutomne grbove XVI. stoljeća, u tvrdo bismo mogli kazati i doba, kada je Orsinijev grb potpuno bio usvojen.

Ova je Orsinijeva ruža odista postala ozbiljan dokaz u razloženom srodstvu Rosenberg-Orsinijevaca. Radi potpunosti donosimo grbni pečat Rosenbergovaca.

Napis u naokolo: SIGILLUM WILHELMI DE ROSENBERG.

Oblik pečata: S desna na lijevo, i gore u napisu oblo prodirući u žutom vosku cvjetne osnove, u kao gnijezdo uhvaćenom crvenom voštanom pečatnom polju, na lijevo jezdi vitez u pancijeru, držeći u obranu štit pred sobom, a u desnici oštar bodež.

Grb: Ružica su pet krunica, jasan simbol Rosenbergovaca.

Ukras šljema: Isti.

Promjer: 4·5 *cm.*

Original: U Wittingau-u, u arhivi kneza Schwarzenberga na bijeloj svilenoj vrpci visi na pismu jedne povlastice za lončarski esnaf od 4. aprila 1556.

Iz svega toga proizlazi, da su u grbu blagajske porodice pojedini sastavni dijelovi — u raznom položaju[1]) istovjetni sa grbovima u pečatima goričkih grofova, a izvjesno je i to, da su megju sobom bili rogjaci. Pri

Slika 12. Grb grofa Blagajskog 1571.

svem tome je hipoteza, da su sa grbom goričkih grofova proširili svoj osnovni grb, megju tijem ipak ostaje heraldički utisak, ako usporedno raspravimo historiju ove dvije porodice.

---

[1]) Čuveni Ritter-Vitezović u svojoj Banologiji tako predstavlja grb Babonićâ, da na desno obrnuti lav raste iz zavoja.

Historička svijest blagajske porodice u XV. i XVI. stoljeću ne bijaše naperena na ovu goričku svezu, oni se tada smatrahu za Ursinijevce i ovo je mnijenje postalo općenito. Franju Blagajskog, u Kranjsku preseljenog sina Stjepana Blagajskog, već zovu na sve strane Ursinijem i kada mu car Makso I. 7. novembra 1571. dariva proširenje grba, sa svijem je postupao u duhu opće poznate tradicije.

Ovo je zvaničan opis na 514—5 s. Diplom.: „Scutum videlicet militare in quatur coaequales areas seu. spatia in modum crucis partitum in cuius dextra binarum arearum parte per medium scilicet perpendiculariter distincta, superior illarum aureo colore expressa continet erectum ursum clavam militarem gestantem, inferior autem pars, que est albi se[u ol]ivei coloris, superstrata est tribus lineis rubicundis obliquo modo sursum ad laevam aequo ordine tendentibus, licet longitudine disparibus, quas una rosa rubea in alba superficie posita.... et terminat; ceterum in sinistra ora supernus campus omnino est inferiori dextro conformis, atque is, qui subtus illum est, nigro depictus co[lore] fulvum leonem integrum erectum faucibus adapertis et cauda sursum reflexa conspicuum ac dextro anteriori pede districtum gladium tenentem continere cernitur; scuto super impendent duae apertae cassides coronatae exadverso invicem oppositae, quarum dextra dimidiatum ursum tenentem galeam auream pennis ardearum quod vocant refertam, sinistra vero leonem similiter dimidium rubeum banderium cum insigni albae pennae struthionis sustinentem, ambos coronis decoratos et invicem torvis oculis aspicientes protulisse visuntur; a summitatibus galearum laciniis seu teniis hinc nigri et aurei, illinc vero albi et rubei colorum in utramque scuti ambagem defluentibus illudque decentissime exornantibus.

Štit: je četvrtast.

1: U zlatu na lijevo obrnut stojeći crni megjed drži u desnoj šapi buzdovan (topuz).

2—3: U srebru (tamnije boje) tri s lijeva na desno naperene, crvenim poprijećnim gredicama usporedno sječene, u gornjoj oplati rumene ruže su pet krunica, a srebrena sjemena.

4: U crnom tamno žut (zlatan) na desno obrnut lav opruženih nokata, desnom nogom diže krivu sablju.

Ukras šljema: Na dva okrajka štita namještena su uporedo dva okrunjena šljema s rešetkastim vizirom; iz desnog šljema na lijevo obrnut gornji trup crnog, zlatno krunisanog megjeda, koji drži u obije šape zlatan štit u obliku kape s perjanicom od čaplje; s lijeva gornji trup na desno obrnutog lava prirodne boje sa zlatnom krunom, koji drži crvenu konjaničku zastavu, a u njoj ugarski zemaljski grb.

Ogrtač: d. crno-zlatan, l. srebreno-crven.

Proširenje je u tome bilo, da su Orsinijev megjed i ružica unišli u grb, a rasteći lav u potpunom obliku dobio je sablju u šapu. I za uvrštenje megjeda našla se heraldička tradicija. Naime na starom pečatu Stjepana IV. i sina mu Pavla mogao je heraldičar široke savjesti iz XVI. vijeka pripisati oblik lava ma kakvoj divljoj zvijeri, a pri dokazivanju nije niko presugjivao, pa se ili vjerovalo ili se nije htjelo vjerovati.

Iz staroga grba preostale su samo lijevo-desne poprijeċne gredice. Ukras šljema mijenjao se prema oblicima grbova.

A to se tada još zbivalo na temelju *ugarskog* kraljevskog prava, putem ug. kr. kancelarije; iz ukrasa šljema izrasli lav vije zastavu s ugarskim grbom, a odlikovanog Franju Blagajca (1531.—1580.) barem je pìtala ta nada, da je njegova seoba na tugju kranjsku zemlju samo jedno iskušenje. Megju tijem su opustjeli stari posjedi, a u pradjedovski mu grad Blagaj unišli su drugi ljudi...

Slika 13. Ruševina grada Blagaja u Bosni.

Корепњаци (Crustacea) Пливских језера.

Приопћио

Јосип Фиуцек.

---

1. Увод.

Погледамо ли у какову млаку, бару, поточић, ријеку или језеро, у какав рибњак или каљужу нуз цесту или насип, то не ћемо у први мах видјети ондје никакав или врло слаб живот. Осим пар риба или којега амфибија, које алге или какове биљке мочварице, биће нам свако овако мјесто на први поглед мртво. Заронимо ли пак дубље у те просторе, оборужамо ли своје око микроскопом или макар само каковом лупом, претвориће се тај мир у живот и то најсликовитији, најзанимљији живот. У једној капи воде наћи ћемо како све врије, како све струји, наћи ћемо заступника разних родова биља, животиња и протиста. Од животиња ћемо највише наћи заступника *crustacea,* јер су они множином својих облика и индивидуа заокупили све супстрате, у којима је живот уопће могућ.

Велика група животиња, коју врстамо под једним именом *„crustacea“* (корепњаци), јест и начином свога живота и обитавалишта врло занимљива. Родови те велике групе заокупили су и бистре потоке и мутне баре, налазимо их у зиму и у љето и то увијек у различитим облицима и различитих родова.

Тако ћемо у бистром горском потоку наћи врсте *„Gammarus“* и *„Cyclops“,* а можда и *„Asellus“.* Уз обале обрасле травом и другим билинским родовима, наћи ћемо опет друге родове, као *Daphnia, Cypris, Cyclops, Diaptomus, Canthocanptus.* У водама пак мутним, замуљеним долазе искључиво врсте *Daphnia Askinsonii, Cypris fusca* и т. д.

Рибњаци и језера имаду другу фауну и то опет различну, већ према тому да ли имаду оток или приток, да ли су горска или равнинска. Па у једном истом језеру разлика је на површини и у дубинама, уз обалу и у сриједи.

Доба године игра такођер велику улогу и то не толико на број облика, колико на број индивидуа. Тако ћемо у зимске мјесеце видјети у великој множини *Copepoda,* док ће бити рјеђе *Daphnidae* и *Lynceidae.*

У љетним пак мјесецима наћи ћемо у претежном броју *Cladocera* и *Ostracoda.* За најврућих мјесеци биће највише распрострањена *Bosmina, Sida, Macrothrix.*

Мислим, да нити не требам спомињати, да је такођер управо грозно велика разлика између обитавалаца вода слатких, бракичних и сланих.

Многи родови живе као паросити на другим животињама и то особито на рибама, код чељусти, на шкргама, испод љусака, други опет на друрим водним животињама, дà, једни дапаче параситују на другима.

Копнена *crustacea* живу обично на влажним мјестима, под камењем, маховином, кором дрвећа, али имаде и такових, који воле суха, дапаче и присојна мјеста.

Испоредимо ли ова разна обиталишта *crustacea* са карактером Пливских вода — велим изрично вода и разумијевам под тијем Пливу у њезином току уских međа, и онај дио, гдје се проширује у језера — то ћемо лако увидјети и на први поглед, да су воде пливске богате на разним родовима и на множини индивидуа. То је управо мене понукало, да се по својим слабим силама осврнем на фауну *crustacea* Пливских језера, јер сам држао, да ће уз најобичније облнке доћи и рјеђи. — И нијесам се преварио, јер сам нашао врло много облика, који се налазе много више на сјевер — за неколико гради сјеверне ширине — а ипак их и ту налазимо. — Уз то долазе овдје и онаке врсте из бара и из горских потока, врсте језерске и из мочвара, облици, који живе у великим дубинама као и онаки, којих је наћи у колотечини на цести.

Што је ипак овај број описаних и по нама детерминованих врло мален, тому имаде више разлога и те ћу споменути; можда ће их који сретнији истраживатељ моћи отклонити.

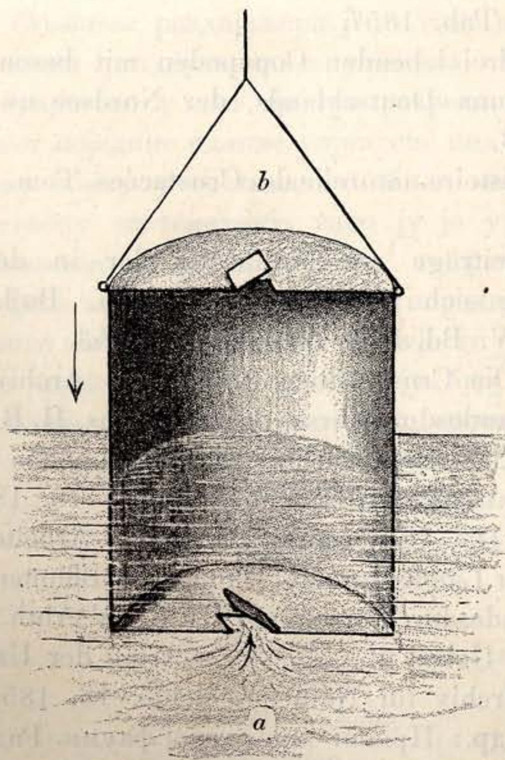
Међу прве спада тај, што сам врло кратко вријеме боравио на језерима, док би требало онамо залазити или чешће — бар сваки мјесец један пут — или остати ондје, па непрестано опажања извађати. Ја сам био концем априла и почетком маја, а метеоролошки су били одношаји врло повољни.

За добра истраживања треба и добрих справа, а још више добре поуздане литературе и то што више могуће. — До справа ми је било тешко доћи, јер и оно што сам имао, стајало је доста новчаних средстава, која сам морао сам намирити, а с литературом је тешко, јер ју је у нашим приликама доста тешко скупити. — Оному, који би једном доспио, да то боље проучава, желим да не буде имао свих оних неприлика, које сам имао ја.

Још ми ваља нешто рећи о методи самог истраживања. У плиткој води није тешко, јер човјек лако каковом год посудом заграби воде, па је онда претражи и нађене индивидује спреми у шпирит.

На површини је најбоље рабити мрежице, каковим се лове лептири. Мрежица се искрене, кистом се саберу животињице, које у мрежици остану, онда се мрежица испере и животиње конзервирају у шпирит.

За дубине рабио сам посебну справу и то ове конструкције То је посуда, која се може оплести мрежом од жице, да буде чвршћа.

На доњем и на горњем крају имаде поклопац *a* и *b*, који се дижу на једну исту страну. — Кад се посуда спусти у воду, то притисак воде држи горњи поклопац затворен, док доњи отвори. — Кад је доњи поклопац отворен, струји вода у посуду, а с водом и животињице. — Што је више воде у посуди, то је у њој и зрак више стиснут и он настоји изићи, па за то одигне горњи поклопац и кроза њ струји на поље. Дигне ли се сада посуда, то тлак воде чини притисак на вентил, који се заклопи и вода не може исцурити. Придавањем утега може се отварање поклопаца тако регулисати, да се исти отворе тек у становитој дубљини.

Дакако да о врсноћи ових на око примитивних справа овиси такођер и поузданост у сакупљени материјал и множина сакупљених и уловљених индивидуа.

2. Литература.

1. **Brady G. S. and Sclater**: A Monograph of the recent Britisch Ostracoda. From. the Trans. Linn. Soc. Vol. XXVI., Tab. 23—41. 1866.
2. **Claus C.**: Ueber das Genus *Cyclops* und seine einheimischen Arten. Archiv 23. 3 Tab. 1857.
3. **Claus C.**: Weitere Mittheilungen über die einheimischen Cyclopiden. Archiv 23. 1 Tab. 1857.
4. **Claus C.**: Die frei lebenden Copepoden mit besonderer Berücksichtigung der Fauna Deutschlands, der Nordsee und des Mittelmeeres. 37 Tab. 1863.
5. **Edwards M.**: Histoire naturelle des Crustacées. Tom. II. III. Planches 40. Paris 1840.
6. **Fischer S.**: Beiträge zur Kenntniss der in der Umgebung von St. Petersburg sich findenden Cyclopiden. Bull. Soc. Imp. Nat. de Moscou. XXIV. Bd. I. 2 Tab. 1851—1853.
7. **Frič, Dr. A.**: Die Crustenthiere Böhmens. Archiv der naturwissenschaftlichen Landesdurchforschung Böhmens. II. B., IV. Abtheil. 1872.
8. **Grube, Dr. E.**: Bemerkungen über die Phyllopoden nebst einer Uebersicht ihrer Gattungen und Arten. Archiv 19. 1853.
9. **Hellich M. C.**: Die Cladoceren Böhmens; Arbeiten der zoologischen Abtheilung der Landesdurchforschung von Böhmen. Archiv der naturwissensch. Landesdurchforschung. III. B., IV. Abth., 2. Heft. Prag 1877.
10. **Hosius, Dr. A.**: Ueber die *Gammarus*-Arten der Umgegend von Bonn. Wigmann's Archiv für Naturgeschichte. 16. 1850.
11. **Јуринац А. Е. др.**: Прилог хрватској фауни. Рад југосл. академије. Књ. 83. Разред мат.-прир. VIII. 1. 3. 1885.
12. **Leydig Fr.**: Naturgeschichte der Daphniden. Tübingen. 10 Kupfertafeln. 1860.
13. **Rehberg H.**: Beitrag zur Kenntniss der frei lebenden Süsswasser-Copepoden. Abhandlungen des naturwissenschaftlichen Vereins zu Bremen. Bd. VI. Tab. I. 1880.
14. **Rehberg H.**: Weitere Bemerkungen über die Süsswasser-Copepoden. Abhandlungen des naturwissenschaftlichen Vereins zu Bremen. Bd. VII. T. V. 1881.
15. **Spence Bate C.**: Catalogue of the specimens of amphipodous Crustacea in the collection of the British Museum. 1862.

16. **Schödler, Dr. E.**: Neue Beiträge für Naturgeschichte der Cladoceren. 3. Tab. 1867.
17. **Шоштарић пл. Драгутин**: Прилог познавању фауне слатководних корепњака Хрватске. Рад југосл. академије, разред мат.-природ. IX. књ. 92.
18. **Zaddah E. G.**: Synopseos Crustaceorum Prussicorum Prodromus. 1844.

То је литература о цијелим разредима и уопће о цијелим групама. Монографије појединих генуса или родова спомињем код дотичних заступника њихових.

3. Систематика.

Велика група *Crustacea* раздијељена је до сада по разним ауторима разноврсно. Ова многа раздијељивања учинила си доста каоса, тако да је један генус увршten у два до три разреда и да су по разним детерминацијама опет поједине одлике увршteне под разним именима. Ја сам настојао, да ову збрку у систематици било како избјегнем, па за то сам узео јединствену систематику, како ју је уредио Клаус, јер се ова највише приближава свијем другијема, то јест она је као нека златна средина. Нађене и опредјељене облике поредао сам по истом овом суставу и код свакога сам придодао његово мјесто у системи. Бројеви, који се налазе иза имена ауторова назначују број бочице, у којој се поједини облици налазе, тако да је контрола лакша.

I. Entomostraca.

1. Phyllopoda.	2. Ostracoda.	3. Copepoda.
A) Branchiopoda:	*a) Cypridae.*	***A) Eucopepoda:***
a) Branchipodidae.	*b) Cytheridae.*	*a) Gnathostomata.*
b) Apusidae.	*c) Cypridinidae.*	*b) Parasita.*
	d) Conchocciadidae.	
B) Cladocera:	*e) Polycopidae.*	***B) Branchiura:***
a) Calyptomera.	*f) Cytherelulae.*	*a) Argulidae.*
b) Gymnomera.		

II. Malacostraca.

1. Leptostraca.	2. Arthrostraca.	3. Thoracostraca.
	A) Amphipoda:	***A) Podophtalmata:***
	a) Hyperina.	*a) Decapoda.*
		b) Macrura.
	B) Ispoda:	
	a) Euispoda.	

1. **Daphnia pulex** Linné (27.). *(Daphnia, Cladocera, Phyllopoda, Entomostraca.)* Тијело јој је велико, оширoко, слабо прозирно, а каткада и црвенкасто обојадисано. Кљун, који се налази на глави те састоји од усних чланака, зашиљен је и натраг повинут. Око, смјештено на сред чела велико је. Ноге, реп, уопће цијели апарат за пливање врло је савршен. *Postabdomen,* који је врло дуг, имаде на свом доњем крају 12—14 зубића, који су сви једнаки. Јајолика кућица је код мужака одијељена импресијом од главе, док код женке нема те импресије. Цијела је животињица дуга 2—2·3 *mm.*

Ја сам је нашао уз лијеву обалу горњег језера.

2. **Daphnia pennata** O. F. Müller (31.). *(Daphnia, Cladocera, Phyllopoda, Entomostraca.)* Долази у великој множини свуда са *Daphnia pulex* и то обично у сјеверним крајевима Европе и за то сам се испрва чудио, кад сам је нашао у великој множини. Мислим да тому допринаша високи апсолутни положај самих језера. Тијем ми је такођер доказано, што сам у уводу казао, колико су у фауни занимљива Пливска језера. Многи су је држали истовјетном са *Daphnia pulex*, прем су разлике између једне и друге врло знатне.

Тијело јој је доста велико и слабо прозирно, највише због тога, што је увијек, па ма и најмање — највише жуто — бојадисано. Кућица је сводаста, врло јасних структура. *Postabdomen* је чуњаст, а имаде 16—18 зубића, који су према крају све мањи, и у том је управо јасна разлика између ње и *Daphnia pulex.*

Величином се — прем незнатно — такођер разликује од прве, јер јој је дуљина до 3 *mm.*

Налазио сам је у врло великој множини — како већ споменух — са првом на лијевој обали горњег језера[1]).

3. **Simocephalus exspinosus** De Geer (2.). *(Simocephalus, Cladocera, Phyllopoda, Entomostraca.)*

Тијело му је велико, прозирно, а међу главом и *thoraxom* имаде дубоку урезину. Чело стоји спрам главе мало не у правом куту, а на њему се налази малено око.

Кућица је велика облика, четвероугласта, страга проширена, а цијела јој је површина врло густо прутаста.

Овога сам нашао на десној обали доњег језера у врло много примјерака. Величином варирају ови примјерци међу собом од 1·5 *mm* до 3 *mm*[2]).

---

[1]) Heller: „Cladocera Böhmens", стр. 20.

[2]) Schödler: „Brachiopoden der Umgebung von Berlin", стр. 18., 21., таб. I, сл. 7.—9.

4. ***Scapholeberis mucronata*** O. F. Müller (6.). *(Scapholeberis, Cladocera, Phyllopoda, Entomostraca.)*

Отегнуто тијело врло је слабо прозирно. На челу се налази бодљика, која је састављена од секундарних привјесака усних органа. Око је врло велико. Кућица је дугуљаста и скоро сасвијем четвероугласта.

Postabdomen, који је чуњастог облика, има на својем доњем крају 6—7 готово сасвијем једнаких зубића.

Глава и доњи дио тијела разликују се бојом од горњега дијела тијела.

Цијело тијело мјери у дуљину 2 *mm.*

Своје ексемпларе нашао сам у горњем језеру крај оног угла, што га чини десни и лијеви рукав Пливе[1]).

5. ***Moina brachiata*** Jurine (17.). *(Moina, Cladocera, Phyllopoda, Entomostraca.)*

Тијело је разнолико смеђе боје па по том и слабо прозирно. На јако сведеном челу налази се доста велико око, које је врло добро пигментирано. Кућица је код главе нешто шира, него глава сама, а сви углови њезини лијепо су заокружени.

На простом крају врло великог постабдомена имаде 9 длакавих зубића. Реп има на својем крају врло дуге длаке.

Женка носи много јаја. Животиња је дуга 1·5—2 *mm*, ну много пута изгледа већом, јер се умота у муљ, алге, каткада и у инфусорије.

Налазио сам је уз лијеву обалу горњег језера[2]).

6. ***Moina Hoermanni*** aut. (50. 51.). *(Moina, Cladocera, Phyllopoda, Entomostraca.)*

Кућица, која је од двије поле, врло је лијепо ружићасто обојадисана. Код главе је мало шира, него тијело, а рубови су више оштри, него заобљени. Предње *antenne* су кратке, не расчланкују се, а свршавају се снопићем врло њежних, 12—14 кончаних тицала. Отражње *antenne* су се у троје разграниле. Пливаће длаке су малене и има их на свакој страни 23—27. Задњи пар *maxilla* добро се разпознаје и код сасвијем одраслих индивидуа. (То није до сада нити код које одлике.) Иза задњег пара *maxilla* долази пет пара ногу. Прва два пара су пливаће ноге, док су задње три ноге хватаљке са бранхијалним привјесцима. Прсних сегмената има пет, али се врло добро одликују као чланци. *Abdomen* је вентрално подвијен и на њему су 4—6 плочице

[1]) O. F. Müller: „Entomostraca", стр. 94, таб. XIII., сл. 5.—7.

[2]) Frič: „Krustenthiere Böhmens", стр. 235., таб. III., сл. 33. 1872. Uljanin: „Puteševtvije v Turkestan", стр. 49. 1875.

за затварање родног простора. На крају постабдомена налази се фуркасте квака.

Око је састављено и велико. Пробавни је орган скоро сасвијем пружен. Желудац има три слијепа наставка. (Два код *Daphnida.)*

Мужјак се разликује од женке величином. Док мужјак досегне 3—3·2 *mm*, то је женка највише 2·5—3 *mm* дуга. У мужјака је свјетлија кућица, јаче је плоснат и има више избочене очи.

Зимска су јаја оклопљена врло јаким ефипијем. Љетна се налазе у кесици по 80—110 комада заједно.

Млади исплазе из јаја као *Nauplius*, што код других *Daphnida* врло ријетко бива.

Живи у бистрој води међу камењем и плива врло брзо.

Ја сам ову *Moinu* нашао у врло много примјерака у десном рукаву Пливе под кућама мјеста Језера, гдје се ваљда скупљају ради хране. која отпада од останака јела и нећисти људске[1]).

7. ***Chydorus globosus*** Baird. (11.). *(Chydorus, Cladocera, Phyllopoda, Entomostraca.)*

Тијело је овално и средње величине. На јасно одређеној глави налази се врло оштар, кратак, помични кљун. Пипала изилазе из доњег краја главе. Око је врло малено.

Кућица је у лук сведена, те прекривена шестерокутим пољима. *Postabdomen*, који има на доњој страни дубоки урез, носи 12—14 зубића. На репу има чекиња, али су врло кратке.

Нашао сам га на лијевој обали горњег језера.

8. ***Cypris Jurinii*** Fischer (4.). *(Cypris, Ostracoda, Entomostraca.)*

Животиња живи у кућици, из које вире само пипала, којима непрестано трепти, тако чини у води струју, која гони са собом и храну. Кућица је на предњем крају заобљена, а сва је посута длакама. Боје је жућкасте, ну имаде и разних мрља по себи.

Ову врсту описао је Jurine као *„Monoculus ornatus“*, а M. Edwards као *„Cypris ornata“*. Fischer јој је у свом дјелу: *Cypris Jurinii*, Abhandlungen über das *Genus Cypris.* Bull. Soc. Imp. Moscou. VII. одредио право мјесто.

Поједини индивидуји разликују се међу собом кад што у боји. Нашао сам врло лијепих примјерака на горњем дијелу доњег језера уз десну обалу.

---

[1]) H. E. Strauss: „Mémoire sur les *Daphnia* de la classe des Crustacées. Mém. du mus. d'hist. nat.“ Tom. V., VI. 1819 и 20. Leydig: „Naturgeschichte der Daphniden“. Tübingen 1860. B. Hellich: „Die Cladoceren Böhmens“. Prag 1877.

Осим ових и већ прије споменутих дјела ваља се још обазријети на цијелу огромну литературу о том приједмету, те сам сјегуран, да је та *„Moina“ bona species.*

9. ***Cyclops fuscus*** Jurine (28.). *(Cyclops, Gnathostomata, Copepoda, Entomostraca.)*

Красан овај крустацеј из рода *„Cyclops“* врло је чест облик. На рубовима тијела и екстремитета за гибање лијепо је бојадисан, а мужјак особито јасно око сполног дијела.

Велик је до 3·5 *mm*, а живи најрађе у чистим водама, гдје имаде хлада. Глава и торакс сраштени су у тако звани *cephalothorax*, који је јајоликог облика. Обе поле ока су стопљене у један облик. Горња усна има на својем средњем дијелу 8—10 зубаца. *Segmenta abdominis* сужују се све више према крају.

Ја сам га нашао уз обалу крај цесте, која води у Језеро крај једног млина.

10. ***Cyclops viridis*** Claus (29.). *(Cyclops, Gnathostomata, Copepoda, Entomostraca.)*

Величином свога тијела досегне каткада дуљину од 6 *mm*. Врста ова врло је обична, живи у бистрој, чистој води.

Ја сам га нашао уз туристичку кућу у горњем језеру.

11. ***Cyclops lacustris*** Claus (25.). *(Cyclops, Gnathostomata, Copepoda, Entomostraca.)*

Тијела осредње величине. Глава и торакс спојени у *cephalothorax*, који је на свом предњем крају обрубљен. Фуркалне чекиње краће су на вањском, него на унутрањем дијелу руба.

Живи међу воденим биљем, а храни се разним инфусоријама и алгама. У Пливским водама врло чести облик, а налазио сам га на многим мјестима међу шашем. Особито много има га на доњем језеру уз десну обалу. Тијело му је одуљено, *Postabdomen* велик, а читава дуљина 3—4 *mm*.

12. ***Cyclops quadricornis*** *Linnaeus* (24.). *(Cyclops, Gnathostomata, Copepoda, Entomostraca.)*

Врло обичан крустацеј, наранчасто-црвенкасте боје, са свјетлијим другим торакалним сегментом. Тијело је дуго до 2·5 *mm*. Глава и тијело спојено у *cephalothorax*. Фуркалне чекиње врло су дуге, тако да задњи абдоминални сегмент до три пута надмашују.

Поједини индивидуји разликују се у неким незнатним потанкостима и за то је тај облик описан више пута као нови. Jurine га је описао као *„Cyclops quadricornis rubens“*, Фишер као *„Cyclops strenuus“* а Клаус као *„Cyclops brevicaudatus“*.

Ја сам га налазио посвуда у друштву с осталим заступницима рода *Cyclops*[1]).

---

[1]) Claus C.: „Die frei lebenden Copepoden“. 1863. Uljanin: „Putešestvije v Turkestan“. 1875. Brady: „Britisch Copepoda“, стр. 104., таб. XIX., сл. 1.—7.

13. ***Canthocamptus minutus*** O. F. Müller (19.). *(Canthocamptus, Gnathostomata, Copepoda, Entomostraca.)*

Тијело је малено, тек 1 *mm* дуго. Фуркалних чекиња нема. На првом сегменту тијела има пар рудиментарних ногу. На првом абдоминалном чланку, који је широк као и задњи торакални, налази се низ чекињастих зубића.

Клаус је хтио овдје забацити назив *„minutus"* због тога, што је ова врста највећа, ну по величини тијела назив је добар, а ја сам га задржао због тога и због принципа приоритета, којег сам се уопће држао.

Нашао сам само један ексемплар и то на једном листу, који сам случајно извукао веслом из воде у доњем језеру а на мјесту са размјерно врло дубоком водом[1]).

14. ***Diaptomus coeruleus*** O. F. Müller (16.). *(Diaptomus, Gnathostomata, Copepoda, Entomostraca.)*

Тијело му је дуго 3—3·5 *mm*. Цијела животиња је на свијем сегментима и на свијем привјесцима лијепо модро обојадисана. Углови задњега торакалног сегмента чине двије грбице, у које као да упадају абдоминални сегменти.

Некоји ексемплари, које сам нашао, били су већином свјетло-модри, док су многи опет били разно бојадисани.

Нашао сам их уз лијеву обалу горњег језера.

15. ***Gammarus pulex*** Linné (15.). *(Gammarus, Amphipoda, Artrostraca.)* Овај крустацеј, који живи у бистрим горским потоцима и брзим ријекама, тијела је витка, очи су му велике и јасно напријед избочене. Сви рубови сегмената су заокружени, а задња три сегмента носе на доњем крају руба по снопић чекиња.

Дуљина његова износи 10—15 *mm*.

У Пливским језерима он је једна од најобичнијих врста, те управо множином индивидуа надмашује све друге крустацеје. Колико год пута би заграбио мрежицом или спустио посуду хватаљку, увијек би завхатио и *Gammarus*-а. Налазио сам га у горњем и доњем језеру, па у Пливи испод и над језерима. У својој збирци имадем два ексемплара, који досижу величину од 18 *mm*.

16. ***Asellus aquaticus*** Linné (1.). *(Asellus, Isopoda, Artrostraca.)* Врло обична врста у млакама и муљастим, лагано текућим водама. Нарасте до 22 *mm*. Ја сам га нашао на лијевој обали доњег језера у хладу међу врбама.

---

1) Heller: „Crustaceen Tirols". 1871.

Мужјак је већи од женке. На сваком постабдоминалном сегменту долазе на басалном дијелу по двије доста дуге чекиње.

17. ***Astacus fluviatilis*** Linné *(Astacidae, Decapoda, Podophtalmata, Thoracostraca.)* Уз *Astacus saxatilis* Koch, којега многи узимају као *bona species,* врло обичан у Пливским водама. *Rostrum* има по три зубића, *Abdomen* је плоснат и добро развијен. Поједини ексемплари досегну знатну величину.

Resumé: По овим, овдје споменутим врстама тврдо сам увјерен, да су још и многе друге обилно заступане. Већ велика множина скупљених, ну поради слабих литерарних помагала не детерминираних ексемплара потврђује овај назор. Ја сам ондје боравио и своја опажања провађао тек неколико дана, па сам скупио толики материјал; а колики би се тек сабрао у хладнијим мјесецима!

Ја сам опредијелио само једну *„Moina“*, и држим, да је то нова врста те сам ју прозвао по имену музејског директора у Сарајеву.

Мислим, да би обзиром на животне прилике, гдје на размјерно малом простору нађох тако речи заступника свих родова, који уопће у средњој Европи долазе, морало бити више нових врста. Уз оне животне прилике, уз множину родова и индивидуа, морала је „борба за опстанак“ развити још више нових облика.

Подајући се нади, да ћу моћи још даље радити, радо ћу бити на руку свакому, који би хтио мој рад у том погледу наставити.

Zlato i druge rude u travničkom kotaru.

Priopćio

P. Aleksander Hoffer.

Ovaj članak ne može da bude znanstvena rasprava kao da ju je izradio kaki rudarski učenjak; to je prikaz s povjesničkog i folklorskoga gledišta. Ne će zato biti s gorega, da počnem nekim narodnim riječima, kojima nazivlju razno kamenje i kovinske rudače. Napomenuće se za tijem pojedina mjesta, na kojima se nalaze rudače starih majdana ili rudnika, talionice, te mjesta, gdje se kamen lomi i koja imenom podsjećaju na zlato ili druge kovine. Napokon će vrijedno biti, da se prikupe starije vijesti o zlatu u tome kraju. Gdje se u knjigama što god našlo o vještačkom ispitivanju, biće to na svome mjestu[1]).

I. Narodne riječi kamenja i rudača.

Sedra je šuplji vapnenac, što i sada nastaje u vapnovitim vodama; neki kažu takogjer mačak, njemački Tuffstein. Razlikuju meku, ljutu i srednju sedru. Muljika ili milj(i)ka — jedni kažu muljika, a jedni miljka — glineni je lapor (Mergel): požutkast i mek je kamen; može se lako i lijepo tesati i rezati, samo ga treba prokušati na suncu i snijegu, jer će jedan komad ostati za vijekove, a drugi će se za prve zime početi ljuštiti i raspadati. — Bijeli kamen ili sola zovu u Pećinama neku vrstu mramora, što se ondje lomi. Smiješani kamen neko će zvati gromaču krupna zrna (Conglomerat, Nagelfluhe). Sedra i muljika, čini se, obično govore u Bosni, jer sedra kažu takogjer u Jajcu; ima tu riječ Vuk u rječniku s primjedbom: „u Hrvatskoj, u Uni"; muljika kažu u Hlijevnu[2]).

Ljuti kamen svaki je kamen, što je nešto tvrgji, bio on vapnenac, gromača, bjelutak ili koji drugi. Škrilja je kamena ploča od škriljca,

---

[1]) Bruno Walter, k. k. Oberbergrath: „Beitrag zur Kenntniss der Erzlagerstätten Bosniens, sammt geologischer Erzlagerstättenkarte". Sarajevo 1887. — H. B. v. Foullon: „Über Goldgewinnungstätten der Alten in Bosnien". Jahrb. der k. k. geol. Reichsanstalt. 1892., 42. Bd. — Na karti Walterove knjige označene su pojave raznoga kamenja u travničkom kotaru. — Anton Rücker, k. k. Oberbergrath: „Einiges über das Goldvorkommen in Bosnien", Wien 1896, s dvije karte; ovdje su najnoviji podaci nadovezani na prijašnja ispitivanja, a ova su znatno raširena i ispravljena.

[2]) Jukić: „Zemljopis i povjesn. Bosne", str. 30.

vapnenca, mramora i dr. Stijena je velik kamen, njemački Felsen. — Grič je *a)* kamen, što se može parati, kao što vapnenac u zemlji, ali ne sedra; *b)* napose je to velik kamen, koji osamljen proviruje iz zemlje; a *c)* gotovo je isto što stijena: „gričevi: stijene"; neko kaže: u stijenama, a neko kaže: u gričima, kakve su stijene nad Travnikom ili nad Paklarevom. Peć, peća, pećina narodu je samo ono, što se tugjom riječi zove špilja: Höhle, Grotte.

Ubojni kamen je crvena gvozdena rudača; ime mu je odanle, što se od njega struže i meće na ranu, da zaustavi krv; njemački mu kažu Bluteisenstein (Hämatit). Ruda, žila (turski tamar, damar) rudače, kamena, pijeska i svake zemlje, koja je druge boje nego zemlja ili kamen naokolo: njemački Ader, Erzgang. Pržina onakva je „ruda" crnkaste zemlje, koja je kao spržena. Majdan je rudnik, t. j. mjesto, gdje se ili kopa kovinska rudača ili kamen lomi (Bergwerk i Steinbruch). U rudniku pravac je jama, kojom se vadi ruda, kopajući pravo dolje u zemlju; a rupa je rov u zemlju kad manje kad više idući razito; ono je njemački Schacht, ovo Stollen, što već i govore rudari šakt i štolen. Kreševljaci, rudari od starina, za rupu kažu i šlag, njemački Schlag; za cijelo su dobili ovu riječ od Sasā.

Svi ovi nazivi pobilježeni su po govoru ovdašnjega naroda; samo riječi pravac i rupa su od Kreševljaka, pošto u ovome kraju i nema rudara.

II. Popis pojedinih mjesta.

Obličje travanjskoga kotara opisano je u izvještaju o nalazištima rimskih starina[1]), za to ne treba da ga ovdje ponavljamo, već ćemo početi gornjom Lašvom, i nabrojivši mjesta u glavnoj dolini nanizaćemo sudolice, t. j. mjesta na Grlonici i na Bili.

1. Zlatarina i Zlatni potok na gornjoj Lašvi. Pošto karta (mjera 1 : 75.000) ne piše tih imena, a ni u Rückerovoj karti nije sve ispravno, treba ih potanje označiti. U Čošićima „pod Karaulom" sastaju se dva potočića; jedan pritječe od sjeveroistočne strane Karaule Gore, drugi od južnozapadne. Polazeći od džamije pod Karaulom uz ovaj južni potok, što možemo s narodom uzimati za pravu Lašvu, dogje se za debelo pô sata u Zlatarinu. Zlatarina nije selo, već je mjesto s livadama i gajevima, gdje se dolinica nešto raširila. Jedan mlin i „Tenićeva pilana" podsjetiće putnika, da je došao u Zlatarinu. Na zapadnom brdu vidi se selo, gdje piše karta da je „Škroba". Jedno stotinu koraka više mlina utječe u

---

[1]) „Glasnik zem. muzeja" god. 1895., str. 43.

Lašvu s desne strane „Zlatni potok". Jaruga[1]) počinje mu se odmah jako dizati. Već u koritu ovoga potoka i s obje njegove strane množina je gvozdene troske sve gore do vrha, idući prema Komaru: troske ima i velikih komada, a u njoj više od polovina gvožgja. Jamačno su ovdje negdje bile talionice gvozdene rudače, no rudnika nijesam našao. Kamen u istoj jaruzi mliječni je bjelutak i škriljac (sravni Rücker str. 35.). U cijeloj Radalja planini ima bjelutka i to onolikih komada, da su se iz njega mogli isklesati mramorovi ili starobosanski stećci; dva, što pocrnješe od gvozdene rude, leže u Zlatarini, a jedan kod Varošluka ispod desnih kuća. Imena Zlatarina i Zlatni potok sačuvala su uspomenu na zlato, što se bez sumnje tude kopalo ili barem ispiralo; a starobosanski mramorovi, megju kojima je jedan golemi sa skulpturama na 4 strane, svjedoče, da je to mjesto jednom bilo naseljeno. Konrad, koji je bio godine 1866. i 1867. u Bosni, čuo je priču, da je ondje bila velika varoš; nu opustjela je od kuge god. 1795.[2]). Znatne varoši za cijelo ni početkom 17. vijeka ondje nije bilo; imamo dosta dobre popise onoga vijeka, a na Lašvi je jedina varoš Travnik. — U Karauli Gori dva su vrela nazvana „Slatina", ali ta riječ ne dolazi od zlata, već znači slano ili kiselo vrelo. Ovu Zlatarinu pominju često knjige te je zovu Zlatnica; ja nikada ne čuh, da je tako zovu, a ni „Zlatinski potok"; da nije to „Slatinski potok"? Novija su već ispitivanja dokazala, da ima zlata na gornjoj Lašvi u Zlatnom potoku i iznad sastavaka u Lašvi samoj, u potoku Dubskog Dola, te da su kraj Čošića bila takogjer ispirišta[3]).

2. Varošluk i Turbe: zakopine i ispirišta zlata. Gdje u Lašvu pritječe s juga Komarčica, i gdje se Radalja planina sa zadnjim ograncima spušta u dolinu, uleglo je selo Varošluk, a na travničkoj cesti je Turbe, tursko svetište i maleno seoce. U narodu nema pominjanja o zlatu, ali su vještaci našli više mjesta, gdje se u davno vrijeme zlato vadilo. Walter je (označ. djelo str. 92. i u karti) zabilježio jedno mjesto u onome kutu, što ga čine ceste jajačka i skopaljska, a drugo pod Gracom, gotovo spram Turbeta, ali veli: gromile, što su postale od ispiranja, tako su neznatne, da se po svoj prilici rad nije isplaćivao. Ali Foullon (o. d. str. 39. i d.) otkrio je mnogo više mjesta. Najgornje radnje su u selu Varošluku na onom potočiću, što teče od planine Radalja, a takogjer iznad sela ima tragova. Ispod sela pak u onom kutu, što ga tvore cesta i Lašva, mnoga su velika grotla ili jame, široke do 50 i duboke jedno 7 *m;*

[1]) Hoće li filolozi primiti Rückerovu etimologiju (str. 36.), da je riječ jaruga postala od latinske arrugia, što je rov u rudokopu, ne znam; u ovome kraju je jaruga = Schlucht, i gdje ima vode i gdje nema vode: dubok jarak sa strmim obalama.

[2]) Rücker str. 36.

[3]) Rücker str. 36. i d.

tudijer su vadili naslage, te su, kako misli pisac, upravo po rudarski radili da dobiju u dubljini bogatije smjese. Od Turbeta do Travnika zabilježeno je jedno dvadeset ispirišta na Lašvi; najlakše će svak naći mjesto, što je ispod vrela Kali-bunara, blizu 91 *km*. Još potanje opisao je Rücker stara ispirišta, te se i u sadašnjim naplavama svagdje našlo zlata. Rücker pak nagje ispod Gjelilovca u „Zlatarini", o kojoj narod pripovijeda, da su jednoć u velike dobivali zlata, takogjer u škriljcu razmjerno mnogo zlata[1]).

3. Majdani škriljca. Starobosanski su mramorovi kod Gjelilovca i Potkraja od vapnenca, od kojeg se sastoji cijela strana planine Vlašića, a ploča od škriljca napose nemaju; ali su stećci ispod Varošluka položeni mahom na ploče zelenoga škriljca (Werfener Schiefer); brežuljak „Crkvište" onkraj Lašve sastoji se od toga kamena.

Drugi je majdan škriljca na Lašvi pod Miškića brdom: odanle su ploče s mramorovima kraj ceste, gdje se odvaja put u Ovčarevo. Treći je majdan blizu Travnika prema vojarni na desnoj strani Lašve; škriljac uzlazi daleko gore u Vilenicu.

4. Od krupne gromače ili smiješanoga kamena cijeli je onaj donji obronak od Ovčareva do Kali-bunara; stećci na pomenutom mjestu kraj ceste i puta u Ovčarevo čestimice su od ovoga kamena. Za gragju ga ne vole uzimati, nego kad i kad golemim komadima ogragjuju njive.

5. Više duhanske tvornice kod Travnika mnogo je razasuto gvozdene troske, a to ne samo u njivi „Megju Podnicama", gdje se nalaze i rimske cigle, već takogjer ispod toga mjesta i nad starom cestom gore idući prema selima. Ona množina troske dokazuje, da su tudijer bile talionice. No otkuda su dobivali rudaču? Biće, da će se je možda još naći u onome kraju; ali ima ubojnoga kamena svagdje od Potkraja sve do pod Travnik, koje u koritu Lašve koje u naplavama. Vidio sam ga na Gradini u Potkraju, na putu niže sela, pod Varošlukom na Lašvi i Komarčici, a može se svagdje vidjeti, gdje je željeznica probila one naplave. Oni komadi veći ili manji svi su uglagjeni te se vidi, da ih je voda nosila; na nekom se mjestu vigjaju naslage kao „ruda" izmegju drugoga kamenja, kao što ondje, gdje je željeznica više turbetske postaje odsjekla breščić, na kome leže mramorovi.

6. Sedre ima u Travniku na tri mjesta: na Musali, u turskom groblju kod Jeni-džamije i naročito na Šupljici kod željezničke postaje, gdje je cijelo brdašce od sedre. Već su Rimljani sedru uzimali za zidanje u kućama i u grobovima; Muhamedovci su od sedre činili ogradne ploče

[1]) Rücker str. 28. i d.

na svojim mezarima (grobovima), a u Travniku obično su kuće podzidane sedrom, a i munare su i mostovi od sedre. Ona je najpodobnija bosanskim majstorima; dok je jakovna, teše se lako sjekirom, poslije se stvrdne, pa je vrlo dobra gragja.

7. Na Vilenici iznad Travnika zlato i gvoždje. Zemaljska je vlada god. 1892. počela kopati, pošto su stručnjaci presudili, da bi se moglo naći zlata u onome kamenu; biva tudijer je bjelutak, gvozdena rudača (Brauneisenstein) i pirit. Na gvozdenu se rudaču namjeriše u velike, koje na sjevernoj strani, koje na južnoj, a ponajviše iznad sela Heldova[1]), a i zlata ima u onom kamenju, toliko, da stručnjaci misle, e bi vrijedilo dalje kopati. Jeseni 1893. prestalo se kopati. Što je za nas znamenitije, jest to, što su nove rupe probijali u stare; a jamā — već su se gotovo i zasule — ima mnogo; nalazi se i gvozdene troske. Da su jednom tudijer vadili gvozdenu rudu, očevidno je po tim nahogjajima, za zlato se ne zna.

8. Gornja Slimena i Kaurska Vrila, gvožgje i zlato. Od Gornjih Slimena za deset minuta podno Vilenice na potočiću pust je i kamenit kraj, desno od puta izbijaju dva vrela dobre vode: Gerzin Do i Kaurska Vrila zovu se ta mjesta. Za Kaurska Vrila vežu se mnoge priče o nekom gradu i bogatstvu njegovih gospodara, koji su svoje zlato u kace zatrpali. Razasute gromile škriljca i drugoga kamenja vide se, ali zidinama nema traga. Nalazi se pak naokolo gvozdene troske. U Gornjim Slimenima prema gaju zove se mjesto Tamar; tamar ili damar turska je riječ, što znači žilu, takogjer žilu rudače. Blizu gornjih kuća ima mnogo jama, one pod putom leže u dva reda kao uzduž jedne ulice, a nekoliko ih ima takogjer iznad puta. Nijesu li to jame, gdje su kopali u naplavama zlato, baš kao pod Varošlukom? U istinu je i tudijer nagjeno u naplavama od sela Polja do pod Vilenicu zlata, a na jednom su se mjestu pokazala stara ispirišta[2]).

9. Majdani mlinskih kamenova u Priočici i u Lupcu. Priočica je selo viš Jardola prema Vitrenici; selo leži na sjevernom obronku te se od ceste ne može vidjeti; tim više udara u oči glavica, što se uzdigla iznad Priočice, čudnovata oblika, zelena od šume i bijela od stijene. Tu kopaju u velike mlinske kamenove pa ih raznašaju i razvažaju po Bosni. Kamen je tvrda gromača sa sitnim zrnima dresve (Hornstein). Tražeći dobar kamen kopaju duboko u stijenu i prave uske rupe. Gotovo na vrhu glavice imaju stari majdani, gdje su, vele, kauri sjekli mlinski kamen. Lupac je selo četvrt sata iznad Priočice na putu u Zenicu; i ondje vade mlinski kamen, ali puno manje nego u Priočici. Od toga su kamena mramorovi u Priočici i

[1]) Rücker 69.—82.
[2]) Rücker str. 39. i d.

u Lupcu, a i osovljene ploče u Malom Mošunju. Mramorovi kod Sadovače i Zabilja isklesani su ponajviše od gromače krupna zrna; na lijevoj strani Bile počinje u obližnjem brijegu gromača, pa se proteže do iznad Priočice i Lupca.

10. Santići i Pirići, stare radnje za zlato. Ispod Han-Kumpanije u onome kutu, što ga tvore ceste, od kojih jedna ide u Zenicu a druga na Busovaču, otkrio je gosp. Foullon znatne rudokopne radnje za zlato[1]). S obadvije strane potočića Banovca vide se jarci i redovi krupna kamenja, gdje su u starim naplavama kopali, da vade zlato.

11. Ilidža u Kruščici. Ima li u glavnoj dolini takogjer na jug od Viteza ili na onim potocima, što teku kroz Vitez, kakih ruda, ne znam, ali ima jedno toplo vrelo u Ilidži. Ova Ilidža visoko je gore u brdima u stećoj planini Kruščici, — 2 sata od Viteza na jug. Voda je slabo mlaka, tek kad čeljade unigje, vele, osjeća ugodnu toplinu. Nema nikakove spreme ni kolibice, ipak mnogo svijeta traži ondje lijeka naročito od uloga, te se kupaju, a neki će tamo pod čadorom i noćiti.

12. Na Pećinskoj Rici. Od Rataljskog polja upravo idući dolinom vodi put na Kopilo i ondale ispod Kalina brda na Bugojno. Na desnu su planine Strikanica, Mravinjak, Karamija, Lupoglava i Kaštel, na jug Rostovo, Kopilo, Metijaš i Crni Vrh, koji prelazi u Radovan, na lijevu Osoje, Hrzovac[2]) i Božića ravan. U ovome kraju ima više tragova starim rudama. *a)* Četvrt sata prije Gornjih Pećina seoce je Ruda, na prisojnoj strani brda sve do Pećina nahodi se u velike gvozdena rudača, naročito u „Velikoj Peći". *b)* Odmah ispod sela Pećina na potoku je livada „Luke", za koju je vezana priča, da su u njoj kopali zlato, a kazuju da je jedan Dalmatinac prije 30 i više godina ovdje tražio zlata. *c)* Vrijedilo bi pobliže razgledati na sastavcima potoka, što dolaze od Pećina i od Pajića, nema li ovdje tragova nekadašnju ispiranju zlata. Narodna predaja potvrgjena je vještačkim ispitavanjem, pošto su u zapadnoj dolini do Zenepića gotovo u svim pritocima našli zlata[3]). *d)* Uopće svijet govori, da se u onim šumama radila ruda na više mjesta, u Metijašu ima kraj, koji se zove Rude, i u istinu vigjaju se na gdjekojem mjestu stare rudokopne radnje, okolina bogata je bukovom gorom a brda imaju bjelutak, žulj i škriljac[4]). *e)* Na glavici izmegju Gornjih i Donjih Pećina, gdje je katoličko groblje, lomi se mramor; on nije čiste boje, ali se može lijepo rezati; koliko su dosad ispitali majdan, kamen je u pločama. Kod Pećina ima i sedre.

[1]) Rücker str. 40. i d.

[2]) Hrzovac, Rzovac kaže narod, ne Risovac što piše karta.

[3]) Rücker str. 40. i d.

[4]) Sr. „Grundlinien der Geologie von Bosnien und der Hercegovina". Mojsisovics, Tietze, v. Bittner Wien 1880, str. 57. i d., samo treba Kobila ispraviti u Kopilo ili Kopila.

f) Vode gvozdenice izbijaju tri vrela, jedno kraj drugoga upravo uz put, što ide od Rataljskoga polja na Kopilo, ispod sela Zenepića u Kotlarima; kažu mu „svrabljiva voda", jer vele, da opereš svrab na ruci do dva puta, biće ti čista. U toj je vodi dosta gvožgja te u vrelu sve plivaju kao crvene niti, a zemlja naokolo crna je kao puščani prah, pa i zaudara kao po barutu, ali je voda i za pilo dobra. Blizu Kasapovića pod Margetićima zove se jedna njiva Kiseljak, ali nema nikakova vrela.

13. Zlatarine na rijeci Grlonici. Na Grlonici imaju dvije Zlatarine. 1. Od Rataljskoga polja idući ispod Ranjkovića u dolinu rijeke Grlonice ili istočnoga potoka dogje se za dvije tri četvrti sata na malešno polje, gdje ima nekoliko kuća, han i dva mlina, one tri četiri kuće i mlinovi zovu se Polje. Prema zapadu vidi se na obronku brda seoce Ramska, a na vrhu Zubići — karta ima Zubiće. Jaruga i potočić, što dolazi od Zubića, zove se Zlatarina. Ima li koja priča o zlatu, nijesu znali kazati. 2. Više priča kazuju o drugoj Zlatarini. Kad se ide ili od Rataljskoga polja na Zubiće, ili od pomenutoga polja na srt one duge kose, što dijeli Grlonicu i Pećinsku rijeku, te sve dalje prema jugu, dobar i širok put vodi po šumi pa se dogje na Božića Ravan i do livada. Ispod onoga puta, što dalje vodi na Crni vrh, izbijaju dva izvora, a potočić teče na selo Oparu. Ovdje u šumi mjesto je Zlatarina. Nalazi se uokolo mnogo škriljca, i komada gotovo okruglih; na samoj vodi stijene su pješčenjaka, u kojima kao da su nekad radili. Kazuju da se je ovdje zlato kopalo i ispiralo. Alija Prokošak iz Božića pripovijedao mi je ovo:

„Kad sam bio dijete i čuvao marvu, dogje jedan star čovjek pa reče: Pokaži mi kamen, što je kao bešika (kolijevka), daću ti torbu dukata. Ali niko ne zna za ovakvi kamen." Više ovog mjesta ima na putu još komad kaldrme a svijet na Grlonici uopće priča, da su ondje bili rudari. I za ove je krajeve utvrgjeno, da ima zlata gotovo u svim potocima, ali razmjerno malo; i u gvozdenoj rudači ispod brda Lisca i u bjelutku kod Ćehovca ima ga[1]).

O rudama i rudnicima gvožgja na Radovanu, na Oštroj glavi piše Walter[2]).

Općenita primjedba o zlatu kod Travnika. Ovome je članku, kao što je s početka rečeno, namjera, da folkloristički pregleda nalazišta ruda i majdana, s toga će dovoljno biti, ako iz Rückerove knjige za druga nalazišta zlata iscrpemo samo općenitu činjenicu. Kao što iznad Travnika, tako ima zlata i u naplavama ispod Travnika do u busovačku dolinu, koje na samoj Lašvi, koje u njezinim pritocima, u Večeriskom

[1]) Rücker str. 42. i d.
[2]) O. d. str. 210.

potoku, Lupnici, Kruščici i drugim skoro svima pritocima s desne strane, a s lijeve na Bili, Banovcu i drugim vodama. Stara su pak ispirišta pobilježena kod Gaćića južno od Viteza, na Bili u glavnoj dolini kod Zabilja, Sadovače i Jardola i uz gore i brda kod Dubravice i Santića[1]).

14. Na Bili t. j. u kraju na lijevom pritoku Lašvinom, vrijedi pomenuti muljiku. Lome je *a)* malo uz gore od mosta, što je na putu od Travnika i Guče Gore u Brajkoviće i Zenicu; *b)* ispod sela Duba; na obadva mjesta je blizu vode. Rimski nadgrobni kamenovi od veće su česti od muljike, od nje su staro-bosanske velike osovljene ploče na Gracu kod Ričica, u Gučoj Gori, kod Malina i na grobljima u Brajkovićkoj župi. Sada je uzimaju židovi u Travniku za svoje velike spomenike, muhamedovci za bašluke i kršćani za krstove. Pošto je lome ponajviše majstori od Guče Gore, zovu je u Travniku takogjer „gučanski kamen".

15. Gdje su Rimljani vadili onu izvrsnu glinu ili ilovaču za opeku ili ciglu, što se toliko nalazi u Malome Mošunju, može se ponešto nagagjati. Ilovače ima na Lašvi svagdje dosta, ali ponajviše nije dobra, već pomiješana s vapnenim pijeskom; dobre ilovače ima kod Gelinhana kod 80 *km* na cesti i u Pokrajčićima.

16. Ako je vrijedno još dvije priče spomenuti, to je po narodnom kazivanju bila solana na Gracu ili Državu. Gradac ili Državo je brežuljčić na sastavcima Grlonice i Lašve; pričaju, da je ondje bila i varoš, koja se zvala Mostar.

O Malome Mošunju pripovijedaše jedan starac ovako: „Stari su fratri kazali, po njivama ispod sadašnjih kuća u Malome Mošunju i pod Crkvinama bila je varoš, a zvala se Mali Dubrovnik i tu su bile i tarafane (kovnice novaca)". Mali Dubrovnik na Lašvi?! Dubrovnik grad bio je zaista u Bosni te se spominje u spomenicama 16. vijeka, ali on je megju Olovom i gorom Jagodinom. Da u Mošunju nije bila koja dubrovačka naseobina, svjedočilo bi već ono, što se ondje nalazi prilično malo dubrovačkih novaca. A i Kuripešić, koji je god. 1530. putovao na Lašvi, bio bi za cijelo što čuo, da je u istinu tu stojala dubrovačka varoš, razorena jedno 60 godina prije. No ako u Malome Mošnju nije bila dubrovačka kovnica novaca, a ono je bila po mnijenju Rückerovu rimska talionica zlata: za onu zgradu na Divljaku, što je opisana i nacrtana u „Glasniku zem. muzeja" god. 1893., str. 687. veli Rücker, da se u svim prostorijama ondje snašalo i talilo zlato, što bi se dobivalo u cijelom kraju[2]).

Premda travanjski kotar ne obiluje valjda rudama onako, kao što nekoji drugi krajevi bosanske zemlje, ipak je u njem bila, kao što poka-

---

[1]) Rücker 47.—61.
[2]) Str. 48. i d.

zuje ovo nabrajanje naše, takogjer rudokopna radnja dosta raširena. Na ugljen nijesmo gledali, pošto ga nijesu vadili u prijašnje vrijeme.

III. Povjesničke crtice o zlatu.

Sada da potražimo, kake nam vijesti o zlatu na Lašvi pružaju pisani spomenici; nije se našlo, da se i druge rude spominju.

1. U tursko doba ispiraše se zlato na Lašvi, kao što je već pobilježio Jiriček[1]). Mi treba da pobliže potražimo mjesto, te iznesemo podatke, o koje bi se moglo daljnje naučno proučavanje oslanjati, s toga valja one bilješke potanje razgledati. Dva putnika u 16. vijeku govore o zlatu u tome kraju. God. 1530. prolazio je ovuda s carskim poslanstvom Nikola Kuripešić[2]). Ono društvo putovalo je od Prusca na Lašvu. „Od Prusca pošavši, čita se ondje, prijegjosmo preko rijeke Vrbasa na lijevu stranu, pa putovasmo punih pet sahata dugom visokom planinom, koja se zove „Radano“, i tu na visini ima jedan malen gradić, zove se Kastel... Iza toga dogjosmo u dolinu, gdje se s obje strane ispira zlato. Dosta dugo jahasmo onom dolinom, dok ne dogjosmo k potoku, koji se zove Lašva, a odatle na desno skrenuvši zaputismo se u selo Kruščicu, gdje smo noćili.“ A na povratku opisuje put ovako: „Dogjosmo na „Lušano polje“ (Lašvino polje?) i u selo Grabovo, gdje smo noćili. U subotu dne 25. januara prijegjosmo preko dosta visokog brda „Radošćevo“, dogjosmo do Kastela, onda opet u dolinu i u jedno selo, što leži na desnu ruku u brdima, „Blatzgoj“ (Blagaj kod Donjega Vakufa?). Drugi se putnik zove Katarino Zeno, mletački poslanik, god. 1550.[3]). Put od Skoplja na Lašvu opisuje ovako: „Od Prusca (*Terra bianca* = Biograd = Akhisar = Prusac) jašući dogjosmo na jednu lijepu rijeku, imenom Vrbas, s jednim veoma lijepim mostom, što je popogjen gredama... Kraj mosta nagjosmo velik grob oca Malkočbega, koji se je zvao Osman-beg. Na večer prenoćismo u jednom selu, što se zove Trnovica pod gradom... (nije napisano ime, ako ne ćemo da postavimo upravo Kastel)... jahasmo u jednoj lijepoj i dobro obragjenoj dolini megju brdima, gdje dogjosmo na jednu veliku plahu rijeku, koja se zove Lašva... U pomenutoj rijeci vidjesmo gdje mnogo naroda ispira zlato.“ To su riječi putopisa; glavno je sada, da utvrdimo odgovor na pitanje: kojim su putom išli: preko Komara ili preko Kopila? Jesu li gledali ona ispirišta zlata u dolini Komarčice i pod Varošlukom ili na

---

[1]) „Die Handelsstrassen und Bergwerke in Serbien und Bosnien während des Mittelalters“. Prag 1879, str. 62., 127. i 85.

[2]) Itinerarium Wegrays kun. May. potschaft gen Constantinopel, u prijevodu imaju srpske novine „Vidovdan“ od god. 1863. br. 18. a u izvatku priopćio je dr. Matković u „Radu“ 56., str. 158. i d.

[3]) „Starine“ 10., str. 205., „Rad“ 62., 87. i d.

Grlonici? Treba kazati, da nijesu išli preko Komara, jerbo od Prusca na Lašvu i u Sarajevo mnogo je kraći put preko Kopila nego preko Komara, s toga i do najnovijeg vremena gonjahu tovare iz Dalmacije i Skoplja na Bosnu rijeku i obratno preko Kopila. No očit dokaz naći ćemo u riječima samih putopisa. Oni ne pominju Travnika, a vole nabrajati svakolika mjesta na putu, nijesu dakle gledali Travnika, već došli na Lašvu niže Travnika, i to na ušću Grlonice, pošto drugoga puta i nema. Osim toga je Kuripešić vidio grad Kaštel; Kaštel pako, što se još u 17. vijeku pominje kao grad i ozidana varoš, leži izmegju Kopila i Pećina a od Komara se ne može vidjeti. Kuda su dakle oni putovali? Od Prusca preko Vrbasa prešao je Katarino Zeno kod sela Kopčića, gdje je grob Malkoč-bega i gdje je bio stari most. Prešavši preko Vrbasa išli su uzgore na rijeci, zbog toga i veli Kuripešić, da su išli preko Vrbasa na lijevu stranu t. j. kako je bilo putniku gore idući. Ako je Kuripešićevo „Radanno, Radošćevo" planina Radovan, to je pošao na Golo brdo, a tako su i išli 5 sati po planinama. Od Radovana opet moglo se saći u dolinu Grlonice u Zagrlje ili udariti onim putom po srtu do Zubića, što je prije opisan (II. 13.), ili spustiti se kod Zenepića i Kopila u dolinu Pećinske rijeke. Priličnije je, da su obadvojica sašli u ovu dolinu, jer Kuripešić veli, da su od planine sašli u jednu dolinu, kojom su dugo jahali a na povratku prenoćili su u Grabovu, Zeno pak je prenoćio u Trnovici. Grabova je sada općina na Pećinskoj rijeci, a Trnovica bila je po narodnom kazivanju ispod Zenepića kod *„svrabljive vode"* (v. prije II. 12 *f*). Što je sad od Pećina do Kopila mahom planina i šuma, bijahu u bosansko doba i u prijašnje tursko vrijeme gusto naseljena mjesta, kao što svjedoči množina starobosanskih i turskih grobalja u onome kraju. Ako dr. Matković[1]) ne može da odluči, da li su putovali preko Komara ili preko Kopila, to potječe odatle, što on ne zna, gdje je Kaštel, i što starije knjige i zemljovidi planinu Radovan odviše dugom prikazuju, kao da se proteže od Gornjega Skoplja do Komara ili čak do Karaule; narod ono ime daje samo onoj planini, što se diže od Gologa brda na sjever, a kod Karaule gore je Radalje ili Radljak. Kuripešić spominje zlato u dolini, biće dakle na Pećinskoj rijeci (sr. prije II. 12. *c*), a Zeno u Lašvi; svakako je ovo bilo negdje na ušću Grlonice.

2. To je očevidno, da ona ispirišta, o kojim govore Kuripešić i Zeno, ne bijahu u Varošluku. U Varošluku bile su velike radnje za zlato (v. II., 2.), no nijesu bile u tursko, a po svoj prilici ni u bosansko doba. Opazivši, da pod Varošlukom megju jamama leže mramorovi a jedan i

[1]) „Rad" 56., str. 160. i 194. i „Rad" 62., str. 93. i d.

na dnu rupe zgodno primjećuje i Foullon, da su radnje već davno prije bile zapuštene. To nam ujedno i objašnjuje, zašto u narodu nema nikakva pominjanja o njima. Vjerojatno je dakle, da su bili u Varošluku rimski rudokopi zlata, rudokopi kažemo u onom smislu, kako ih gore označismo, da su u naplavama kaono pravce kopali. Ako osim onog, što je rečeno, pogledamo na način radnje, na nekoje nalaske u grobovima kod Varošluka (Rücker 29. i d.), biće nam jasno, da su Rimljani u Lašvinom području vadili zlato, i to u velike, pošto su rudokopne radnje tako prostrane. Ipak griješilo bi se, kad bi se mislilo, da pisani spomenici Rimljana svjedoče upravo za ove krajeve. Biva u rimsko se doba mnogo vadilo zlata u staroj Dalmaciji, koja je obuhvatala i Bosnu.

Floro (oko god. 130. posl. Kr.) piše: „Vibije general cara Augusta, prinudi divlji narod Dalmata da kopaju zemlju i zlato iz žila čiste. A to traži — nastavlja pisac — onaj narod, uopće od sviju najpohlepniji, onolikim marom, kao da ga iskopavaju za svoje potrebe [1]." Plinije (god. 77. posl. Kr.) navodi tri načina, kojima se zlato dobiva: prvo ispiraju se u rijekama sitne luščice; drugo iskopava se iz jame kao iz bunara; a treće kopa se rovom u brdu i stijeni. Koji traže zlato na drugi način, najprije će ispitati, ima li ga na kojem mjestu i to ovako: iskopa se korito ili jarak, pa se pere pijesak, po onom, što se sleglo, prosugjuju, koliko ima zlata. A ovdje već dodaje Plinije: „Zlato se kad i kad nagje rijetkom srećom odmah na površini zemlje, kaono onomadne za cara Nerona u Dalmaciji, gdje ga se moglo na dan izvaditi čak do 50 funti" (jedno 16—17 *kg*) [2]. No gdje je bilo ono prebogato naložište? Na to su spisatelji odgovarali, kako je već svak znao za koje nalazište zlata u Bosni, te tako imenovali i Zlatarinu (Zlatnicu) na gornjoj Lašvi. Poucqueville, glasoviti francuski konsul kod janinskoga Ali-paše, dobio je nešto vijesti o Bosni od svoga brata, koji je sjedio od god. 1806. u Travniku, a tako u svome djelu govoreći o zlatu, što se ispira u Lašvi, misli, da su na njezinu izvoru bili rudnici zlata, o kojima govori Plinije [3]. To je tek nagagjanje, ali je teško shvatiti, kako je mogao Ami Boué [4]) naprosto pisati: „Već Plinije tvrdi, da su Rimljani imali zlatni rudnik u Zlatnici kod Travnika na Lašvinom izvoru", tà Plinije ni Lašve ni Zlatnice ne napominje; a nahodište zlata u Bosni nije jedno jedino već ih je mnogo. Kako su goleme bile u staro vrijeme radnje kod Gornjega Vakufa, opisao je Walter, za

[1]) Florus: Epitome IV., 12. edit. Halm. II., 25.

[2]) Plinius: „Histor. Natural." I., 33., c. 21. in.

[3]) „Voyage de la Grèce". Paris 1826. t. 3. p. 129. navedeno u „Radu" 56., str. 160. 3, u izdanju od god. 1820. ne mogoh naći.

[4]) „Europäische Türkei". Wien 1889. I. sv., 240.

njim Foullon i najposlije Rücker[1]). Kod Fojnice slično se šta gleda[2]). S toga treba da se prigovori i Tomascheku, što Plinijevo pričanje naprosto odnosi na kraj kod Gornjega Vakufa pišući: „Ovdje je bez sumnje bilo mjesto, na koje misli Plinije... *auraria Dalmatorum*, od kojih je prihod išao u salonsku blagajnu“[3]). Biva kod ovakvih općenitih vijesti, kakovih daje Plinije, ne će se nikada pomišljati na koje odregjeno mjesto; volis li Gornji Vakuf, slobodno ti; volim li ja Lašvu, slobodno i to; samo nemojmo jedno ili drugo kao stalno tvrditi. Pa i ne treba odregjenog mjesta tražiti, budući da će ono 50 funti na dan valjda biti, što su dale — jedan i drugi put — sve rude na različitim mjestima za jedan dan, što je već i Foullon primijetio[4]); a mogao je to biti i slučaj, da se ta množina našla na mjestu gdje je upravo bila prebogata naplava, a gdje inače možda nije ni vrijedno bilo da se dalje radi.

3. Za doba domaćih vladara nema mnogo spomenika, a za ovaj kraj nema ni vijesti o zlatu na Lašvi.

Za tursko vrijeme, što već vidjesmo, ispirali su na „Pećinskoj Rici“ i na ušću Grlonice; a valjda još i početkom ovoga stoljeća u Zlatarini na gornjoj Lašvi. Od sadašnjih ljudi gotovo niko ništa ne zna o tome. Ne vrijedi zlato tražiti po starom načinu, pa je radnja zapuštena. No ni gvozdene rude nijesu kopali ni talili već odavna, nego kovinski proizvodi bosanski dolaze od Jajca, Vareša i Foče, a zlato i srebro raskivaju od starih novaca.

Dodatak.

O zlatu u Bosni uopće. I. Za Rimljana. Cijelo ono poglavje Plinijevo: historiae naturalis l. 33. c. 21. veoma je poučno za bosanska nalazišta rudokopnih radnja na zlato. Odanle možemo razumjeti, što se danaske nalazi kod Gornjega Vakufa, na Lašvi i kod Fojnice. Nadalje Plinije izrično spominje Dalmaciju, gdje govori, kako se iskopavaju jame i traži zemlja, u kojoj je zlato; a gdje govori, da se ispira pijesak u rijekama ili zlato na rudarsku kopa u brdima i stijenama, navodi druge zemlje. S tim se potpuno slaže dosadašnje istraživanje: najviše ima tragova onim radnjama, kojima su zlato dobivali u starim naplavama *(Diluvium)*, a pravih rudarskih rupa ili pravaca u kamenu razmjerno je sasvim malo

---

[1]) Rücker str. 151. i d. — str. 11. i d. — str. 19.—28. i 82.—93., sr. Blau: „Reisen in Bosnien und Hercegovina“. Berlin 1873, str. 153. i d.

[2]) Foullon str. 48., 51. i d.

[3]) W. Tomaschek: „Die vorslavische Topographie der Bosna und Hercegovina“ u „Mittheilungen der k. u. k. geogr. Gesellschaft“. Wien 1880, str. 519. d.; slično govori Jiriček: „Handelsstrassen“, str. 42.

[4]) Str. 49., 1.

i samo na nekojim mjestima, kaono na Rosinju kod Gornjega Vakufa, a i to samo kao za pokušaj[1]).

II. U srednjem vijeku za domaćih vladara mnogo ima vijesti o srebru, što se dobivalo u Bosni i izvažalo, no sasvim malo o zlatu; tako se Fojnica veoma često spominje a nema pominjanja o zlatu[2]). Ipak scijeni Rücker proti Foullonu[3]), da su one rudokopne radnje kod Fojnice, u kojima se pokazuju rupe i pravci, iz srednjega vijeka a ne rimske; a to svoje mnijenje potkrepljuje upravo onim načinom kopanja, gdje su rovovi uski i niski. Biva u Rimljana je bila ta radnja u maloj cijeni, pošto su se robovima služili, a u srednjem su vijeku slobodni ljudi radili, u velike „Sasi“, a rad bio je skuplji, osim toga je i vještina rudokoplja napredovala. Još imamo jednu vijest o zlatu: Negri piše u 15. vijeku, da Vrbas nosi luščice zlata[4]), ali o kakim radnjama kod Gornjega Vakufa nema pomena.

III. Za tursko vrijeme imamo više podataka o zlatu. Kuripešić (v. prije III. 1.) vidio je ne samo na „Pećinskoj Rici“, već takogjer u busovačkoj dolini, gdje se zlato ispira; zlato se vadilo u Fojnici još u 17. stoljeću[5]). Prije sto godina napisa neki povjesničar, da su Arnauti s carskom dozvolom u Bosnu dolazili i zlato ispirali[6]). Narodna je uspomena, što sam je čuo, da su zlato vadili na planini Sjekiri kod Gornjega Vakufa; nadalje kazuje svijet, da su početkom ovoga vijeka ispirali zlato na gornjem Vrbasu kod sela Batuše i Bistrice[7]); Dalmatince pominje Walter a narod svagdje o njima priča, da bi dolazili pa ispirali zlato ili tražili stare zlatne rudokope, pošto Dalmatin ima sve u pismu; kad i kad bi i domaći ljudi to radili. No znatno što se nije dobivalo mnogo godina natrag, oko godine 1867. ni Thoemmel ni Róskiewicz ne mogoše dočuti za koje nahodište zlata. Istina ne treba zaboraviti, da za tursko vrijeme ne bi niko htio kazati za srebro ili zlato, da ih ne bi silili, da bez plaće rade.

Čini se, da možemo vijekove bosanskog rudokoplja ovako označiti: „zlatno doba“ bijaše za Rimljana, u srednjem vijeku bijaše „Bosna srebrna“ a Bog dao, da bude što skorije gvožgje njeno bogastvo.

---

[1]) V. Foullon str. 24. i 50; Rücker, str. 22. i d.

[2]) Jiriček: „Die Handelsstrassen“, str. 62., 126., 49., 158.

[3]) Str. 69., 97.

[4]) D. M. Niger: „Geograph. Commentar“, str. 90. i „Verbas auri ramenta volvens“.

[5]) „Starine“ 17., 123., gdje se navodi i jedan uzrok, za što su napuštali rudokopne radnje.

[6]) Prudentius Narentanus — to jest Fr. Luka Vladmirović: „De regno Bosnae“. Venet. 1787, str. 1.

[7]) Walter str. 92.

Пјевице (Sylviidae), што су дослије затечене у Босни и Херцеговини.

Приопћио

кустос **Отмар Рајзер (Reiser).**

Славуј *(Erithacus luscinia* L., Nachtigall).

У новије се доба готово опћенито прихваћа обичај, да се описујући птице, што се год налазе у којем подручју, понајприје напомиње славуј. Ма и било томе можда приговора с којих год научних разлога, за обични свијет а и за све пријатеље птица одлучује естетика, с тога нам је мило, кад се расправљајући о птицама најприје говори о тој красној пјевици.

Становници Босне и Херцеговине имају готово у читавој земљи — осим можда у горама — прилике, да се у прољеће наслађују гласним пјевањем славујевим. Ма да у овдашњег домаћег народа, као што ни у којег другог природног народа, чувство, што га осјећа слушајући пјевање те изврсне пјевице, није тако, често и сувише, истањено као што у просвијетљених народа европских, ипак славуј запрема одлично мјесто у причи и народној пјесми јужних Словјена. За чудо се дослије уза све потраживање у Босни није могло у траг ући „Славују великом“ (*Erithacus philomela* Bechst., der Sprosser, die Aunachtigall), акопрем се недалеко од сјеверне међе ове земље, у Осијеку, сваке године повелик број ових пјевица нуђа на продају. Биће томе узрок, што у босанској Посавини нема довољно људи, који би се бавили проучавањем и скупљањем птица, па тако све до данас још нема у низу босанских птица ове пјевице, за коју је веома мучно одредити, када се сели.

Знаде се, да ће се славуј само ондје настанити, гдје у близини тече вода. С тога ћеш га у Босни наћи понајвише уз веће и мање ријеке, што притјечу Сави, поименце уз Дрину, Босну, Уну и Сану, гдјешто чак и на подножју горском. Тако долази примјерице и на Сарајевско поље, гдје гради гнијездо на мјестима, која му пријају.

Прије него што стану лећи, може се по који чути и у насадима и у пространим вртовима сарајевским, али им овдје не веле дуго остати, пошто их својски прогоне силне пола дивље мачке, а и вране и свраке, као што и врапци.

У Босну се доселе половином априла. Тако првога чуше и за земаљски музеј убише год. 1889. 16. априла. Надаље се славуј налази и у Херцеговини по мјестима, грмљем обраслим, али вазда ондје, гдје близу тече вода. Весело оживљава мостарске вртове и обале Неретве.

Али сам га налазио у великом броју и уз Уну код Бихаћа и Кулен Вакуфа, као што и уз доњи ток њезин. Права је срећа, што се овдје у земљи не хватају славуји, будући да их нигдје немају у кафезима, али су у другу руку веома бројни остали њихови непријатељи.

У земаљском музеју има их 9, што их скупише по различитим крајевима Босне.

Модровољка, бјелокрпица (*Erithacus cyaneculus.* Wolf., Blaukehlchen).

Сигурно се може устврдити, да модровољка, селећи се у јесен и у прољеће, често у великом броју пролази Босном и Херцеговином, али, уставивши се мало, за кратко вријеме опет даље лети.

Тако је већ год. 1887. видио г. Варош у Дервенти, у јесени год. 1896. г. Кант у врту у Зеници, у априлу год. 1893. г. Шлабиц код Пазарића, 12. априла год. 1889. г. директор Караман по вртовима у Мостару. По гдјекоју и убише, али на жалост није ни једна надјевена, и тако све до данас још наш музеј узалуд настоји, да стече старог, на прсима модрог мужјака!

Прву је женку убио препаратор Е. Целебор 5. априла год. 1891. на обали Хутова (доњег) блата код Драчева у Херцеговини. Пошто је попут миша брзо бјежала између наплављене трстике и коријења, тешко ју је било згодити.

Другу стару женку убих ја 16. априла год. 1893. на извору Требињчице близу Билека. Од овог у читавој Херцеговини нећеш наћи бољег мјеста за посматрање птица селица. Једва једвице ми пође за руком, да увребам ту малу птичицу, која се, бјежећи веома брзо, једнако помно заклањала.

У јесен, кад се селе у јужне крајеве, убијена је дослије само једна модровољка, и то 14. новембра год. 1891. (тако касно!) од госп. проф. Кнотека покрај Миљацке у Сарајевском пољу. Бијаше то млади мужјак, што га је онај господин на истом мјесту већ неколико дана виђао.

Сва је прилика, да ова птица у Босни не налази мјеста, гдје би могла лећи, с тога овдје и не борави дуго.

Чучка, црвендаћ (*Erithacus rubeculus* L., Rothkehlchen).

Ту птицу већ с тога завољесмо, што заједно с нама подноси љуту зиму. А и није лако наћи милије птичице од ове црвенгуше, која те тако мудро гледа, а на прсима је жарке црвене боје. Њезино гласно пјевање веома развесељује рано у јутру и ловца и пријатеља природе. Чучку ћеш затећи по свим крајевима Босне и Херцеговине, а управо је карактеристична за похумље и погорје босанско. Особито се много налази у шумским долинама погорја, које обилују потоцима, а и у високим шумама често је она једина птица, коју ћеш опазити, боравећи по више сати на једном мјесту.

Посвуда на овим мјестима чучка често и леже, а особито се одликује великим бројем јаја; тако ми донесоше из шуме с Јахорине гнијездо и у њем 8 јаја. Овдје у земљи чучка често излеже и отхрани кукавицу, како се то по гнијезду позна. Кад притисне љута зима, сиђе чучка у великом броју у низину, особито кад у марту запане снијег. Гдјекад дођу не само у Сарајевско поље, већ и у вртове сарајевске и на обале Миљацке.

У музеју има 14 комада ове честе птице и то из различитих крајева.

Шумска црвенрепка, ковачић (*Ruticilla phoenicura* L., Gartenrothschwanz).

Већ у рано прољеће ето је к нама, зауставља се неколико у низинама и долинама, а онда се доскора парови разиђу по обронцима, а залазе и високо у горе. Тако сам 16. јуна год. 1889. нашао црвенрепку на Голој Јахорини, гдје престаје дрвеће, а 20. јуна год. 1896. у највишим буквицима Орјена.

Женке се много више заклањају него мужјаци, а и мучније их је увребати.

Селе се рано, а међу гостима, што зимују у јужној Херцеговини, једва ће бити који ковачић. Ријетко се могу видјети прије почетка априла. У мају год. 1892. нађоше ковачићево гнијездо код Рељева (кот. Сарајево), и предадоше у музеј, гдје има осим тога још 10 ковачића.

Домаћа црвенрепка, ковач *(Ruticilla titis* L., Hausrothschwanz).

Лијепа збирка од 20 комада ових птица доказује, како се често ковач налази у овој земљи. Можеш га наћи и у долу и у највишим горама. У заклоњеним и топлијим крајевима јужне Херцеговине има их паче, који тамо и зимују.

К нама долазе нешто раније него ковачићи, понајвише већ у марту и одмах стану градити своје пространо и чврсто гнијездо. Тако нађох 30. априла год. 1888. ковачево гнијездо с 15 јаја у неком старом млину близу Козје ћуприје код Сарајева.

У том крају уопће много парова гнијезди, особито по пећинама у гудури бистричкој и у Собунару и т. д.

Али се путник и на самотним мјестима босанских и херцеговачких планина радује овој малој и живахној птичици.

Находио сам је и на Голој Јахорини, Трескавици, Враници, а особито на високом Прењу и т. д. — На тим мјестима, у горама, отхрањује ковач своје младе, и то готово увијек у пукотинама стијена, најрадије пак на своду овећих шпиља. Само ондје, гдје је више колиба (стан, Sennhütte) на окупу, радо она гради своје гнијездо у колиби, у којој нико не станује, те га причврсти међу роговима.

О какој користи и штети не може се говорити, већ ако се напомене да ковач веома марљиво мушице хвата.

У јесен се селе прилично касно, па се може у Босни још почетком новембра по који ковач наћи, који је заостао.

Треба напоменути, да је год. 1893. музеју предано гнијездо ковачево, у коме бијаху јаја модрикаста, иначе су пак јаја ове птице бијела. Али је ове необичне боје течајем година посве нестало, ма да су се јаја добро чувала од јаког свјетла.

Бјеловрати ковач, батић *(Pratincola rubicola* L., Schwarzkehlchen).

Кад се за првих прољетних дана сунцу снага враћа, а на пољима од снијежнице настају каљуже, тад се у нас обично може видјети на вршку сухих чешљуга и на највишим гранчицама трња и другог грмља птичица свијетле боје — а то је батић (Schwarzkehlchen) или црноврати ковач (Braunkehlchen). Како доказује повећи број, што их овдје убише, онај први живи у Босни у равници, за разлику од осталих земаља на Балкану. А и гнијезде обје врсте у различитим висинама.

У сјеверним странама Босне наћи ћеш понајвише батића, а у јужним црновратог ковача.

Ове птице нијесу особито плашљиве, а кад им се сасвијем близу прикучиш, кадшто ће се попут сврачка шћућурити и згурити, понајпаче, кад спазе псето.

Тријебећи шкодљиве кукце, ова је птица, као што и она што слиједи сељаку на велику корист, с тога је никако не треба прогонити. Селећи се често је затечена на Сарајевском пољу, а гнијезда јој налажаху код Травника, Бос. Градишке, Бос. Шамца и т. д.

Много батића зимује у јужној Херцеговини, а још више на далматинској обали.

У Босни се његова гнијезда дослије још нијесу скупљала, будући да их је уопће тешко наћи, пошто их особито вјешто сакривају.

Црноврати ковач[1]) *(Pratincola rubetra* L., Braunkehlchen).

Често гнијезди у околини сарајевској, а управо је карактеристичан за обронке, обрасле ријетким и закржљалим грмљем. Дигнувши се на повише мјесто неуморно хвата кукце, особито с јутра и иза подне. Али црноврати ковач живи и по горским крајевима западне и сјеверне Босне, долазећи овамо око половине априла, а одлазећи концем аугуста.

Око Сарајева и Ливна често би се нашло његових гнијезда, а у њима много — каткад и до 7 јаја. Прво је год. 1888. нашла супруга шумарника госп. Цехела на Требевићу и предала музеју. Његово је гнијездо лако познати по великом броју јаја тамно зелене боје. Увијек се радо налази по ливадама и грмљу, особито ако је вода близу. Пјевање му је кратко и умиљато, а лако ћеш коју другу птицу с њиме замијенити, пошто му се неке вјешто умију ругати.

Црноврати ковач љети оживљава наше крајеве као једна од најобичнијих птица.

Бјелгуза обична *(Saxicola oenanthe* L., Grauer Steinschmätzer).

Свакако је та птица више проширена у земљи, него сродне јој врсте, јер је у Босни запремила све шумске крајеве, а и у Херцеговини се находи по свим вишим горама.

Крајем марта обичају прве долазити с југа, па онда неко вријеме бораве по пољима и долинама, прије него што пођу на гњездишта по обронцима и у планини.

---

[1]) Брусина ову птицу зове „прдавац", а то ће бити име за Saxicola.

Бјелгуза се по своме гнијездењу и по својој живости пуно лакше распознаје у сваком крају, него многе друге птице, које се често посве сакрију очима посматрача.

По травним пристранцима с нешто камења, дјеломице и у кршу, гдје има појединих жбунова боровице и грмља, онда и по бридовима може је се свуда наћи у Босни и у вишој Херцеговини.

Она брзо скакуће по тлима, заскочи онда на какву узвисину или на какав камен, мало се наклони, и онда скакћући даље трчи, док се опет не појави на каком повишем предмету.

Храни се готово једино кукцима и скакавцима, које или купи по тлима или их у лету по зраку лови.

Док женка лежи на јајима, лети мужјак око ње у прекиданом правцу, па и при узлету и при слијетању доста гласно и крепко цврчи.

Гнијездо јој је или у каквој распуклини у хриду или под којим каменом или на крају какве хоризонталне цијеви у земљи. У дупљама ријетко се кад находи. Гнијездо јој је вазда од длаке и жиља сложена груда, којој се величина влада према величини рупе. На дну му има 4—6 отворено модрих јаја, по којима су само ријетко кад рђасте пјеге; љуске су веома танке.

До сада се зна (по дру Рејy) за четири случаја, да је кукавица своје јаје оставила чак и у скривено гнијездо бјелгузе.

У септембру те птице већ имају рђасто зимско перје, па им се трагови често још виђају, када друге године к нама дођу из својих зимских боравишта.

У збирци земаљског музеја има лијепа серија те бјелгузе, у којој се налазе ексемплари из околице сарајевске, травничке, ливањске, градишке, онда од Неума на мору, са Чврснице и Љубуше-планине у Херцеговини. У Италији, па и у сусједиој Далмацији лове у ловачко доба ту птицу на стотине и једу је. У нас је нико не дира.

У економском погледу бјелгуза нема готово никаке вриједности.

Бјелгуза прдавица (*Saxicola albicollis* Vieill., Ohrensteinschmätzer).

Обични је знанствени придјевак те птице био *S. aurita* Temm., али при замршености номенклатуре баш за саксиколе показало се, да је нужно примјењивати Vieilott-ову ознаку *albicollis,* ако се хоће предусрести неспоразумцима.

Као права медитерана врста живи та птица по топлијим крајевима Херцеговине, и никако је се не види у Босни.

Чини се да и нешто касније долази него она врста бјелгузе, што слиједи, и то обично тек у другој половици мјесеца априла.

По бијелом камењу херцеговачког крша, гдје се само по гдјекоји жбун нађе по распуклинама, и гдје је у љетно доба најнесноснија жега, најмилије је боравиште тој птици. Али и овдје су јој најдраже терасасте сухозидине око винограда. И по напуштеним кречним пећима, по пресушеним и неупотребљаваним чатрњама и т. д. драго јој је становати, па ондје и своје младе отхрањује.

Како од ових бјелгуза што ће слиједити, то је и од ових женке због скровита им боравишта и због њихове живости много теже убити него мужјаке, који уопће због свога сјајног перја одмах ударају у очи. У музејској збирци има ексемплара прдавице из крајева око Мостара, Благаја, Клепаца и Драчева недалеко Метковића у Херцеговини, онда око Требиња и Суторине.

Име прдавица, што је домаћи свијет дао тој птици, и које сам налазио и по приморском крају неумском (Клеку), потјече од чудног гласа, који та птица на кратко пушта, кад ваби и кад је у страху.

Ако је у обичне бјелгузе ријеедак изузетак, да су јаја пјегаста, у прдавице је то обратно, те се баш ријетко кад нађе јаје, које није пјегасто. По врло многим леглима у Херцеговини нађено је само једно јаје без пјега. Обично је сва површина јајета засута више мање интензивним рђастим пјегама.

Кад млади стану излијетати из гнијезда, показује се у старих посве изванредна пажљивост, те и при најмањој опасности даду глас.

Већ у септембру остављају све прдавице Херцеговину и јуре на југ, ваљда већином у Африку.

Бјелгуза приморска (*Saxicola melanoleuca* Güld., Weisslicher Steinschmätzer).

И овдје треба прије свега разјаснити примијењено латинско име. Још прије двадесет година означиване су црновољасте бјелгузе цијелог балканског полуострва као *Saxicola stapazina* Temm., послије, када се је истакло, да под тим именом ваљда треба разумијевати пређашњу врсту, преиначили су то име у *S. rufa* Br.

У новије вријеме све је више маха отео назор, да се све црноволасте бјелгузе југоисточне Европе, дакле дјеломице Кавказа и западне Азије, најбоље означују као *S. melanoleuca* Güldst., док за оне европског запада остаје име *S. rufa* Br.

У првој половици мјесеца априла долази та красна бјелгуза у Херцеговину, па насељава посве иста мјеста као и прдавица. И владање и храна иста им је, само је подоба бијело и црно ишараног старог мужјака, нарочито у вријеме гнијезђења још угоднија, и може се рећи за штафажу јужних крајева Херцеговине управо карактеристична.

Убрзо пошто приспију, граде гнијезда. Јаја ове врсте слабо се или никако не разликују од оних пређашње врсте. Када по више јаја од обје ове врсте бјелгуза имамо пред собом, онда уопће опажамо, да су она од бјелкасте бјелгузе понешто мања и отворенија, али посве поуздано се то не да одредити.

Мужјак ове врсте изврстан је имитатор других птичијих гласова, па често тиме умије да завара. Веома радо сједа на брзојавну жицу, да одовуд разгледа. И од бјелкасте бјелгузе много је теже гађати женке него мужјаке, па их за то нема у многим збиркама. Чудно је, како је та врста проширена по балканском полуострву. Према југу веома је проширена по Далмацији, Црној Гори (поморју), Албанији и цијелој Грчкој, даље на сјевероистоку нема је никако, па се тек опет јавља на истоку европске Турске. Високо у планину само се нерадо успиње, макар да ондје налази све животне услове.

У својим љетним боравиштима остају с полетарцима доста дуго, па се поједине још у октобру могу виђати, насупрот нијесам дознао, да би која презимила.

Ронац (*Cinclus cinclus* L., Bachamsel).

Овим, овдје у Босни свуда обичајним именом није та птица боље означена, него и њемачким, јер је она по своме владању много слична ронцу (Taucher) као и косу, ма да није сродна ни с једном ни с другом том птицом. Ма да за право није селица, не станује ронац у Босни цијеле године на истом мјесту. Зими наиме оставља свој прави завичај: ромовне горске поточиће, па јури на обале већих ријека дубље у долинама, али се већ при првом почетку прамаљећа враћа на своја гњездишта. Тако се дешава, да се за циче зиме ронац виђа насред Сарајева, како сједи по камењу на обали Миљацке, док је тек на више од Козје ћуприје љетарица те воде. Али и уз ријеке и потоке Сарајевског поља та је птица од касне јесени па до краја фебруара управо веома честа појава. Пошто срећом по свој земљи има обиље брзотоких горских вода, које запјењене јуре у долину, то се и ронац находи готово у сваком котару, изузевши неколико њих, гдје слабо има воде. Путник, који у зимско доба путује из Бос. Брода

у Сарајево, или у свако доба из Сарајева у Мостар, може, ако пажљиво мотри, готово на сваком мјесту по обалама Босне, Зујевине и Неретве видјети свијетле, бијеле тачке, којих часком у води нестаје. То су груди ронаца, који сједе или рибаре.

Задњих година много се је писало о користи и штети те миле птице. Овдје у Босни ствар је пуно једноставнија — све кад би она у Босни и опасна била по рибје легло, то је се још не треба за то бојати нити је прогонити, ако не можда при рибогојству код Врела Босне. По свим другим мјестима не може од ње бити штете по рибарство, иначе по нашим водама не би била толика риба. Велика угљевишта, мајдани, уставе и сл. не само да, како је познато, разгоне све рибе, него и тог умилног ронца.

Његово цвркутање у вријеме гнијездења, његова живост на лијепу времену као и на киши, при цичој зими као и за жеге — све то чини, да га људи свуда воле.

У развађеним или напуштеним воденицама вретенаркама, а често и иза каког слапа у камену гради он своје велико гнијездо, или боље рекавши своју груду маховине с улазом са стране. Једноћ сам га паче нашао недалеко од Хаџића око 2 *m* иза водене површине у дупљи једне врбе — за цијело ријетак изузетак. Пет до шест бијелих јаја и ту вазда леже на неколико сухих листова, највише од букве.

Да изведем на чистац, какво је перје у ронца у нашем подручју, пошто оно, како је познато, веома варира, то сам настојао, да из што више крајева земље добијем ексемплара те птице. Према тому имаду у земаљском музеју 24 комада ронаца из котара сарајевског, зеничког, градишког, кључког, травничког, рогатичког, коњичког и мостарског, па се по њима може видјети, да перје додуше није у свију једнако, али да опет нема знатне разлике између њих. И у самих оних ексемплара из Херцеговине опажају се само слаби пријелази на јужну форму *meridionalis* Br.

Стјењак црвеногуз (*Monticola saxatilis* L., Steinröthel).

Није тешко установити, да се та птица налази у коме крају. Ту лијепу птицу у брзо ћеш опазити по њеном мелодичком пјевању, по њеној живости и по застајању на тачкама, које се маркантно истичу, као ртови хридова, врхови зида и т. д. По величини, начину живота, расплођивању, а нарочито по својим кретњама заузима стјењак средину између дроздова и црвенрепки.

Као права селица стиже у Босну од прилике почетком априла, па се одмах насељава на својим омиљелим мјестима. У планини находи се до висине од 1600 *m;* ја сам више фамилија на тој знатној висини нашао 11. и 12. аугуста 1895. насред врлетног Прења. За чудо је, како та птица, којој је веома драга топлина, воли боравити у нашим студеним планинама.

У подручју свога гњездишта бира стјењак себи вазда најтоплије и најприсојније мјестанце, као што се то лако може виђати по планинама око Сарајева.

И ако му је ниско грмље између стијена и шуљева сасвим по ћуди, то опет не воли грмљем зарасла мјеста, а нарочито не мари за шумске предјеле. Највише ако се кад год за селења изузетно таква птица пролазно нађе у којој топлој шуми. Стални су другови стјењака разне врсте бјелгуза, домаћа црвенрепка, и у херцеговачком кршу голуб. И стјењак узлијеће за вријеме расплода, уздижући се попут шеве и обарајући се попут стријеле склопљених крила на какво истакнуто мјесто у близини.

Гнијездо се већином налази у распуклинама, али и у пукотинама зидова око винограда, развалина, тврђава и т. д.; у мају има у њему највише 5, али често и 4 или 6 јаја, која су много пута посве сива, а исто тако често имају рђасте пјеге. 26·8:19·1 *mm* просјечна им је мјера и 30 $^1/_2$ *cg* просјечна тежина.

Чим се мла̂дићи извале из јаја, хране их стари неуморно додуше, али веома опрезно.

Од аугуста по прилици почевши разиђе се фамилија по околини гњездишта, те се старе птице већ за чудо ријетко виђају. У септембру одселе. Као што друге птичице, које по другим земљама Европе лове и у кафезе затварају, овдје нико не лови, тако ни стјењака овуда не хватају, а срећом и не једу, као у Италији. У музеју има множина у земљи убијених ексемплара, од полетараца почевши па све до врло старих мужјака, и то из ових крајева: околица Сарајева, Коњица, Јабланице, Подлугова, Пурачића, Зворника, Ливна и Жупањца.

Види се дакле, да га има како у сјеверним, тако и у јужним крајевима земље.

Особито често виђа се по планинама Херцеговине, гдје је н. пр. на Committee Вележи у великој множини настањен по свој планини све до највиших јој висова.

Веле да су се туда већ виђали и потпуни албини међу мноштвом овдашњих птица те врсте.

Стјењак модрокос (*Monticola cyanus* L., Blaumerle).

Још много више од црвеногуза ова је птица, која је врло позната под именом *passer solicitarius* као собна птица, становник топлих јужних крајева, тако да је и у Херцеговини ограничена само на извјесне предјеле.

У Босни сам само један пут за сигурно видио један пар у гнијезду, и то у врлетима код манастира Рмања недалеко од Кулен-Вакуфа, гдје се у осталом јасно и јужна вегетација разабире. Како је познато, главно је боравиште модрокоса у сусједству кршевитог далматинског приморја и по тамошњим острвима. По томе је посве природно, да, како госп. котарски предстојник пл. Драганић увјерава, и на неумски тјеснац сваке године дође по неколико парова, а то исто могу рећи и за Суторину на основу посматрања од лањске године.

Одовуд се населишта те птице простиру још добрано према унутрашњости земље, тако да се у околици мостарској (Подвележ, врело Радобоље и т. д.) сваке године налазе парови по гнијездима. И уоколо чувеног Стјепан-града и Бунице има доста модрокоса.

Најдаље према унутрашњости земље конштатовао сам једну фамилију 24. јула 1889. у врућој долини Дољанке код Јабланице, откуд сам за доказ донио старог мужјака. Осим овог има у земаљском музеју из речених мјеста само још 5 ексемплара, међу њима троје младих.

По начину живота, владању, расплођивању и т. д. веома је модрокос сличан црвеногузу. Исто тако и јаја. Него се чини, да су у њега јаја рјеђе без пјега.

Кад већ не може да буде близу мора, онда за свој боравак барем бира камените, топле ријечке долине. Ма да је по своме владању врло сличан бјелгузама, опет ће га по грмљу и кршу невјешт из даљине лако замијенити обичним косом.

Ако се је у модрокоса једноћ и најмања сумња побудила, онда буде ванредно плашљив, и не да се прогонитељу више примаћи на пушкомет.

У Херцеговини се ништа не зна за велике цијене, које се у Далмацији и јужним крајевима плаћају већ за мла̏диће те птице, па је та птица за то овуда сигурна од птичарских замки. Мало ко у Херцеговини разликује модрокоса од коса, па за то му и мало ко ондје зна за засебно име.

Najstariji ferman begova Čengića.

Priopćio

Safvet beg R. Bašagić.

Kad je govor o bosanskim ili hercegovačkim bezima, treba odmah napomenuti, da imade begova urogjenika od prije — i begova doseljenika iza pada bosanskog kraljevstva.

Veći dio našega plemstva spada u begove urogjenike, a nekolicina kao na pr.: Čengići, Miralemi, Sulejmanpašići i dr. u begove doseljenike. Došli su većinom kao veliki carski dostojanstvenici u naše krajeve, gdje su i ostali, dobivši lenska ili feudalna imanja, i napokon s vremenom pretopili se sasvim u naš živalj, te stupili u kolo starih bosansko-hercegovačkih begova.

Isto tako su i naše mnoge plemićske porodice u XVI. vijeku ostavile svoju postojbinu, posižući za vezirskim stolicama i izgubile se u svijetu. Od devet slavnih Sokolovića iz druge polovine XVI. vijeka, koliko mi je poznato, nema ni jednoga potomka u Bosni i Hercegovini. Jesu li izumrli, il šta je s njih bilo? ne zna se; samo Ferhad-pašini potomci izumrli su u Banjojluci, a ostali valjda rasijali se po — negda velikoj — turskoj carevini i pretopili se u turski živalj. Čuo sam da je Kadri-paša, sadašnji namjesnik u Konji, potomak jednoga od devet glasovitih Sokolovića. To se dogodilo takogjer s Malkočima Ohmučevićima i dr.

Kako su se doseljenici uvriježili u naše plemstvo, ne da se lako razjasniti i prikazati u kratkim crtama. Jedan visoki dostojanstvenik: vezir ili sandžak beg naravno da je imao veliki ugled megju našim begovima, jer je posredovao izmegju sultana i vilajeta, a osim toga kao vrhovni zapovjednik predvodio ih serdarima i upravljao bosansko-hercegovačkim odjelenjem. Za vezirova života, ako se potegao u mir ili poslije smrti, sultan mu je sinovima dao ziamete, a uz to dobivali su i naslov beg. Ziamet je prelazio s oca na sina i tako — starinom kao Čengići ili carskom poveljom kao Sulejmanpašići — uvriježili su se u domaće plemstvo.

Zna se, da većina bosansko-hercegovačkih begova nije ni malo marila, da pazi na fermane, koji su s vremenom izgubili vrijednost, a još manje

na starine, ipak opet imade porodica, koje su bar nešto sačuvale iz prošlih vijekova. Megju tijem časnim iznimkama nalazi se jedna loza begova Čengića na Ustikolini, koja je brižljivo sačuvala više fermana, što su joj ih djedovi namrli, a megju njima i ferman, koji, kao rijetka starina, zaslužuje, da se priopći u „Glasniku" našeg muzeja.

Prije nego pregjem na ferman, mislim da nije suvišno nešto progovoriti uopće o sudbini zbirke starih fermana, koja se čuvala na Ustikolini. Velik je gubitak, ako je zbilja istina, što se pripovijeda: Čengići tvrde, da su na Ustikolini čuvali veliku zbirku starih listina sve do šezdesetih godina ovoga vijeka.

Evo šta se s njome dogodilo po njihovu pripovijedanju.

Šerif Osman paša (vladao 1861.—1868.) vezir bosanski, čuje od nekoga, da Čengići na Ustikolini imadu dosta starih fermana i drugih listina. Pošto je bio osobiti prijatelj starina, poruči Muhurdar-begu Čengiću na Ustikolinu, da mu donese sve što je staro i važno na ogled, pa čim pročita, da će mu u redu povratiti.

Muhurdar to učini. Pokupi sve što je vrijedno, te odnese veziru u Sarajevo. Osman paša izabere, što mu se dopalo, a ostalo povrati Muhurdaru te mu reče, da će zadržana pisma spremiti u Carigrad i isposlovati Čengićima sva prava, što im zajamčuju fermani. Tako im je, vele, propalo više starih fermana, megju kojima je bio jedan pod carskom turom (pečatom), u kome je izričito stajalo, da bez sultanove zapovijedi nijedan član Čengića plemena ne smije biti kažnjen, pa počinio makar kakav zločin[1]).

Ko će ustvrditi, da je to sve tako bilo, kad sigurnih podataka pri ruci nema?

No da su Čengići staro begovsko pleme, o tome niko u Bosni i Hercegovini ne će posumnjati, jer povijest učenu, a narodna pjesma neuku čovjeku pripovijeda silu i junaštva begova Čengića.

Odakle Čengići vuku lozu; je su li stari urogjenici ili su se doselili u Hercegovinu? O tome sam već gore spomenuo, ali ću ovdje još nešto nadovezati. Ovo se pitanje meni uvijek nehotice nametalo, kada sam slušao pjesme ili pripovijetke o Čengićima. Oslanjajući se na onu staru, da svi bosansko-hrcegovački bezi traže postojbinu tamo iza Bospora, držao sam, da i Čengići isto čine, povagjajući se za ostalima.

Puki je slučaj htio, da mi minule godine dogje jedan ferman u ruke, koji uklanja svaku sumnju te svjedoči, da se pleme Čengića doselilo u Hercegovinu. Taj dokumenat sačuvao se u Nuri-bega, sina spomenutog

[1]) To sam čuo od više članova Čengića plemena, a naročito od rahmetli vezirevice, udovice Osman paše Skopljaka, da je ona čula to iz usta svoga muža i Muhurdar-bega.

Muhurdar-bega. Po nagovoru dvorskoga savjetnika g. Hörmanna trsio sam se, da ga, koliko je bilo moguće vjerno prevedem i obradim za „Glasnik muzeja". Ferman je sačuvan, kako ne može biti bolje. Pisan je u perzijskom jeziku, tako zvanom „hatti divani" (dvorskim pismom). Nu dosta se razlikuje od dvorskoga pisma, kojim su turski carevi pisali povelje. Osim toga većinom su „nokte" (bitne oznake) arapskih pismena ispuštane. Papir je upravo krasan, tamno-šećeraste boje. Pisan je crnim mastilom, samo tura (pečat) i citati iz Kur-ana iskićeni su zlatnim slovima. Dužina mu iznosi 165 *cm*, a širina 25 *cm*. S gornjega kraja izvana 10 *cm* oblijepljen je platnom od zelene svile, a to ga je bez dvojbe sačuvalo, da se ne ošteti kroz četiri vijeka. Izdat je u prijestonom gradu Mardinu[1]) 5. šabana 903. po Hidžr. (29. marta 1498. po Hr.) Izdao ga je vladar iz dinastije Ak-kojunlu Ebul-muzaffer Kasim, knezu Isfendijar-begu, u kome mu oslobagja od svakoga danka odžak (zavičaj) Egil[2]) i daruje mu na novo dva grada Bagit i Hejte[3]) s okolicom.

Ko je bio taj Ebul-muzaffer Kasim i kojoj je dinastiji pripadao odmah ćemo vidjeti.

Pošto imam pri ruci jedan rukopis, pod imenom „Fusuli hallu akd", kratak izvadak iz „Kenzul-ahbara" (Blagajna vijesti), pisan 1007. po Hidžr. (1599. po Hr.), gdje je u kratko ocrtan početak i svršetak islamskih dinastija, mislim da ne će biti suvišno, ako se osvrnemo u daleku prošlost te dinastije, jer je — po svoj prilici — i sudbina Isfendijar-begovih pregja s njome usko skopčana.

U početku XIII. vijeka diže se do onda nečuvena neman na obali rijeke Amur (Amu-Darja), pred kojom listom zadrhta sva Azija i veći dio Evrope kao pred Nojevim potopom. Ali to ne bijaše potop vode, nego potop krvi i vatre, — kako primjećuje Namik Kemal, jer Temudžin Džengiz — han i njegova obijesna horda, kud god progje natopi zemlju ljudskom krvi, a gradove i palanke pretvori u prah i pepeo.

Prije Temudžinove pojave prebivala su u susjedstvu negdje izmegju Aralskoga jezera i Pamirske visočine, dva turkmenska plemena: Kara-kojunlu (Crno-ovčići) i Ak-kojunlu (Bijelo-ovčići). U strahu pred silom Džengiz-hanovom oba plemena ostave svoju staru postojbinu (možda s Osmanlijama zajedno?) i proguraju se ispod Kaspijskoga mora kroz Mezenderan u Armensku visočinu.

Pleme Kara-kojunlu naseli se oko Azeribajdžana i Vanskoga jezera, a Ak-kojunlu po sjevernoj Mezopotamiji, oko Dijaribekira i Mardina.

---

[1]) Grad u Kurdistanu, sjevero-zapadno od Nizibina.

[2]) Leži na Kara-Su (zapadnom Eufratu), jugo-zapadno od Erzindžana.

[3]) Gradovi na gornjem toku izmegju Eufrata i Tigrisa (Adžaibi-mahlukat). Vidi „Opis gradova i zemalja".

Neki povjesničari misle, da su se ova dva plemena nešto kasnije, na ime koncem XIII. vijeka, doselila u spomenute krajeve za vlade Argunhana Džengizovića[1]).

Kad su se doselila ta plemena, ne da se tačno ustanoviti, ali je po svoj prilici vjerojatnije, da su uzmakli pred Džengiz-hanom. I Karakojunlu i Ak-kojunlu brzo se udomaćiše u novoj postojbini i nametnuše se za gospodare u spomenutim krajevima. Kao što sva turkmenska plemena, tako su i ova dva opet megju se bila podijeljena na oveće zadruge, a prvaci pojedinih zadruga bili su podvrženi jednome poglavaru, koji je vladao cijelim plemenom, kao što je na pr. bilo kod Seldžuka, Osmanlija i ostalih turskih plemena. Takova jedna zadruga prebivala je u palanci Egilu, a na čelu su joj stajali praoci današnjih begova Čengića.

Plemenske poglavice od Kara-kojunlu i Ak-kojunlu stupaju na pozorište historije kao nezavisni vladari istom poslije propasti velike mongolske države. Prvi poglavica od Ak-kojunlu plemena pojavljuje se u historiji pod imenom Alaud-din Tor-Ali, suvremenik sultana Orhana Alosmanovića. Pomoću poglavica pojedinih zadruga osvoji pokrajinu izmegju Musula i Amda, nazvanu Gai. Poslije, mudrom upravom i energičnom voljom, pripajao je svojoj državici grad po grad, pokrajinu po pokrajinu, dok se na koncu ogradi pravim nezavisnim vladarom, zapovjedivši da se u cijeloj državi po svima džamijama na njegovo ime uči hudba[2]). Osim toga kovao je i novce pod svojim imenom.

Tor-Aliju naslijedio je Fahrud-din Kuvvetlu-beg, što znači u prevodu: „Ponos vjere, moćni i jaki beg". On je takogjer nastavio osvajanja svoga oca, te više gradova i palanaka pripojio svojoj državi, dok ga smrt ne stiže 805. god. po Hidžr. (1402. po Hr.)

Kuvvetlu-beg ostavi dosta veliku baštinu svomu sinu Kara Osmanbegu, koji joj opet na daleko razmaknu megje svojom hrabrošću i rafiniranom politikom. Naime za njegova vladanja provali Timurlenk u Iran i redom skuči sve države pod svoju vlast. Kara Osman na prvi mah nije znao, šta da započne. Najposlije pridruži se Kara Jusufu, vladaru plemena Kara-kojunlu, a kad vidje da će Timur pobijediti, pregje na njegovu stranu, te se s njime zaputi u Siriju.

Ma da Timur nije imao nakane, ipak ga Kara Osman skloni, da ode u Malu Aziju i da pokori sultana Bajezida Alosmanovića. Kada se s vojne povratio u svoju postojbinu, uhvati Kara Osman dobru priliku, te zarati na iznemogle turske i arapske porodice, koje redom skuči pod svoju vlast

---

[1]) Fusuli-hallu akd 17. poglavje.

[2]) U početku značila je javni govor, a poslije svakoga petka javna molitva za vladara i njegovu porodicu.

i tako zavlada cijelim Amdom, većim dijelom Azeribajdžana, Mardinom i Dijaribekirom, kamo prenese i stolicu. Osim toga za zasluge Timur mu pokloni Sivas, koga Kara Osman uza sav napor nije mogao osvojiti, da pruži državu do obala Crnoga mora. U devedesetoj godini svoga života diže se Kara Osman i na Erzerum, ali tu ga sreća ne posluži, jer ga poglavica Kara-kojunlu plemena Iskender-beg do nogu potuče 809. god. po Hidžr., gdje sam plati životom, a glavu mu opremi egipatskomu sultanu na dar, koji priredi veliko veselje u Kajiru, što je izgubio tako ljuta dušmanina.

Kara Osmana naslijedi sin mu Jakub-beg i bratić Džihangir-beg, koji u zajednici osvoje grad i pokrajinu Erzerum. Iza Jakub-bega dogje na prijesto sin mu Emir Kebir Ebun-nasr Uzun Hasan-beg, što znači: „Veliki emir, otac pobjede Hasan beg, Dugi", koji primi naslov sultana. Najprije svoga rogjaka Džihangir bega liši vladavine, pa se onda obori na Džihanšaha, vladara plemena Kara-kojunlu, te mu ote Tabris i svu državu, gdje prenese prijestonicu. Zatim zavojšti na sultan Ebu Sada Timurlenkovića, te ga u Karabagu ubije i cijelu mu državu osvoji; s tom pobjedom steče Ak-kojunlu sultan Hasan ogromne pokrajine, na ime Horasan, oba Iraka, Girman i Farzistan.

Na poruku Karamanovića diže Uzun-Hasan vojsku i na tursko carstvo, ali ostade kratkijeh rukava, jer ga razbiše Turci pod vodstvom Hrvata Mahmut paše Jankovića.

Kratko vrijeme iza toga poraza umrije sultan Hasan, a sinovi mu podijele državu na sedam dijelova. Sultan Jakub, koga bješe na diobi zapao Dijaribekir, svlada redom jednoga po jednoga brata, te veći dio države sultan Hasanove skuči pod svoju vlast. Pri tome osvajanju najviše ga je potpomagao vazalni knez od Egila (valjda otac Isfendijar begov!). Iza njegove smrti, koja nastupi godine 893. po Hidžr. (1488. po Hr.) sinovi mu i bratići raskomadaše državu na više dijelova. Dijaribekir i obližnje pokrajine prisvoji sebi sultan Ebul-Muzaffer Kasim, koji je od godine 1488.—1502. neovisno vladao sjevernim dijelom Mezopotamije sa stolicom u Mardinu.

Kada je šah Ismajili Erdebili iz Azeribajdžana protjerao sultana Elvenda, razbivši ga u boju kod Nahdžovana, provali ovaj s ostatkom vojske u Mezopotamiju te svlada nepripravnog sultana Kasima i ote mu državu. Taj sultan Kasim izdao je povelju, koja se — kako smo spomenuli — sačuvala na Ustikolini u bega Čengića.

Kako se vidi iz titulature, Isfendijar beg bio je plemić i slobodni vazal dinastije Ak-kojunlu, jer ga sultan u fermanu časti naslovom „melik", što arapski znači „knez" (Fürst). Odžak i zavičaj bio mu je „Ulkaji Egil" (pokrajina Egil) sa istoimenom palankom.

Koliko drži do njega sultan Eubul-muzaffer Kasim i kakove mu povlastice dijeli, najbolje se vidi u samom fermanu, koji u dosta vjernom prijevodu glasi:

Božijom voljom pomoćnik
Allahove vjere, otac pobjede,
Emiri Kasim, svjetodržac.

Hvala i slava, — koju vjesnici bližnjega i naročitoga vijeća i poznavaoci nauke o savršenoj ljubavi i iskrenoj požrtvovnosti, te koji na poštovanom i odličnom mjestu trude se i nastoje, da iskažu s tevhidom (slavljenjem jednoga Boga) pravu iskru istine — onome padišahu (vladaru) dolikuje, što no nagragjuje vjerne i iskrene robove od bešike do ustanovljena roka s obiljem darova, dobročinstva i raznih dobrota i blagodjeti, i one, koji su ustrajni i iskreni u jezgri vjere i čista srca odlikuje s veličanstvenom pomoći i blagosovom i vrhu naravnim milosrgjem i prijatnošću; i neka budu bujni božiji blagosovi i razne božije milosti donesene na dvor zaštitnika pravovjernih, koji je kao nosioc svjetla Njegove (božije) veličine s visokom poveljom: **„Da tebe nije, ja ne bih stvorio svjetove"**, *odlikovan, udostojen, nakićen, uzvišen, isto neka bude na njegovu (Muhammed a. s.) porodicu i savremenike sve skupa.*

A po tome, pošto je sakrivena naša carska volja i tajna svijetla nakana, da se povisi ugled i stepen dostojanstva velikodušnome, u vladanju sposobnome, za pokrajine zauzetome, zamjeniku državnome, zaštitniku prosvjete, k uzvišenosti naklonjenome, u pravednost obučenome, u darežljivost zaogrnutome najvišemu emiru (knezu), najmilostivijemu ponosu velikih zapovjednika u sadašnjosti, središtu odličnih namjesnika megju svijetom, članu moćne države, desnom krilu pobjedonosne vlade, uzoru naroda i uprave, države i pokrajina, imenom melik Isfendijar begu — na njega se odnosi i proteže, te pošto visoku carsku milost i blagu volju uživa, pokrajinu Egil, koja je njegov odžak (porodična baština) i Bagit i Hejte (pokrajine) u cijelosti, kako se danas prostiru sve do granica Hodbera — mi držimo za shodno i darujemo spomenutome dostojanstveniku kao trajni i vječni poklon, da se zna naša volja, sa svima dancima i potpunim pravom spomenuti teritorij rečenome dostojanstveniku oprošten je i predan u vlast i lišen svih dužnosti (prama državi) i oslobogjen i pero je dignuto sa poreza i vergije i noga odsječena haračlijama; porezni činovnici, povjerenici i naročito poslanici i nadzornici municije onoga kraja treba da znadu ovu odluku i rečenome dostojanstveniku spomenuto darovanje priznadu bez prigovora, kao trajnu nagradu i vječni poklon.

Uknjiženje je ove donacije u vječnome tefteru (zapisniku) provedeno i potvrgjeno, (za to) neka se niko tome ne opire i ne protivi.

Od dana današnjega apsolutno je zabranjeno pod izlikom gjumruka[1] *na uvoz i izvoz i havale*[2] *i pristojba na imenovanje i povelje i dijelenje i odrezivanje poreza i životinjska pića (Fourage), komore*[3]*, svilarina, ulakarina (Botenlohn), rabota, kućarina, voćarina, lovarina, „saveri" (harač)*[4]*, angarija*[5]*, stočarina, činovničke pristojbe, dostavnina*

---

[1] Carina.

[2] Naputak od države na jednu pokrajinu, da isplati stanovitu svotu.

[3] Konji, koji su nosili ratnu municiju.

[4] Donum tributarium, Wuller, Mirhondi historia Seldschukidarum. Burhani Kati definira ovako danak, koji su u zlatu davali mali vladarići velikim carevima.

[5] Radnja na državnim zemljištima za badava.

(Zustellungstaxe) i dar kancelaru, i dar namjesniku bajramluk[1]*), i dar na Nevroz*[2]*), i pešikeši*[3]*), i mobe*[4]*), i „selamane“*[5]*), i zidarina, i vratarina i sve ostale zakonite i nezakonite daće, te neka se niko ne lakomi i ne moli i pero i nogu neka drže kratkima i udaljenima od toga mjesta i neka se trude, da ovaj poklon ostane u trajnosti i vječnosti i neka traže svake godine u pogledu toga na ovim vratima novu naredbu, povelju i znakove (naputke).*

Gore napisane odredbe u svemu od znaka promjenjivanja i prevrtanja neka se drže isključene i zaštićene; odregjeno visokom carskom zapovijedi ne smije se mijenjati i prekalupljivati po sadržaju ajeta[6]*): „Pa ko god to promijeni, pošto čuje........., za to se treba čuvati i paziti. Ko se pako usprotivi neka znade, da pada na njega božja srdžba i proklestvo i carski ukor i nemilost; činovnici po svuda treba sve ovo da priznadu. A ko uznastoji, da to uništi, neka je proklet od Boga, angjela i svega svijeta.*

Treba svak da se ravna po ovoj povelji. I pošto je ovaj patent providjen kao sunce visokim pečatom njegova veličanstva, koje je jezgra blaženstva i sreće i završetak slavnih i pobjedonosnih djela, urešen, razjašnjen, ovjerovljen, uregjen, nakićen i odlikovan — neka mu se iskaže povjerenje!

Napisano po visokoj carskoj naredbi, Bog mu dao dug život i ovjekovječio uspomenu, da ne ugine do tijeka i vijeka.

Pisano u prijestonom gradu Mardinu u carskoj palači 5. velikoga mjeseca Šabana godine 903. po Hidžr.

Eto to je taj ferman, koji nam zbilja svjedoči, da su Čengići prije četiri vijeka bili plemići i moćni vazali Ak-kojunlu dinastije. Kako se vidi iz naslova i pridjevaka, koja mu sultan daje, bio je Isfendijar-beg najveći faktor u državi.

Kada i kojom su zgodom u Hercegovinu došli, o tome nemam sada pri ruci nikakova sigurna podatka, ali naslućujem istinu u porodičnoj tradiciji, kada se sravni sa historičnim činjenicama.

Porodična tradicija Čengića veli o svome dolasku u Hercegovinu ovako: Nekakav Kara-Osman beg došao je iz Male Azije u Hercegovinu i naselio se u plemenitom Zagorju na Borijama. Pobliže označuju svoju staru postojbinu u gradu Čangri[7]), odakle izvode i porodično ime Čengići; t. j. da je tečajem vremena nastalo od Čangrlići.

Spomenuti Kara-Osman beg vele da je bio carski sestrić. U groblju na Borijama pokazuju turbe (grobnicu), u kome počiva jedna sultanija (možda majka rečenog Osman bega?).

Da nije taj Kara-Osman beg identičan sa Kara-Osman begom (962. do 965. po Hidžr., 1553.—1556. po Hr.), bosanskim namjesnikom, koga

[1]) Darovi, što se daju na bajram sultanima.

[2]) Darovi na 9. marta po jul. k.

[3]) Vanredni darovi sultanima i namjesnicima.

[4]) I u nas je običaj zvati raju na mobu, da oru zemlju bez plaće, a daje im se samo jesti i piti.

[5]) Te riječi nijesam mogao nigdje naći.

[6]) Izreka iz Kur-ana II., 177.

[7]) Ovaj grad u Maloj Aziji leži sjeverno od Angore.

kroničar Salih ef. Muvekit stavlja nehotice megju domaće sinove[1]). Jedan stari spisak bosanskih namjesnika, koji mi je dao prijatelj Edhem ef. Mulabdić bilježi ga s naslovom „han“ mjesto titule „beg“. Taj mi se naslov čini sasvim u suglasju sa porodičnom tradicijom, da je bio carski sestrić, jer samo potomcima carske krvi pridijevali su pridjevak „han“.

I sinovi slavnoga Mehmed-paše Sokolovića nosili su razne titule. Hasan-beg je sin od nesultanije, a Ibrahim-han je unuk sultan Selima II. Oba su bili namjesnici bosanski. Vrlo je vjerojatno, da je Isfendijar-beg bio zet Ebul-Muzaffer Kasimov, jer onakove titulature u fermanu prišivaju se samo onome, koji stoji u krvnoj svezi sa carskom porodicom. Pred ime mu stavlja „melik“, iza imena „beg“, pa još k tome je član „pobjedonosne vladavine“ i sultan ga „mimo sve odlikuje“. Svakiput mjesto „on“ kaže „alidženab“ i t. d. A to sve znači, da je Isfendijar-beg bio ili faktično član dinastije ili potomak visoka roda, koji je stajao u tijesnoj svezi sa carskom porodicom.

Vratimo se sada opet historiji dinastije Ak-kojunlu, da vidimo njezin svršetak, jer to nam dosta razbistrava dolazak Čengića u Hercegovinu.

Godine 907. po Hidžr. (1502. po Hr.) šah Ismajili-Erdebili razbi sultan Elvenda u boju kod Nahdžovana. Sultan Elvend pobježe najprije u Bagdad, a odavle obori se na sultana Kasima, vladara od Dijaribekira, te ga potuče do nogu i ote mu svu državu[2]). Tri godine kasnije umre sultan Elvend, a šah Ismajil navali na Dijaribekir, te ga osvoji i pripoji novoj perzijskoj državi.

Neka kurdska i turkmenska gorska plemena, okružena sa tri strane perzijskom državom, i preko volje moradoše se pokoriti šah-Ismajilu. Nu kada sultan Selim Javuz godine 920. (1518.) na polju Čaldaran potuče šah-Ismajila posredovanjem Mevlana Idrisa, dvadeset i pet plemenskih poglavica svojevoljno predade se sultanu Selimu, a za njima redom kapituliraše i drugi okolišnji vladarići i to begovi od Kife, Musula, Amda, Gergoka, Egila i dr.[3]).

Eto tako Isfendijar-beg sa svojim Egilom potpade pod vlast turske države.

Kako je poznato, politika turskijeh sultana glede stečenih ili osvojenih pokrajina sastojala se u tome, što je sasvim s diplomatskog stanovišta opravdano, naime: iz osvojene pokrajine porodicu, koja je stajala na čelu, po što po to ukloniti, pa kud bilo, samo ne smije ostati na svome ognjištu. Kad je isti sultan Selim osvojio Egipat, preko tri stotine begovskih

---

[1]) Pošto je ostavio kosti i potomstvo na Zagorju, nije čudo što ga ubrajaju u domaće sinove.

[2]) Nuhbetut-tevarih str. 45.

[3]) Nuhbetut-tevarih str. 50.

porodica doveo je sa sobom u Carigrad, odakle ih je malo po malo rasturio po cijeloj državi, samo da mu u Egiptu ne prave smutnja.

Ista sudbina po svoj prilici stigla je i Isfendijar-bega ili njegove potomke. Najprije ga je iz Egila digao u Čangri, gdje mu je dao ziamet, samo da ga udalji iz stare postojbine. Isfendijar-begov sin ili unuk Kara-Osman beg ne zna se, kako je došao u Hercegovinu; ali ako se uzme, da je identičan sa Kara-Osman-begom, bosanskim namjesnikom (što ja tvrdo držim da jest), onda je kao namjesnik došao u naše krajeve, gdje je umro, a sinovi mu se stalno ovatanili, dobivši od sultana na Zagorju ziamete i imanje.

Po porodičnoj tradiciji on je iza sebe ostavio tri sina, koji se rasijaše po Zagorju; jedan je ostao na Borijama, drugi se zakućio na Ustikolini, a treći na Rataljima. Od ova tri brata potječu svi Čengići, koji se danas dijele u više grana, na ime Čengići Rataljci, Trešnje, Hotovci, Mrežice, Presjeničani, onda Čengići s Ustikoline i Jelešaca, a u zadnje vrijeme najviše se ističu Čengići s polja Gatačkoga.

Istom sto godina poslije Kara-Osman-bega stupa na polje historije Čengić Ali-paša, sandžak beg od Hercegovine, koji je s Hercegovcima podsijedao Zadar 1643. po Hr. Ko se ne sjeća pjesme o Čengiću Ali-begu i banovoj Biseri iz prvoga sveska narodnih pjesama, što ih je sakupio i izdao K. Hörmann?

Za njim dolazi Ismajil paša Čengić, namjesnik na Bosni, koga uprava spada pod godinu 1663. po Hr.[1]).

U bitki pod Ozijom (Odžakov u južnoj Rusiji) nalazimo tri Čengića: Bećir-pašu, Ahmet-pašu i Kara-Osman-bega. Bećir paša je poginuo, a dva druga su zarobljena. Ahmet-paša umre u sužanjstvu, a Osman-beg je prešao na pravoslavje i postao general u Rusiji. Na krstu vele da je dobio ime Petar.

Čengići Rataljci pripovijedaju, da je on u karpuzama iz Rusije slao blago i dukate svojim rogjacima s pismom, kome su na čelu stajali stihovi:

Prim'te selam, moja braćo draga!
Od staroga Kara-Osman-bega,
Od novoga Petra generala.

Ta su pisma do nedavno čuvali Čengići Rataljci, a u vrijeme ustanka hercegovačkog, kažu, da su propala. Možda bi se ipak koje našlo u kuli za šišetom ili na rafi pod prahom, kad bi čovjek išao pretraživati.

O Bećir-paši Čengiću i o boju pod Ozijom ima krasna narodna pjesma, koja je prevedena i na njemački jezik[2]).

---

[1]) Knežević: „Carsko-turski namjesnici“, str. 47.

[2]) I. pl. Ásboth: „Bosnien und Hercegovina“.

Priča se, da su spomenuti Ahmed-paša i Bećir-paša sagradili na Rataljima visoku kulu od devet katova, koja se još i danas nalazi u prilično dobrom stanju.

Od Gatačkih Čengića i uopće od svih Čengića najglasovitiji je narodni junak Smajil aga, koga narod opjeva u više narodnih pjesama kao uzor-junaka i viteza.

Smajil aga se u istinu proslavio u više bojeva, a naročito u bitki pod Loznicom u Srbiji, gdje je uhvatio živa ruskoga generala i poklonio ga serdaru Ali-paši Derendeliji. U bitki na Grahovu sa samim Gačanima razbio je veliku crnogorsku vojsku i posjekao sedam Petrovića-Njeguša. Čuo sam više puta od Selima Štroke, koji je služio Smajil agu i cijeli život proveo u službi Čengića, jedan citat iz narodne pjesme o Grahovskom boju i zapamtio ga doslovce, pa mislim, da ne će biti na odmet, ako ga ovdje zabilježim i predam uspomeni; ovako bi uvijek zapjevao, kad bi se otvorio eglen o Smajil agi, na ime:

Svjetla sablja age Čengijića,
Sasiječe sedam Petrovića
Na Grahovu polju širokome,
Na sramotu knjazu Brgjanskome![1])

Smajil aga je na vjeri junačkoj zaglavio u Drobnjacima 1840. u selu Mljetičku.

Njegovu smrt je pjesnički okitio Ivan Mažuranić u glasovitome remek-eposu „Smrt Smajil age Čengića", koji je preveden na više evropskih jezika.

Smajil aga ostavio je iza sebe sedam sinova, od kojih zaslužuju spomen samo dvojica, i to Muhamed-beg, koji je junački poginuo u Duzi 1870. i Derviš-paša, u narodu poznat pod imenom Dedaga. Odlikovao se osobito kao mladić od sedamnaest godina, kad su mu Hercegovci osvetili oca; a kao sergjeda i junak došao je na glas u hercegovačkom ustanku i u više bojeva s Crnogorcima. Umro je Sokratovom smrću na putu iz Mostara u Konjic godine 1875., gdje je i pokopan.

Dedaga je kao pošljedni hercegovački vitez u Drobnjacima podijelio junački mejdan pred dvije vojske sa Dragom Kovačevićem i ubrao lovor-vijenac, svladavši Kovačevića na mejdanu. Od njegovih sinova zaslužuju spomen Ali paša, umro 1886. u Sarajevu i Osman paša, koji sada živi u Carigradu. Obojica dobili su pašaluk i naslov „mirul-umera"[2]).

Toliko uzgred spomenuh o Čengićima, a drugom prilikom, kad budem imao dosta dokumenata pri ruci, nastojaću, da u široj slici prikažem slavnu i junačku prošlost plemena Čengića.

---

[1]) Pod knjazom Brgjanskim razumijeva se vladika Petar Petrović-Njeguš.
[2]) Beg begova.

Uz članak „Najstariji ferman begova Čengića".

رعالی حامی موم اله حاق وسلسلها وکعان وحروف وفوح القلم وفطوح مغفوالعدم جانسه حمال و مآل کاعد و العالی و
ورقمرالکن عید را سنه

لحوالی نفوعی معور جانه ولی عوالی زرادید عالیجاب ترا و ابجالی نحلد بحوالم و اکرام و مواکب مالک کلام سنا

در دوام خلوه مسک لطائف سره بحر و مساحت در باو دولت و بعمر الیوم مطلعی مطلعی العرالقابات و جهانات و عالم خاص و سباحی و سلطانات

و صحبه ام و مسحاب و نور نعمان و عطیه و علاوه و مبلغا و اللّه و الاهم و دعا و ربطه و عطار و کلام و دعا و سعادت و سعی و صبر و علم و عمل

وحق الشعی مساسر و السم الصدر و نسم الکرم و عدی و نوره و نی و سلس و سلامت و لعلل و جلالت باحلال و کمال و ساک لطف و لطالبات حلی

وشعار فاتح معارف جمال محمد و اخلاص در مقام

بحمد و تمجید و آثار حقیقت بوجود و شمائل نماشر کمالی صاحب راز نیک خصال صادق النیه و خالص العبودیه را

الممهد لی المهد بوفور عواطف و احسان و صنوف لطائف انعام و امتنان مخصوص نماید و الطاف عالی خلوص عقیدت

وصف اطوار ... و صنائع ... عواطف ... کلام فرمود و صلوات ... نامحدود ... نثار

و بر آل و اصحاب او ... و مجالست ... و معالی ...

امضای منشور ... لولاک لما خلقت الافلاک

اما بعد چون بلهمت خاطر اخطر و محرومت ضمیر منیر در انتظام سلسل والعلام معب عالیجناب مالک اباب امالک اباب حلو همت مناسب

سعادت نصاب رفعت مناب محال انتساب صمصام بار ارکان عالی شعار امیر اعظم الاعظم اصحاب الکرام الاعظام قی کارام قدوة

الولاه الکرام عین کلام رکن الدولة القاهره عضد السلطنة الباهره نظام غرة جمال الملة و کلامان الصلوة و کلاله والعاله مالک اسفندیار بیک

مصروف و معطوف است و حسن اهتمام و صحبه خاطر همت در بیر او در جه کمال رسیده الفاضل الکامل اوحد اعیان و باعث وهبی را

در سنه درجه سنوه نعال تقوی و انعام سرکی عالیجناب سعد و موقوم از انسیم صالوعهات و کمال حقوق دعوات محال ترویه مهمات واعمال

و بعد حکمی حوالی عامه رطبی و زر نعمی بلند و علم و مهر لرکهایلو باه و لسیده جاریه و ورود [illegible] اعلام [illegible] حکم علیم

و بعد ساله دراین ابوا حکم و کر والحجه و نسان محدد بجلسه و مصامه مسطور فی الصدر از سابقه و سه روسل مصون و محروس بیمن

فمن بدله بعد ما سمعه

و ربعی حکمی [illegible] سامانه [illegible] و سهل بعوالحد آن را [illegible] و از مضمون الحکمه

الهی

و [illegible] از مضمون غلط و لعب

فانما اثمه علی الذین یبدلونه ان الله سمیع علیم

محرر و مجلی [illegible] خلاف [illegible]

فعلیه لعنة الله و الملائکه و الناس اجمعین

[illegible] سعی ابطاله

وحطاب وقصاب

ربیعه محمل نحاس وحوت موسع رمع مطلع خجسته انفاس رهزن لب ابوالمعالی و بهروزی وحاله اعمال الهی وفیروزی لبیب

مرحم وموضع ومصحح مسموع ومعلی وفرش ومحل معمار تعامل بسته بالا آکر اطال اعلا احمد مال وجلد عالی و الا اول مطلع عاصمان منتها

ملحق مردم التماس مهر الله سال المعظم لسنه بلا ومحا

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Критичке расправе о европским врстама отиоринха

од

Виктора Апфелбека,

кустоса у босанско-херцеговачком земаљском музеју.

I. Сродници Ot. armadillo Rossi.

Сродници *Otiorrhyncha armadilla* Rossi чине за се малу скупину у одјелу *Otiorrhyncha,* у које ♂♂ имаду дугољасто испрутан анални сегменат.

Несташица металних љускастих длака особито је карактеристична, па се сличне форме, н. пр. *Ot. irritans* Hbst. (= *multipunctatus* F.)[1], *sabulosus* Gyllh. (= *latipennis* Boh.)[2], *auropunctatus*[3]) Gyllh. и др., који вазда (под повећалом) показају металичне љускасте длаке, лако могу распознавати од сличних облика *armadilla.* Меридионалне форме[4]) немају додуше такођер металичких љусака, али иначе нијесу сродне с формама *armadilla,* од којих се разликују чекињастим жућкастим длакама, подједнако раздијељеним између пикњастих пруга и необично дебелим, кратким рилцем и т. д. Друге форме, аналним сегментом ♂ по дужини испрутаним, тако се разликују хабитуално и разним очевидним обиљежјима (велики јако развијени вратни штит, томент и т. д.) од форма *armadilla,* да преко њих могу пријећи без даљег разлагања. Само ћу напоменути, да се ♀♀ од *Ot. Ghilianii* Fairm. по хабиту кадшто више приближују формама *griseopunctatus,* али се сродници те групе — особито ♂♂ — одликују веома развијеним вратним штитом и више пруженом подобом. *Ot. Ghilianii* можда ваља сматрати као спону између форми *armadillo* и *griseopunctatus*[5]).

---

[1]) Фино и на густо зрнастим вратним штицем могу се и излизани *irritans*-ексемплари лако разликовати од облика *armadilla* — не гледећи на друга обиљежја.

[2]) *sabulosus* осим тога се лако распознаје по дебелом, кратком рилу. Од *Ot. Bertarinii* у скупини *armadillo* (у кога је такођер рило кратко и дебело), може се — ако је излизан — распознати по јаче заобљеном покриљу, по дужим, тањим пипцима, особито по виткијим члачцима *(flagelli articuli),* по ширем, са страна јаче избоченом вратном штиту и т. д.

[3]) *auropunctatus* се у осталом одликује ± кругљастим вратним штитом.

[4]) *meridionalis* Gyllh., *corticalis* Luc., *oleae* Stierl.

[5]) ♀♀ од *Ghiliani* често се од ♀♀ *Ot. hungaricus* Germ. једва могу распознати — али се вазда по горе назначеним карактерима — нарочито по облику вратног штита поуздано могу разлучити. Штирлин (Stierlin) (Bestimmungs-Tabellen der *Otiorrhynch.*-Arten, стр. 33.) као завичај за *hungaricus*

Темељном врсти скупине *armadillo*ваља сматрати *armadillo* Rossi, који је међу њима највише проширен. Најекстремнијим, локалним формама ваља сматрати *Ot. amplipennis* Fairm. и *Ot. Bertarinii* Stierl. *Ot. armadillo* Rossi посве је криво схваћена врста. То, што обично сматрају таквим, доселе је неописана врста, *pseudonothus m.*[1]). Роси (Rossi) је *Ot. armadillo* у своме дјелу „Fauna etrusca“ (Mantissa insector. Pisa. стр. 43.) овако описао:

„108. Curculio armadillo.

Long. 4 1/3 l., lat. 2 1/4 l.

Brevirostris**, femoribus subdentatis, niger, elytris crenato-striatis, **striarum fossulis cinereo-flavescentibus.

***Corpus ovato-globosum**, nigrum. Antennae fractae, articulo primo praelongo. Rostrum breve, crassum, bisulcatum. Elytra . . . ., pilis sordide cinereis brevissimis, in striarum foveolis hic inde aspersa, unde cinereo veluti pulvere inquinata apparent. Habitat in silvis frequens.“* („Etruria“.)

Из овог описа, као и из назнаке „Етрурије“ као домовине слиједи неоспорно, да је Роси имао пред собом средњо-италске (етрурске) ексемпларе и да му је непознат био *Ot. pseudonothus* у јужно-тиролским, швицарским и поморским Алпама. Роси изријеком спомиње пјегаво покриље, односно томентиране рупице по њима, какве се на формама *armadillo* налазе већином, на формама *pseudonothus* ријеђе и мање изразито, кратко рилце и кратку, широку подобу (каква слиједи из ријечи: *„corpus ovato-globosum“)*, док се форме *pseudonothus* баш дугим рилцем и дужом подобом одликују наспрам форме *armadillo.* Насупрот опис Росијев врло добро пристаје на многобројне етрурске ексемпларе, што их имам из разних талијанских збирака (Museo civico-Genova, Solari-Genova, Fiori-Bologna).

Прави *armadillo (obsitus, scabripennis)* далеко је проширен[2]), па се мијења према тому, како се находи јужније или сјеверније, више или ниже, како сам то задоста конштатовао и разложио и за врсте *Dodecastichus*[3]). У врућим крајевима Италије просјечно буде већи и шири

назначује Угарску и Француску (!). Та је пошљедња назнака за цијело крива, па се свакако односи на ексемпларе *Ghilianii* или на велику *Ot. Sellae*, какву имам са Ривијере (ex coll. Fairmaire и Grouvelle-Paris). *(Ghiliani* и *Sellae* имају исто тако као и *Ot. hungaricus* сив или бјелкаст, неметаличан томенат, док *griseopunctatus* има металичан томенат.)

[1]) Опис види стр. 450.

[2]) Доња Аустрија, аустријске алпинске земље, средња и сјеверна Италија, Швицарска, југоисточна Француска, Њемачка, а по Штирлину и Турска! (Revision 1861., стр. 83.) Пошљедња назнака (код *Ot. scabripennis)* за цијело је крива, јер форми *armadillo (scabripennis)* већ ни у Хрватској, Угарској ни Босни нема, те их ондје надомјештају друге форме (у Хрватској н. пр. *sabulosus).*

[3]) Исп. Апфелбек: „Monographische Bearbeitung der zwölfstreifigen *Otiorrhynchus*-Arten *(Dodecastichus* Stierl.)“ у „Wissenschaftl. Mittheil. aus Bosnien und der Hercegovina“, св. III., стр. 624.—656. (Беч 1895. Carl Gerold's Sohn.)

(latissimus Stierl.), у вишим крајевима, н. пр. у горњем Енгадину рилце је шире, краће, пипци више стиснути, цијела животиња више здепаста *(rhaeticus* Stierl.), како сам то посматрао и код свих врста *Dodecastichus,* које се находе како у равници или у средогорју, тако и у алпинским регионима[1]). Ексемплари са „Altissima“ (главица Monte Baldo), *Ot. Halbherri* Stierl.[2]) необично су малени и здепасти, али се специфично нипошто не могу разлучити од *armadilla,* већ их ваља сматрати најекстремнијом, високоалпинском пасмином његовом, тим више, што пред собом имам и ексемпларе *Halbherri* са Monte Baldo, који — вјеројатно из нижих (субалпинских) крајева посвема прелазе у типични *armadillo.*

Ot. scabripennis Gyllh. уврштен је међу црнокраке ексемпларе *armadilla* са поједнако (мање или никако) зрнастим покриљем. Таки се ексемплари особито често находе међу талијанским и швицарским животињама. Али зрнаста шкулптура није стална, него толико варијира, да се *Ot. scabripennis* напросто мора поставити уз *armadillo* као синоним. *Ot. obsitus* Gyllh. разликује се од *scabripennis* само бојом кракова (црвена), која, како је познато, код *Otiorrhyncha* нема никакве специфичне вриједности[3]).

Добро ограничена чини ми се врста *Ot. Bertarinii* Stierl.[4]) из Бергамаских Алпи. Он се наспрам свих других сродника *armadilla* одликује кратким, здепастим пипцима, нарочито кратким, спољашним чланцима *(flagelli articuli),* кратким, дебелим рилцем, поједнаким томентом покриља и пруженом подобом, нарочито пострance слабо избоченим, према крају по мало и поједнако суженим покриљем.

Исто је тако *Ot. amplipennis* Fairm. веома добро ограничена врста пруженом подобом (која особито у ♂ удара у очи) и необично крупно испрутаним, односно више нагрешпаним аналним сегментом ♂, који у њега константно показује 12 дубоких, широких бразди, док су у других врста око 24 фине густе пруге.

Otiorrhynchus pyrenaeus Schönh. nec Gyllh. (Schönh. „Synon. insect.“ II., стр. 554.) ♀ *femoralis* Sch. (l. c. VII., стр. 272.) припада такођер сродничкој групи *Ot. armadillo,* те га ваља сматрати најзападнијом

[1]) Исп. „Monographische Bearbeitung der *Dodecastich.*“ (l. c. стр. 628.) и Апфелбек: „Changements de forme chez les coléoptères des régions alpines“ („Bulletin de la société zoologique de France“. Paris 1895., стр. 79., 80.).

[2]) Stierlin: „Mittheil. der schweiz. entomolog. Gesellsch.“, св. VIII., стр. 243.

[3]) Веома се мора осудити, када се нађу људи, који још по различитим нијансама црвене боје кракова претрпавају каталоге с посве излишним именима — једино попашни на „mihi“ — па би такве егоистичне, незнанствене покушаје потпуним игнорирањем требало укинути са свијета. (Исп. најновије „Varietete“ *Ot. alutaceus* Germ.)

[4]) Stierlin: „Mittheil. der schweiz. entomolog. Gesellsch.“ св. IX., стр. 109.

формом, која је још највише сродна са *pseudonothus m.* Он се од свих сродника *armadilla* разликује нарочито сплоштеним, дугим, уским, постранце слабо избоченим, с приједа слабо, спрам отражњег краја једва суженим вратним штитом, а од *amplipennis* надаље још фино испрутаним аналним сегментом ♂. *Ot. pyrenaeus* знатно варира у томентирању, скулптури и боји кракова. Ексемплари из Пиренеја (Payole) имају црвене кракове, веома су слабо томентирани; ексемплари из Ariège имају загаситије кракове, јаче су томентирани (особито ♀♀); ексемплари из Toulousa имаји црне кракове и гушће длаке, томент је мјестимице сужен на мале пјегице. Такве ♀♀ веома су сличне ♀♀ *pseudonothus*, али се од ових поуздано разликују горе описаним, карактеристичним склопом вратног штита. *Ot. travnikanus* Stierl. („Schweiz. Mittheil.", књ. VIII., св. 8., стр. 322.) еклемплар је (по свој прилици француски) *Ot. pyrenaeus*-а. Добротом господина дра Данијела у Монакову добио сам тип *Ot. travnikanus* на оглед, — коме није назначен завичај[1]).

Ot. pseudonothus spec. nov.

*Niger, cinereo-tomentosus, **oblongo**-ovatus. Rostro capite **evidenter** longiore, carinato, bisulcato; antennis gracilibus, elongatis, funiculi articulis exterioribus elongatis, latitudine multo longioribus; prothorace maxima latitudine vix breviore, lateribus antice fortiter rotundato-ampliato, basin versus evidenter angustato, rude granulato, elytris **oblongo-ovatis,** lateribus antice dilatatis, apicem versus **sensim** angustatis, subconvexis, ad apicem sensim declivibus, rugoso-granulatis, striatopunctatis, pube brevissima cinerea plus minusve **aequaliter** vestitis; pedibus nigris*[2]).

Long. 9·0—14·0 mm, lat. 4·5—7·0 mm.

♂ *abdominis segmento anali subtilissime striato; elytris antice magis dilatatis.*

Tirolis merid., Helvetia, Italia bor. occ., Gallia merid. or.

Ot. pseudonothus истиче се између свих врста скупине *armadilla* константно дужим рилцем[3]) и дужим пипцима. Од форми *armadilla* разликује се поврх тога још дужим, положитијим, више подједнако и по мало према крају суженим покриљем, у чему је једнак

---

[1]) Госп. Данијел добио је тога *Ot.* од госп. проф. П. Брандиса у Травнику (Босна), који га је свакако добио из иноземства. П. Брандис приљежан је сабирач у свим подручјима свих трију царства, али он мијеша — без икаке локалне назнаке — добивене врсте с онима које у Босни нађе, те тако не умије да поуздано назначи провенијенцију животиња што их има. *Ot. travnikanus* за стално није из Босне, него сигурно из Француске или Шпањолске, те је са *Ot. pyrenaeus* без сумње идентичан.

[2]) Црвенокраког ексемплара нема у множини материјала, што ми је при руци (преко 100 ексемплара из јужне Тиролске, Швицарске, сјеверозападне Италије, Ривијере) ниједног.

[3]) Рилце и *amplipennis* има дуже, него остале врсте скупине *armadilla;* при једнакој дужини рилца може се *amplipennis* још увијек добро разликовати од *pseudonothus*-а крупно испрутаним аналним сегментом (♂), финије зрнастим вратним штитом и претежно неједнаким томентом.

Ot. amplipennis-у, *pyrenaeus*-у и *Bertarinii*. Од *Ot. amplipennis*-а разликује се фино испруганим аналним сегментом ♂, крупније зрнастим вратним штитом, понешто дужим рилцем и претежно поједнаким томентом, од *Bertarinii* много јаче избоченим покриљем, дугим, танким пипцима и много дужим рилцем, најпослије од *pyrenaeus*-а поглавито много краћим, више сведеним, ширим, сприједа и према темељу суженим вратним штитом.

Наспрам *Ot. Ghilianii*, коме у осталом по хабиту није сличан и од кога је по сродности најдаљи, може се и по крупно зрнастом вратном штиту (у *Ghilianii* је овај необично фино зрнаст) одмах распознати.

Ot. pseudonothus-а варира:

α) јер је мањи, сведенији, здепнастији.

Нарочито међу ексемпларима из околице Турина и Есина (Ломбардија).

β) јер је већином финије зрнаст (нарочито вратни штит), томент у пругама понегдје је стиснут у мале површине (*liguricus* Daniel i. l.) Monte Grigna, Val Pesio (кол. Данијел) и Val Vedro (јужна страна Simplona) и Grono (тал. Швицарска) помијешан с нормалним ексемпларима (кол. музеј Берлин); St. Martin-Lantosque (кол. Grouvelle-Paris и кол. Pic-Digoin).

Најјужније биће да је *Ot. pseudonothus* проширен у француској Ривијери и лигурским Алпама; најзападније по западним огранцима поморских Алпа, најсјеверније и уједно најјужније у околици боценској (јужна Тиролска). Међу обилатим материјалом *Otiorrhyncha* из средње Италије, што ми је при руци, нема никоји *Ot. pseudonothus*.

Табела за одређивање врста, сродних са Ot. armadillo.

1. Вратни штит краћи, не дужи него шири, више насведен, по странама јако избочен, сприједа и спрам темеља знатно сужен 2
— Вратни штит дужи, нарочито дужи нег шири, много сплоштенији, по странама врло слабо избочен, с приједа слабо, спрам темеља једва сужен . . . . *pyrenaeus*
2. Вратни штит мање више крупно зрнаст 3
— Вратни штит необично фино зрнаст . . . . *Ghilianii*
3. Анални сегменат ♂ фино испрутан (око 24 густе пруге) 4
— Анални сегменат ♂ крупно испутан (избраздан — 12 дубоких бразда) . . . . *amplipennis*

4. Рилце и пипци пружени, спољашни чланци *(flagelli articuli)* пружени, вазда дужи нег шири, вратни штит и покриље по странама јаче избочено 5

— Рилце и пипци здепнасти, кратки, спољашни чланци *(flagelli articuli)* никако или једва дужи нег шири, вратни штит и покриље по странама слабо избочено . . . . *Bertarinii*

5. Рилце краће, пипци краћи, тијело здепнасто, покриље кратко јајолико или јајолико, са стране према врху неједнако ± угласто) и већином напрасно сужено, с гора према врху стрмије опада . . . . *armadillo*

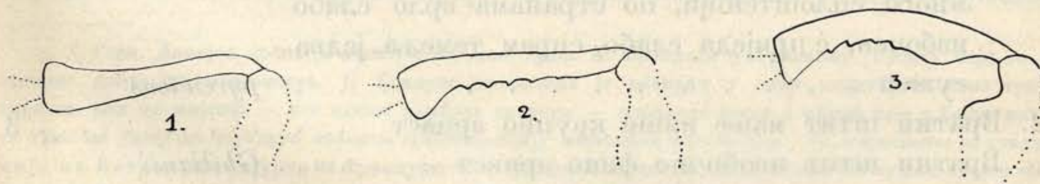
— Рилце дуже, пипци дужи, тијело више пружено (више дугуљасто), покриље дугуљасто-јајолико, по странама према крају више поједнако (не угласто) и помало сужено, с гора према врху положитије опада . . . . *pseudonothus* Apf.

II. Сродност између Otiorrhynchus alutaceus Germ. и Otiorrhynchus goerzensis Hbst., пак Otiorrhynchus spalatrensis Schönh.

У табелама за одређивање европских *Coleoptera IX. Curculionidae* („Mittheil. der schweiz. entomolog. Gesellsch.", књ. VI., двостр. св. 8., 9.) уврстио је др. Штирлин *Otiorrhynchus alutaceus* Germ. уз *Ot. ligustici* L. у субгенус *Cryphiphorus.*

Субгенус *Cryphiphorus* може се добро ограничити устројем гољеница, *prothoraxa* и мушког аналног сегмента.

Гољенице су у *Cryphiphora* на врху спрам спољашне и унутрашње стране проширене, спољашни им је брид прав или увијен, чиме им облик излази лопатаст *(слика 1.);* уз то су вазда неназубљене.

У *Ot. alutaceus* Germ. гољенице међутим нијесу такве, већ су устројене као у *Ot. goerzensis,* т. ј. оне су у ♂ увијене, спољашни им је брид кривуљаст спрам спољашне стране, врх је спрам

унутрашње стране раширен, а на унутрашњем се бриду вазда јасно разабиру зубићи. *(Слика 2.)*

У *Ot. alutaceus* посве је јасно изражен устрој гољеница *goerzensis,* само су предње и средње гољенице у свом басалном дијелу изнутра увијек више мање дубоко искружене, што, као да подоба јаком рубастом проширењу кракова у апикалном им дијелу[1]). *(Слика 3.)*

Даље се сродство између *Ot. alutaceus* и *Ot. goerzensis* истиче у томе, што је анални сегменат у ♂ вазда више мање јасно по дужини испрутан, барем (рјеђе) по дужини као иглом фино испаран, што се никада не виђа у врста *Cryphiphorus*-а, у којих ♂♂ имаду више мање крупно и дубоко пунктиран анални сегменат.

Коначно је у врста *Cryphiphorus*-а *prothorax* необично шири нег дужи, више мање попречан, док је у формама *alutaceus*-а и осталих сродника *Ot. goerzensis* знатно дужи нег шири.

Ot. alutaceus Germ. иде дакле заједно са својим аберацијама у ред *vittatus* и *punctatissimus,* не у подврсту *Chryphiphorus*-а, већ у скупину *rhacusensis-goerzensis.*

Како га треба смјестити у тој скупини, то нам показује јасно *Ot. spalatrensis* Schönh. (Boh.), који, како ћу овдје разложити, средину држи између *Ot. goerzensis* и *Ot. alutaceus.*

Ot. spalatrensis Schönh. маркантна је врста, у збиркама ријетко је заступана[2]) а утемељио је Шенхер (Schönherr) („Synonymia insectorum", св. VII., стр. 257. и 258.) на ексемпларима, које је, како вели, прикупио у Далмацији и испоредио са *Ot. goerzensis.* Ја ћу да овдје истакнем из описа и диагнозе Шенхерове оне разлике, које се могу примијенити (испоређујући са *goerzensis).*

„Ellipticus, **convexior,** *articuli funiculi antennarum* **brevioribus,** *thorace elytrisque confertissime granulatis."*

Даље у опису: *„summa similitudo Otiorrhynchi goerzensis, illo vix longior sed* **angustior, magis convexus,** *articuli funiculi antennarum* **breviores.** *Thorax oblongus, confertissime granulatus. Elytra thoracis basi nonnihil latiora, humeris antrorsum parum prominulis, supra modice convexa, confertissime granulata,* **granulis transversim sub-confluentibus;** *femoribus valde clavatis"* и т. д.

Тај опис потпуно пристаје на ексемпларе Parreyss-ове[3]), ц. кр. природословног дворског музеја у Бечу, што су ми при руци.

---

[1]) Ту карактеристичну одлику гољеница и кракова спомиње и Гермар у своме опису *Ot. alutaceusa.* Исп. Гермар: „Reise nach Dalmatien", стр. 235.

[2]) У збиркама се већином находе мање, уже *Ot. goerzensis* него *Ot. spalatrensis.*

[3]) На ексемпларима је цедуљица с натписом „Parreyss" без назнаке находишта.

Ot. spalatrensis има једнако са *Ot. goerzensis* љуске и карактер скулптуре[1]), са *Ot. alutaceus* насупрот устројство тијела, нарочито врло насведено и више заобљено покриље, више стиснуте пипке, као и фино испрутани анални сегменат (♂). Он дакле чини врло лијепу средњу врсту између *Ot. goerzensis* и *alutaceus*, али је потоњему свакако ближи. У суставу има да стоји иза *goerzensis*, па му онда ваља придружити *Ot. alutaceus*.

Ot. goerzensis и *alutaceus* припадају равници и нижим крајевима средогорја, док се *Ot. spalatrensis* налази само у највишим крајевима вишег средогорја (н. пр. у Хрватској: Велика Капела) и у алпинском појасу босанских и херцеговачких високих гора.

Ot. spalatrensis биће да се не находи код Спљета[2]). Биће да су ваљда Шенхер или Parreyss замијенили мјесто.

Parreyss је у Хрватској, нарочито у кршовитим горама приморским (гдје је он обрео и *Carabus Parreyssi)* прикупљао, па ће бити да и његови *spalatrensis* одонуд потјечу. И ја сам од прилике прије десет година баш ондје већином прикупио *spalatrensis* (на повору Бјелоласице, око 1600 *m*).

Ot. alutaceus најприје је прикупио Гермар („Reise nach Dalmatien“, стр. 235.) на острву Рабу на виновој лози и црној јагоди. Он се много находи у нижим крајевима Далмације, у јужној Херцеговини под камењем — прави станар крша.

Те три врсте лако се могу према овоме разликовати:

1. Зрна покриља и вратног штита врло густа, поједнака и једнолика, љусака нема, или су живо металичне, предње и средње гољенице вазда при темељу искружене, краци спрам унутрашње стране зубасто проширени *alutaceus*

— Зрна покриља и вратног штита нијесу густа, на покриљу ± сплоштена и свезана (нагињу на боре). Љуске вазда ± густе, бијеле, слабо седефасте, краци и гољенице нормалне 2

2. Пипци краћи, здепнастији, спољашни чланци *(flagelli articuli)* нијесу или једва да су дужи нег шири, труп вазда јаче насведен, здепнастији, анални сегменат (♂) већином финије испрутан или као иглом испаран *spalatrensis*

— Пипци дужи, више пружени, спољашни чланци *(flagelli articuli)* знатно дужи нег шири, труп (особито ♂) више сплоштен, шири, анални сегменат (♂) крупније испрутан *goerzensis.*

---

[1]) Скулптура је у *spalatrensis* додуше врло нестална, али зрна у њега никад нијесу тако крупна, правилна и једнолика, као што је то вазда у *alutaceusa*. *Alutaceus* или је посве без љусака или има сјајне металичке, ријетке љуске, док *spalatrensis* вазда по себи има више мање густе бијеле, нешто седефасте љуске.

[2]) Др. Караман у Спљету, који тамошњу фауну *Coleoptera* од много година веома приљежно испитује, слаже се с тиме.

Додатак.

СИСТЕМАТСКИ ПРИЈЕГЛЕД.

Otiorrhynchus i. sp.

(1. одио.)

1. *rhacusensis* Germ. Далмација, Херцеговина, Сицилија.
2. *metokianus* Apfelb. („Wissenschaftl. Mittheil. aus Bosnien und der Hercegovina", 1896., св. IV., стр. 543.) Херцеговина.
3. *cardiniger* Host. Крањска, Истра, Далмација, западна Босна.
   goerzensis Hbst.
   cattarvensis Stierl.
4. *spalatrensis* Schönh. Хрватска, Босна, Херцеговина (брда).
5. *alutaceus* Germ. Далмација, Херцеговина, Италија.
   var. *vittatus* Germ. Истра.
   (var.) *punctatissimus* Stierl. Далмација.
6. *truncatus* Stierl. Крањска, Хрватска, Херцеговина.
   var. *viridilimbatus* Apfelb. Јужна Босна.
7. *caudatus* Rossi. Тиролска, Италија, Крањска.
8. *sensitivus* Scop. Тиролска, Корушка, Мађарска (?), Италија, Хрватска, Босна, Херцеговина.
   planatus Hbst.
9. *sabulosus* Gyllh.[1]). Илирија, Хрватска.
   latipennis Boh.
10. *aurifer* Boh. Истра, Далмација, Италија, Сицилија, Турска.
    morulus Boh.
    Lefebvrei Gyllh.
11. *armadillo* Rossi. Италија, Њемачка, сјеверна Швицарска, Корушка, Крањска, Штајерска, Тиролска, Италија, Аустрија.
    orbicularis Oliv.
    sulphurifer Hbst.
    scabripennis Schönh.
    obsitus Schönh.
    salicis Stierl.
    latissimus Stierl.

---

[1]) Назнака „A." (Austria) и „Si." (Sicilia) у „Catalog. Coleopt. Europae" и т. д., издање 1891., стр. 271., свакако је крива, те ће бити да се односи за „A." на *obsitus (armadillo)*, а за „Si." на *aurifer*. Под „Hu." (Hungaria) ваљда се мисли Croatia, гдје се та врста много находи (ријечка жупанија).

rhaeticus Stierl.
collinus Gredl.
apenninus Stierl.[1])
var. *Halbherri* Stierl. „Schweiz. Mittheil.", св. VIII., стр. 243. Тиролска (Monte Baldo, Altissimo, 2000 *m*).
12. *amplipennis* Fairm. Јужна Швицарска, сјеверна Италија (Monte Rosa).
13. *pseudonothus* Apfelb. Тиролска, Швицарска, западна Италија, југо-западна Француска.
liguricus Dan. i. l.
14. *Bertarinii* Stierl. Сјеверна Италија (Alpes bergamenses).
glacialis Baudi i. l.
15. *pyrenaeus* Schönh. Јужна Француска (Пиренеји).
♀ *femoralis* Schönh.
(?) *amabilis* Stierl. Италија (подножје).
travnikanus Stierl. Француска!
16. *Ghilianii* Fairm. Поморски Алпи.
17. *corticalis* Luc. Јужна Француска.
(?) *oleae* Stierl.
18. *meridionalis* Gyllh. Јужна Француска, Шпанија, Алжир.
Peyrissaci Stierl.
var. (?) *civis* Stierl. Грчка.
19. *auropunctatus* Gyllh. Јужна Француска (Пиренеји).
fossor Boh.
rufipes Boh.
Lafertei Stierl.
tumefactus Stierl.
coryli Chevr.
20. *multipunctatus* F. Алпи, Карпати, мађарске планине.
irritans Hbst.

---

[1]) *apenninus* Stierl. („Schweiz. Mittheil.". св. IV., стр. 24., сепаратни отисак) из Апенина не разликује се од осталих талијанских *armadilla*. Мени су при руци многи ексемплари са Сицилије — одређени као *apenninus* — из талијанских збирки. Ни опис Штирлинов не даје никаких података за специфично разлучивање, он што више пристаје у свим тачкама на Росијев *armadillo*. „Бразда другог облика на пипку" — по Штирлиновом схваћању — доста ми је позната по својој вриједности.

Razvogje izmegju Pontusa i Adrije u jednom dijelu Bosne.

Piše

profesor **Eduard Doležal.**

(Sa četiri table.)

Uvod.

Djela, u kojima je obragjena geografija, geologija i historija Bosne i Hercegovine, mogu se razdijeliti u dvije skupine:

a) u prvoj bila bi djela, koja su objelodanjena prije godine 1878.,

b) a u drugoj djela, koja su izašla, istom pošto je Austro-Ugarska zauzela Bosnu.

Spisak gotovo svih djela, što su izdana prije godine 1878., naći ćemo u predgovoru Klaićevog djela, koje je velikim marom i opsežnim poznavanjem literature obragjeno, te kojemu je naslov: *„Bosna, Podatci o zemljopisu i poviesti Bosne i Hercegovine" od Vjekoslava Klaića. Izdala „Matica Hrvatska", Zagreb 1878.*, pa i u njegovom drugom djelu, o Bosni: *„Poviest Bosne do propasti kraljevstva". Zagreb 1882.*, u kojem pisac u mnogobrojnim primjedbama savjesno navodi za historiju naših krajeva najznamenitija izvorna djela.

Megju djelima prve skupine na prvom su mjestu radovi Ami Boué-a. Neosporivo je on najglasovitiji istraživač Balkana u našem stoljeću i izvanredan poznavalac evropske Turske. Njegova temeljita i uzorna proučavanja. koja su sabrana u četiri velike sveske, a osim toga u nizu omanjih radova, obragjuju geološke odnošaje istom znanstvenom objektivnošću kao i pitanja iz historije i geografije. U tim radovima naći ćemo većinom još i danas neoborive podatke, da se moramo s poštovanjem čuditi mnogostranom znanju ovog radenika.

Razumije se, da su ova proučavanja manjeviše općeg značaja. Boué je proučavao cijelo otomansko carstvo, pa naravno je, da je pojedine provincije na taki način i u takom opsegu obradio, da se mi danas time ne smijemo zadovoljiti, jer mi zahtijevamo odregjeno i potanko znanje. Ali tim se nimalo ne umanjuju zasluge Boué-a.

Proučavanje geoloških prilika Bosne i Hercegovine našlo je u Boué-u, Wolf-u i Conrad-u revnih i zaslužnih radenika.

Flora i fauna privukle su svojom bogatom raznovrsnošću već za rana mnoge učenjake u naše krajeve; imenovaćemo opet Boué-a, Sendtner-a, Erber-a, Steindachner-a i Möllendorf-a.

Historija zemlje i njezinih stanovnika, koji su jezikom i običajima sa svim srodni sa susjednim slovjenskim plemenima, zanimala je u velikoj mjeri učenjake. U ovom se je pravcu vrlo mnogo radilo; istraživači kao Rački, Kukuljević, Šafařik, Jukić, Miklošić, Theiner, Jireček, Klaić i t. d. bili su na ovom zahvalnom polju znanstvenog istraživanja neumorni radenici.

O običajima, načinu života, vjeri, trgovačkim odnošajima, poljodjelstvu, starinama i t. d. nalazimo vrlo zanimljivih podataka u djelima Boué-ovim, Blau-ovim, Božićevim, Dragančićevim, Hilferding-ovim, Jukićevim, Petranovićevim, Cyprian-ovim, Evans-ovim, Yriarte-ovim, Sax-ovim i u drugih.

Čisto geografski odnošaji crtaju se u većem ili manjem opsegu, kao što se promatraju i geografsko-fizikalna pitanja. Podsjetićemo samo na radove Boué-a, Jukića, Roskiewicz-a, Sterneck-a, Šestaka, Thoemel-a, Sax-a, Matkovića, Saint-Marie-a i t. d.

Priopćenja geografskog sadržaja osobito su zgodna da pobude sumnju, jer ne bijaše uvjeta za uspješno proučavanje ovakih pitanja, ne bijaše naime pravih zemljovida kao i mirna i neprikidna rada u samoj zemlji.

Ako dakle profesor zagrebačkog sveučilišta P. Matković u svojoj lijepoj raspravi „Bosanske stupnjevine“, Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga XXIII., str. 73. kaže:

„Od triangulacije pako, te podloge svakoga geografskoga iztraživanja, pouzdano se nadamo, da će se bosanska orografija prikazati u pravih svojih hipsometrijskih razmjerih, koja su, ono malo što jih imamo, posve nepouzdana i što samo mogu biti nesavršena, te će se gorja, kojih je mnogih položaj na današnjih kartah vrlo sumnjiv, smjestiti u svoj pravi položaj i t. d.“, to je ova njegova tvrdnja potpuno i temeljito opravdana.

Pošto je naša monarhija zauzela Bosnu i Hercegovinu, proturiše se svijetom mnoge prigodne knjižice, da ljubopitnoj publici prikažu ovu balkansku *„Terra incognita“*, da tako zasite trenutnu radoznalost mase, a napune piščev i nakladnikov džep.

Ne može se poreći, da se i u ovim knjižicama ne nalaze istiniti opisi obilnih ljepota ove zemlje, kao i narodnih običaja.

Svoga cilja svjesna i po planu udešena današnja misija naše monarhije, manifestirala se je uredbama, koje imadu epohalni značaj. Triangulacija zemlje započeta je odmah po okupaciji, njojzi je slijedilo provagjanje katastera, proučavanje zemljišta i tla i vojničko mapiranje. Bosna i Hercegovina imadu sada specijalnu kartu, kakvom se danas ne može ponositi ni jedna druga zemlja na Balkanu.

„Temeljne crte geologije u Bosni i Hercegovini“ sastavljene su na osnovi tačnog rekognosciranja od četvorice geologa iz geološkog državnog zavoda u Beču, a od strane znamenitih stručnjaka Paul-a, Vogt-a, Herbich-a, Rücker-a, Hampel-a i Radimský-a izvedene su montanske detaljne studije.

Zanimljiva flora i fauna privukle su lijep broj učenjaka u zemlju, imenovaćemo Reiser-a, Murbeck-a i pl. Beck-a.

Zemaljska vlada stvorila je 1888. godine u samoj zemlji inštituciju, zemaljski muzej, koji je stalno središte za prirodo-znanstvena proučavanja. U njegovom su programu nadalje arheološka i etnografska proučavanja, pa študije umjetničko-historijske, a četvrtgodišnja publikacija ovog muzeja: „Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini“ donosi redovno rezultate domaćeg istraživanja.

U „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina“, koje djelo izlazi svake godine u jednoj debeloj knjizi, objelodanjuju se najzanimljiviji radovi i u njemačkom jeziku, da bi pristupačni bili i neslovjenskim učenjačkim krugovima. U tim publikacijama nalazimo množinu izvrsnih radova činovnika muzejskih i drugih ljubitelja znanosti, i tako možemo s pouzdanjem računati, da ćemo još mnoge i mnoge jednako izvrsne znanstvene vijesti crpsti iz daljnjih svezaka ovijeh publikacija.

*

Moja je namjera bila, pošto sam se dulje vremena bavio proučavanjem karta Bosne i Hercegovine, i pošto sam tačno proučio meni pristupnu geografsku literaturu ovih zemalja, da pristupim riješenju nekolicine geografskih problema ovih krajeva.

Visoko zajedničko ministarstvo financija udovoljilo je milostivo mojoj molbi, te mi je pomoć pružilo, da preduzmem geografsko naučno putovanje u niže naznačene krajeve.

Mjeseca septembra 1894. izveo sam svoje putovanje po odobrenom programu i posjetio sam bosanske krajeve, što leže sjeverno od ove linije: Livno, Kupres i Bugojno, dakle sjevero-zapad Bosne.

Putovao sam sve pješice preko Dônjeg Vakufa, Bugojna, Kupresa, Šuice, Livna, Livanjskog polja, Glamoča, Glamočkog polja, Rore, Preodca, Marinkovaca, Arežinog Brijega sve do dalmatinske megje, ovdale preko Grahovskog polja, Korita i Drvara u dolinu Unca, Ermanja na Uni, Kulen-Vakufa, Bilajskog polja, Ripča, Bihaća, Krupe, Risanovića, Lušci-Palanke, Petrovca, Ključa, Čagjavice, Varcar Vakufa, Jezera i Jajca natrag do polazne tačke Dônjeg Vakufa.

Put me je vodio kroz vrlo zanimljive krajeve, koji su puni raznolikosti i neobičnih pojava, i koji u oro- i hydrografskom pogledu pružaju množinu gradiva za detaljne študije, ali za to bi trebalo da se na licu mjesta dulje

boravi, a uz to još i drugih pomoćnih sredstava, koja meni ne bijahu pri ruci.

Ja sam gledao, da na temelju stečenih opažanja riješim, koliko je to moguće, makar jedno pitanje i to: *Tok razvogja izmegju Pontusa i Adrije, koliko se tiče Bosne do Stožera.*

I. O razvogjima uopće, osnova i tok im u gorju u nabore (Faltengebirge).

U vrlo zanimljivoj, znamenitoj raspravi: „Studien über Wasserscheiden", Mittheilungen des Vereins für Erdkunde zu Leipzig, Jahrgang 1885., str. 241.—403. potanko je pretresao dr. Alfred Philippson sve pojave razvogja, te je pri tom razvio množinu vrlo originalnih i dubokih misli o prvom postanku, o premještenju, topografskoj morfologiji i toku razvogja.

Radosno priznajem, da me je gore navedena radnja u mnogim tačkama poticala na razmišljanje, a držao sam da je najbolje, da u njoj razvijene nazore o postanju razvogja uopće prenesem u moju raspravu.

Pojam razvogja definira Philippson strogo znanstveno ovako: Razvogje je ona crta, koja dijeli dva pravca voda, koje na površini otiču, ili drugim riječima svaka crta, u kojoj se pravcem u visinu režu pravci dvaju slazaka (Gefällsrichtungen) zemaljske površine.

Boussinesq je u svojoj hydro-tehničkoj studiji: „Essai sur la théorie des eaux courantes" razvio matematičnu definiciju pojma razvogje, koja se u bitnosti slaže sa Philippson-ovom. Ona glasi:

„Les deux lignes de plus grande pente, issues des deux bouts d'une section, convergeront encore rapidement l'une vers l'autre en un faisceau étroit qui comprendra toutes les lignes de plus grande pente émannées des sections inférieures. Un faisceau pareil, converge, quand on le parcourt de bas en haut, mais diverge quand on le parcourt de haut en bas, prend le nom de faîte, si l'on n'y comprend en chaque entdroit que des lignes encore assez groupées pour qu'il n'ait qu'une largeur totale imperceptible . . . . .

Toute faîte sera évidemment une ligne de plus grande pente de laquelle se détacheront en chacun de ses points deux lignes de plus grande pente ordinaires, l'une à se droite, et l'autre à sa gauche."

Svaka gorska grbina i izbrežak bio bi po toj definiciji razvogje, jer sa svake teče voda bližnjim dolinama u protivnom smjeru, gdje se skupi u većim koritima. Ova mnoga razvogja u nekom opredijeljenom kraju nijesu jednako važna; ima tu neki red što se važnosti tiče, a to zavisi od sudbine rastavljenih voda, što se sa obadvije strane razvogja sakupljaju u dolinama.

Sto je veći kut, što ga prave pravci oticanja obiju razdijeljenih dolina, tim je veća važnost razvogja, a važnost razvogja raste i sa udaljenošću, u kojoj rastavljeni pravci ostaju stalni i rastavljeni.

U svakom većem zemaljskom prostoru, koji se svojim općenitim karakterom gradnje razlikuje od susjednih krajeva, mogu se razlikovati glavna poriječja; razvogja, koja ova poriječja dijele zovu se glavna razvogja dotičnog kraja za razliku od razvogja izmegju manjih članaka ovih poriječja, koja razvogja imadu samo lokalnu važnost.

Glavna su razvogja svojim položajem i uregjenjem od velike važnosti za relijef zemaljske površine.

Velika se raznolikost može naći u toku i topografskim oblicima razvogja u različito sazdanim dijelovima zemlje, ona zavisi o tektoničnom karakteru zemlje.

Razni faktori utječu na oblik razvogja: osobitost sastava gora, utjecaj atmosfere na koru zemaljsku, što se sumira u izrazima „rastvaranje i erozija". Utjecaj ovih faktora uzajemno uslov je onoj raznovrsnosti, te se ne može pomisliti, da bi se ono, što je već bilo, moglo opet povratiti.

Poznajemo li geološku gradnju nekog kraja, onda možemo unaprijed sebi stvoriti sliku o osobitom toku razvogja u tom kraju. S toga ćemo da u kratko ocrtamo geološke prilike ovog kraja, što nas zanima.

U djelu „Grundlinien der Geologie Bosniens und der Hercegovina" veli Mojsisovics na strani 16. o sastavu gora u okupiranim zemljama ovo: „U bosansko hercegovačkom gorju možemo razlikovati tri tektonička elementa:

1. Glavnu masu zapadnih i južnih vapnenih gora.
2. Istočno i sjeverno od njih pojas fliša (Flyschzone).
3. Glavice starijeg kamenja, što leže tik uz Savu.

Zapadno i južno vapneno gorje tektonički je nastavak istarsko-dalmatinskog gorja u nabore (Faltensystem)."

Ovo gorje nema nikakva središnjeg masiva kao Alpi, Ural, Pireneji i t. d., gdje bi denudacija vremenom na pojedinim visokim nabranim grupama otkrila staro eruptivno kamenje sve do kristaliničkog škriljevca.

Naše gorje u nabore pokazuje takogjer kasnije nabiranje (Faltung), koje je postalo pod uplivom manjih i slabijih tangencijalnih sila; ove ne djelovahu možda nikako u dônjim slojevima i ne mogoše nigdje na površinu iznijeti kristaličnu podlogu.

Nabori (Falten) teku izvanredno pravilno pravcem od sjeverozapada na jugoistok i bivaju viši prema jugoistoku.

Stupanj nabiranja različit je. Izmegju nabora pružile su se u duljinu protegnute, kao basamaci jedna nad drugom smještene, katkad zatvorene

doline, koje se zovu polja i sačinjavaju, kako Petraschek[1]) zgodno primjećuje, glavno obilježje areala.

U istarsko-dalmatinskom gorju u nabore, što na Bosnu otpada, leže po Ballif-u[2]) 49 ovakovih polja sa površinom od 157.260 *ha.*

Pojedini paralelni nabrani lanci nijesu ostali u cjelini, nego premještanja i nejednako djelujuće sile prouzrokovale su fleksure i prolome, čiji su jugoistočni, moru okrenuti, kraci katkad pretureni.

„Ponavlja se ovdje u većoj mjeri gradnja fleksura južnog Tirola, koju je Mojsisovics u cijelosti obradio; dok se tamo spuštanje i uzdizanje razvilo prama jugoistoku i dalje prama jugu, ovdje se pojavljuje prama jugozapadu. Tako se dakle spušta dinarski gorski lanac, kako Suess zove istarsko-dalmatinsko pa i bosansko-hercegovačko gorje u nabore, prama dubini jadranskog mora[3])."

Henrik Daublebsky pl. Sterneck[4]) obradio je postanak ovih krajeva tako živo i zorno, da nijesmo mogli propustiti, da iz ove i inače vrlo interesantne radnje navedemo ovo prevažno mjesto:

„Prije opisanim uzdizanjem prelomio se više puta vapneni sloj, onda se ušljed prije postojećeg ili istodobnog nagiba korita jadranskog mora prema jugozapadu nabrao i u santama jedno preko drugog preturio, tako da su se načinili mnogobrojni paralelni gorski lanci, koji bivaju prema obali niži i produžuju se u dalmatinskim ostrvima. Ovoj nas pretpostavci prinugjava, više nego sve mudrovanje, pogled na ove čudnovate bedeme od stijena, koji su svuda istog profila, i koji su nalik na more, koje je u brzini na jednom okamenjeno."

Zamislimo, da se tako pod morem prijašnjih doba stvoreno gorje u nabore uzdigne iz mora. Šta je pošljedica?

Sad ovdje, sad ondje provirila bi šljemena duljih ili kraćih lanaca u nabore; doline, što megju njima leže i koje mogu imati različitu širinu, još su pod morem, koje se po malo povlači, kako se zemlja diže. Postaju dugodoline, u kojima voda u istom ili različitom pravcu otječe, onda se sa strana u rupama nabora izgubi sad desno, sad lijevo, što zavisi o položaju rupa ili pukotina. Leže li one na više nego je dno doline, onda voda teče u njoj samoj.

Ove prvobitne tektonične dugodoline i poprijeične doline mogu se megju tim erozijama udubsti i preobraziti, da ih ne bi poznao, ali će se

---

[1]) Vladin savjetnik Karl Petraschek: „Skizze der natürlichen und forstwirthschaftlichen Verhältnisse Bosniens und der Hercegovina", „Oesterreichische Vierteljahrsschrift für Forstwesen", god. 1895., str. 212.

[2]) Philipp Ballif: „Wasserbauten Bosniens und der Hercegovina", Wien 1896, str. 20.

[3]) Eduard Suess: „Antlitz der Erde", sv. I, str. 344.

[4]) „Geographische Verhältnisse, Communicationen und das Reisen in Bosnien, der Hercegovina und Montenegro". Wien 1877, str. 11.

ipak riječna mreža u ovakom, pod morem prije napravljenom gorju u nabore sastavljati iz dugodolina, kojim kratke popriječne doline mogu odvoditi vodu na razne strane. — Ovo biva, ako popriječne doline niže leže nego dno dugodoline ili ako u dugodolinama nema oticanja.

Tok razvogja biće vrlo nepravilan, ići će od jednog grebena do drugog i svojim položajem manje će zavisiti od visine, duljine i starosti prevala nego od okolnosti, koje prevlagjuju u ovim dolinama, a osobito o dubini njihovih prilaza.

Kroz ovaj stadijum prolaze valjda sva gorja u nabore. Djeluje li i na dalje sila, što ih stiskuje, pojedini nabori izgube svoju samostalnost, na nekim mjestima srastu svom svojom dužinom, preture se jedni preko drugih, dapače se oni prvi preko drugih prevagnu, njihovi se gornji dijelovi raspuknu i odrone a korita se stisnu. Tako postanu u pojedinim dijelovima neke vrste gorskih čvorova (Gebirgsstock), na kojima se ne primjećuje nikakva nabranost.

Razumije se, da je zbog ovih pojava mnogo teže odrediti razvogje. Još je teže i katkad nemoguće uspostaviti razvodnicu u krajevima, gdje je glavni sastavni dio gorja kamenje, koje se lako rastvara.

Dugodoline krajeva, koji su nabiranjem postali, bijahu napunjene morskom vodom, ondje bijahu dakle jezera. Djelovanje kemičke erozije, koje se s polja možda nije moglo ni opaziti, prouzrokovalo je, da se je promijenio relijef zemlje.

Voda prodre u pukotine i slojeve kamenja, slijedi njihovom toku i potpomagana hydrostatičkim pritiskom odozgor, cirkulira u svim pravcima. Voda rastvara osobito lako sadru i vapno, u manjoj mjeri i dolomit. Pukotine i slojevi šire se, postaju veliki podzemni prostori, koji kao rezervoari vodu primaju, sakupljaju i dalje vode.

U kakvu li opreku može tu doći pravac podzemnog oticanja sa onim na površini?

U takim krajevima može biti pravac oticanja u unutrašnjosti upravo u opreci s relijefom, a moguće je da je istosmjeran sa onim na površini.

Na ovaj se način mogu razvogja uništiti i mogu nova postati, ili ove okolnosti prouzrokuju promjene u toku razvogja, te nas dovode do nesigurnosti, pa moramo da nagagjamo i pretpostavljamo.

Prije spomenuto more ili jezero u dugodolinama gorja u nabore, koje nemaju odviraka, izgubilo je vodu na opisani način pomoću podzemnih kanala. Mjesto jezera postade duboka, manjeviše široka dugodolina, koja se je tako rekuć raščlanila u kotlaste doline, bivši opasana goreopisanim gorskim čvorovima. To su ta polja, što se nalaze u kršu Bosne i Hercegovine.

Ove dugodoline, koje su katkad prekinute gorskim čvorovima, postoje sve i pružaju se u jugoistočnom pravcu izmegju nabora, koji se uzdižu do zamašne visine.

Uzmemo li dobru hypsometričku kartu Bosne i Hercegovine u ruke[1]), naći ćemo lako jugoistočni pravac lanca u nabore, kao i tok onih dugodolina, koje su postale nabiranjem, i što se protežu izmegju njih. Mjesta, na kojima su pojedini nabori izvanrednim silama tijesno stisnuti jedan do drugog, te nam se čini da su spojeni, čine neku vrstu gorskog čvora, prekidaju češće puta i otešćavaju da se sigurno označi daljni tok identičnih nabora i dolina. Tako dakle imamo zapreka, hoćemo li da ustanovimo zajednicu doline i nabora.

Ovdje iznosimo tok dugodolina u sjevero-zapadnom dijelu Bosne, a naskoro ćemo izdati ovaku orografsku študiju o cijelom okupiranom području.

Prva dugodolina, koja je nabiranjem postala na bosanskom zemljištu, nalazi se kod Trubara. Ona je jugoistočni nastavak ličke dugodoline, koja se pruža preko Dnopolja, Dônjeg i Gornjeg Lapca, Dobrog Sela do Une te tu prelazi na bosansko zemljište.

Od Trubara pruža se naša dugodolina izmegju Uilice i Vijenca planine, te čini Grahovsko polje, te je spojeno dubovalinom sa Pašić poljem, koje takogjer pripada ovoj dugodolini. Duguljasto Livanjsko polje, najveće bosansko polje, koje je sa zapada Dinarskim Alpima, a sa istoka Šatorom, Staretinom i Goljom planinom omegjašeno, daljni je nastavak na jugoistoku. Na podnožju Kamešnice suži se ono, da se opet raširi u Buškom blatu.

Druga glavna dugodolina počinje u bihaćkoj ravnici, koja je po našem mnijenju takogjer polje, samo što niže leži. Ova se dolina pruža uz Unu; od Ripča do Kulen Vakufa dolinski je tjesnac, a odavlen se raširi u lijepu dolinu do Ermanj manastira. Uz Unac je dolina vrlo uska, a prate je visoki strmi pristranci; istom kod Dônjeg Unca i Drvara raširi se dolinsko dno prema Pojilo potoku, koji svojim uskim koritom prodire iz Preodačke kotline. Rorska i Stekerovačka kotlina kao i uleknina zapadno od Vranjka, dijelovi su ove dugačke doline, a naravni im je nastavak Glamočko polje, koje se svršava kod Krug-planine.

Krug-planina, kao i Hrbljina, koja zatvara Glamočko polje sa istoka, postale su iz nabora, koji su jako stisnuti, te su sasvim izgubili svoj prvašnji karakter. Krug-planina uvalila se kao kakav klin, te priječi Glamočko polje da se pruži dalje na jugoistok, pa kad bi mi slučajno htjeli da i dalje slijedimo gornju dugodolinu, to bi zapali u pusta nagagjanja.

---

[1]) Ovake su karte: 1. Hypsometrische Karte der österr.-ungar. Monarchie, list C, 4 i 5, koji prikazuje Bosnu i Hercegovinu, izragjena u c. i kr. vojničkom geograf. zavodu u Beču. 2. Generalkarte von Bosnien und der Hercegovina u mjerilu 1 : 600.000, izdana po bos.-herc. zemaljskoj vladi godine 1893., a izragjena u c. i kr. vojničkom geograf. zavodu u Beču.

Sjeverozapadni dio ove dugodoline, i to izmegju Dônjeg Unca i Ermanja, kao i izmegju Kulen-Vakufa i Ripča, uzak je, i neosporno je produkat moćno djelujućih sila, koje su nabore vrlo zbližile i tako prouzrokovale ovaj tjesnac, za koji bi, promatrajući ga površno, mogli vjerovati, da je erozijom postao. Zaista je i erozija dosta sudjelovala, te je dno udubla.

Od Ripča na Uni odvojila se pobočna dugodolina, koja se pruža preko Lipe i Vrtoča, te obuhvata Bjelajsko, Medeno i Petrovačko polje, pa dalje ide izmegju Srnetice planine na istoku, Crvljevice i Klekovače planine na zapadu preko Resanovačkog plato-a do izvora Sane.

Treća dugodolina počinje kod Krupe na Uni, ide dolinom uz Krušnicu preko Lušci Palanke do izvora Sanice i dalje jugo-istočno do Ključa i Ribnika; ovdje se spoji sa pobočnom dolinom, koja sa sjeverozapada dolazi, pa obuhvata Smoljansko i Bravsko polje, te se pruža izmegju Crnog vrha, i Lisine, Paleža i Bobenjaka na istoku i Srnetice planine na zapadu.

Ovu dolinu možemo slijedovati preko Medne i Gerzova do Plive, koja popriječnom dolinom izlazi do Vrbasa.

Rečena se dugodolina ne svršava na Plivi, nego ide od Plivinih izvora preko Vaganja u Suho, Kupresko i Riličko polje.

Priložena tablica I. predstavlja nam šematično tok nabora debelim crtama. Megju njima leže opisane dugodoline, a vide se i gorski čvorovi (Gebirgsstöcke). I polja, koja leže u ovim dolinama, što su nabiranjem postala, mogu se razabrati.

II. Potankosti o toku glavnog razvogja izmegju Pontusa i Adrije od hrvatske megje do Velikog Stožera.

Oštro markiranom tačkom △[1]) Panos u Hrvatskoj, čije su geografske koordinate

$$\begin{cases} \lambda = 45^{\circ}\ 17'\ 36'' \\ \varphi = 33^{\circ}\ 48'\ 35'' \\ H = 1326\ m \end{cases}$$

počinjemo opis toka razvogja izmegju Pontusa i Adrije[2]). Ovo brdo leži na sjeveroistočnoj strani šumom obraslog krašnog plato-a Jelovi Tavani;

---

[1]) Pošto smo i mi konvencionalne oznake špecialne karte poprimili, označeno je sa △ triangulirana tačka, čiji je visinski vrh trigonometrično, — i sa ○ tačka, čiji je vrh barometrično aneroidom izračunan. Visina kazuje se uvijek u metrima.

[2]) Na I. tabli je tok razvogja predstavljen jakom, prekidanom crtom, triangulirane tačke, koje u njoj leže, konvencionalnim znakom △.

Na IV. tabli predstavljene su pojedine tačke razvogja svojim redom grafički s obzirom na njihovu horizontalnu udaljenost i njihove visine u formi profila. Horizontalna je udaljenost označena u kilometrima *km*, apsolutna visina u metrima *m*.

istočno od njega teče Draganički potok, pritočica Tiškovca, koji pripada Jadranskom moru; sjeverno vode njegovi strmi pristranci vodu Kunovac potokom Sredici, pritočici Une.

Sa ove visine ide razvodnica uprav sjeverno preko Crnog vrha ○ 1267, okrene se onda prema istoku preko oštrog gorskog grebena do glavice Miš ○ 1041, pada sjeverno do visa ○ 852, podiže sa na južnim obroncima Gole glave do njenog vrha ○ 1010, ostaje pri sjevernom pravcu u gromadi Male drage, podiže se do triangulirane tačke Bogutovac △ 1006, odakle salazi u sjevernom pravcu do hrvatskog mjesta Osredki △ 668.

Primjedba. Jednostavno je odrediti razvogje, kad imamo potoka i rijeka, voda, koje na površini teku, jer su nam nesumnjiv kažiput pri njegovu odregjivanju. U ovom se slučaju dade oštro istaknuti konstruirana razvodnica na hypsometričkoj karti.

Mnogo je teže naći ovu važnu visinsku crtu, ako su krajevi ravnjaci (Plateau) koji nemaju nagiba u nikom pravcu, i ako im manjkaju vode na površini, ako je konfiguracija i formacija kraja taka, da se vode sa površine gube u podzemnim prostorima. Pukotinama prokrči voda sebi put do podzemnog rezervoara, koji ne otiče, ili koji ima uregjeno oticanje, ili voda izagje na drugom mjestu kao snažno vrelo, ili jak potok. U prvom je slučaju uopće nemoguće ni približno označiti, kojem području pripada onaj kraj. U drugom se slučaju može doći do zaključka i to, ako se u vid uzme množina vode, geološka formacija, veličina površine dotičnog kraja, poznata množina kiše. Uvaživši sve ovo, može se zaključiti, da li je možda ovaj ili onaj izvor ili potok ili ponornica odvirak posmatranog kraja ili ne.

Činjenici, koju Ballif u svom posljednjem već prije navedenom radu navodi u primjedbi na 5. str. i to: „Mnogobrojni pokusi, da se mekaničnim putem (bojenjem vode i t. d.) dokuči savez kraških potoka i rijeka, kojih periodično nestane, pa se opet pojave, ostali su bezuspješni....“ mi se ni malo ne čudimo, jer se od ovakih pokusa ne može drugo ni iščekati. Poznato je da nema boljeg sredstva za čišćenje vode (filtriranje), nego što je zemlja sa svojim raznovrsnim sastavom.

Kraj sjeverno i istočno od Osredaka u savezu je sa Trubarskim poljem, on je upravo njegov zapadni nastavak na hrvatskom zemljištu. Dvije dubovaline, koje su sjeverno produljenje Dugog polja ili Tiškovca potoka zasijecaju duboko u Trubarsko polje. To su zapadna dubovalina Jezavče jame i na istočnoj strani dubovalina Trubar dolovi. Obadvjema se silazi sa Trubarskog polja Dugom polju i Tiškovcu potoku.

Opisani kraj vrlo oskudijeva vodom, tekućih voda na površini nema; atmosferske oborine skupe se u mnogobrojnim lijevcima krša, pa onda otiču pod zemljom, ili ako bi njihova množina velika bila, mogu oticati prema Dugom polju, području Jadranskog mora, kuda pokazuje i nagib nabora.

Naše razvogje ne prelazi po gore rečenom južno od Trubarskog polja Uilici planini, nego teče po svoj prilici na sjevernoj strani imenovanog polja, a tamo ga i mi mećemo.

U ovom slučaju ide razvogje od Osredaka preko vrha ○ 671 bosanskoj megji kod sela Bokana. Od brda Rodića ○ 707 možemo slijediti ovu liniju zapadno od Jezavče jame preko glavice Vrhovo ○ 713 na triangulovanu tačku Vučjak △ 793; sad se dalje pruža preko vrhova ○ 941, ○ 972 do glavice Vrh ○ 1105, gdje najviše na sjever dopire; ovdalen se okrene

prema jugoistoku preko Oblaj vrha ○ 1031 na vrh ○ 1001 trianguliranoj tački Kosa △ 1098, salazi po grebenu ovog brda vrhu ○ 1068, onda ○ 1109 na Kamenicu planinu do tačke trianguliranja Metla △ 1264, dalje po njenom jugoistočnom grebenu do visova ○ 1208, ○ 1140, odaklen se okrene zapadu, pa se preko vrhova ○ 1159, ○ 1184, ○ 1071 Stražbenici žuri. Preko vrhova Kućište ○ 869 i Repište ○ 881 ide razvogje opet sjeverno, pa se onda u jugozapadnom pravcu preko glavice ○ 883 i ○ 900 uzdiže do visine Sokolove grede ○ 1491, koja se već nalazi u veličajnom gorju Uilice. Ovdalen se razvodnica pruža po istočnom obronku Uilice planine preko Crnog vrha ○ 1491, vrha Listanj ○ 1501, vrha ○ 1259, po grebenu Cremušnjaka ili malog ○ 1336, srednjeg ○ 1410 i velikog Vrčića △ 1542; ovdalen se okrene zapadno preko Uilice planine do njenog zapadnog obronka i ide preko vrhova ○ 1530, ○ 1521, ○ 1473, ○ 1522, ○ 1420, ○ 1164 do Gozd vrha ○ 1135. Od Gozd vrha vuče se razvogje dalje u južnom pravcu preko naseobine Trivanov dô na pristranak ○ 1065, pokraj mjesta Knežević preko visinskih tačaka ○ 1075, ○ 1031, prekoračujući cestu iz Arežin brijega (Grahovo) u Grab u Dalmaciji do visa Ogratka ○ 1101. Od ove tačke okrene se opisana linija prema istoku, prelazi vrh ○ 992, tačku trianguliranja Pešonci △ 916 i spušta se opisanoj prvoj dugodolini u nabore, pa se uzdiže do glavice Stankovače 1008.

Visinski vijenac, što se spušta od Ogratka i Pešonaca do imenovane dugodoline, ne imponira ni najmanje svojom visinom, pa se ipak na njemu nalazi tako važna razvodnica.

Sjeverno od njega teče Begovac potok Grahovskom polju i pripada Pontusu; južno se vijuga vodom oskudna Korana i izgubi se, pošto je primila potok Zvijezdu, u Pašić polju u jednom ponoru nedaleko od mjesta Luke.

Po formaciji onog kraja pripada ovaj potok području Adrije; podzemnim, kemičkom ezorijom učinjenim putevima, teku vode ispod pograničnog gorja Bosne i Dalmacije, Dinare planine, dalmatinskim rijekama Krki i Cetini. Ovi podzemni pritoci iz Pašićkog i Livanjskog polja reguliraju tako rekúć te rijeke, te doprinose da one imaju onu množinu vode i da kroz cijelu godinu ne prisuše.

Sad da navedemo dokaz, da je istina, da razvogje ide, kao što smo gore naveli, naime zapadno od Grahovskog polja preko Uilice planine, a ne istočno od njega preko Paleža, Osječenice i Jedovnika i t. d.

Grahovsko polje skuplja u svom žlijebu, Struga potoku, odvirke okolnih visinskih vijenaca: Cremušnjaka i Uilice planine na zapadu, Gozd vrha i Borovca na jugozapadu, Osječenice i Jedovnika na istoku.

Rečeni potok teče uopće od juga na sjever i izgubi se na sjevernom kraju Grahovskog polja kod mjesta Resanovca, u ponoru, koji se nalazi u neposrednoj blizini groblja i žandarske kasarne toga mjesta.

Kod Dõnjeg Unca (zove se i Bastaši), izvire snažno vrelo „Vrelo Bastašice“, pa poslije kratkog toka od *0·4 km* kao dosta jak potok uvire u Unac rijeku.

Bude li velikih oborina po visovima, koje opkoljavaju Grahovsko polje, onda Struga potok donosi silnu vodu svome ponoru, a i vrelo kod Unca bude silnije i bogatije vodom, što je znak, da obadvoje podzemno moraju biti u savezu.

Da potvrdimo ovaj zaključak navešćemo činjenicu, za koju smo doznali na licu mjesta i koju potpuno potvrdi tadašnji upravitelj ispostave Dõnji Unac, gospodin Topić.

Prije nekoliko godina bijaše strašan prolom oblaka u okolini Grahovskog polja, i Struga potok bijaše ušljed toga silno nabujao. U blizini ponora pane võ u silovitu vodu, nestane ga i dugo mu se nije moglo ući u trag. Od prilike poslije põ godine donese voda u vrelo Bastašice drven jaram. Gazda poginulog vola poznade da to bijaše uprav onaj jaram, što ga je na sebi imalo nesretno živinče onog strašnog dana.

Ovaj slučajni dogagjaj pruža nam neoboriv dokaz, da Struga potok pripada Pontusu, i da se tako razvogje ima prenijeti na zapadni okrajni gorski lanac Grahovskog polja.

Na *tabli II., sl. 1.* predstavljen je profil (prorez) Struge potoka od ponora kod Resanovca do vrela Bastašice, ako zamislimo podzemni tok potoka kao pravac ispod brdne gromade Stražbenice i Kamenice prama Bastašima. Tačkice predstavljaju pomenuti idealni tok. Horizontalna udaljenost ponora i vrela iznosi *10·782 km,* a razlika u visini *198 m,* tako da je kut nagiba u ove zamišljene potočne linije 1° 3' velik.

Nadalje se tok našeg razvogja slaže i sa geološkom formacijom onog kraja.

U prvoj dugodolini nabornog sistema, kojemu i Grahovsko polje pripada, otiču vode u raznom pravcu, Struga potok sa Begovcem juri prema sjeveru ili bolje rekuć prema sjeveroistoku, vrelo Širokovac, koje se u svom daljnem toku spoji sa Koranom potokom, teče u protivnom pravcu kroz dugodolinu, nakvašuje, kako smo već prije spomenuli, Pašićko polje, protiče pokraj mjesta Oblaja i izgubi se u ponoru kod mjesta Luke. Razlici u pravcu oticanja uzrok je nagib naborne korutine dotično doline.

Podzemni nastavak Korane potoka može, prilagodivši se naravnom nagibu tla i formaciji onog kraja, ići samo na jugoistok, pošto on ostaje u korutini i otiče prema Livanjskom polju, ili pak, ako je sili kemičke

erozije uspjelo, da kroz svod nabora ispod Dinarsko-alpinskog lanca na zapad prokrči put vodama, onda Korana potok pripada Adriji, a tako će i biti po svoj prilici.

Razvogje izmegju Struge i Korane presijeca prvu nabornu dugodolinu, ono prelazi od jednog nabora na drugi, naime od nabora Uilice planine, što se zapadno od Grahovskog polja pruža, preko Pešonaca na istočno smješteni nabor, na kojem se nalazi glavica Stankovača, uprav onako, kao što smo rekli u općem dijelu o toku razvogja, da u gorju u nabore razvogje može preskakati od jednog nabora drugom.

Primjedba. Vrelo Bastašice ima stalno i suviše vode, da bi se mogao smatrati kao jedino odvirak Struge potoka, koji katkad sasvim presuši. Ovo je vrelo vidljiv odvirak podzemno spojenih voda šumom obrasle Kamešnice, Metle i obližnjih gustom šumom obraslih visova.

Moguće je, da i vode Trubarskog polja djelomice pojačavaju vrelo *Bastašice*. Onda naravno tok razvogja sjeverno od Trubarskog polja ne bi bio istinit; išao bi možda južno od tog polja. Pošto nemamo pozitivnih dokaza za to, ostaćemo kod naše pretpostavke, koja je makar topografski potpuno osnovana.

Sa visa Stankovače ○ 1008 vuče se razvogje po pustom zemljištu krša na istok preko vrha ○ 831 glavici Čaropku 1361 na Golu stranu ○ 1422. Ovdalen možemo šljedovati razvodnicu istočno na glavicu ○ 1182, vrhove ○ 1097, ○ 1082, ○ 1153 kod bunara Tičevo; prolazeći južno pokraj naseobine Tičevo-mlin dohvaća se triangulirane tačke Pitoma glava △ 1171. Vis Vršćić ○ 1203, vrh ○ 1158, triangulirana tačka Malinac △ 1254, glavica Strmac ○ 1116, Visibaba ○ 1178, Katića vrh ○ 1327, dalje visovi što leže na grbini Šatora, Vranjoša greda ○ 1411, ○ 1620, ○ 1580 sačinjavaju razvogje, koje u vrhu 1842 Veliki Šator dostigne i uspinje se preko visinskog vrha ○ 1736 Šatorovog Babinoj gredi ○ 1862.

Istočno od Pitome glave i južno od Vršćića postaje od tri vrela potok, koji se izgubi u jednom ponoru poslije 2·8 *km* dugog južnog toka, pošto je primio jednu neznatnu pritočicu.

Ovaj se ponor nalazi na jednom preko 1000 *m* visokom polju; na njegovu istočnom kraju leži selo Tičevo veliko.

U Velikom Šatoru i to na podnožju njegovih sjevernih strmih i šumom obraslih visova postaju tri vrela, koja se zovu Jezerce i koja tvore potok Mali Palež; poslije 3·5 *km* dugog toka sastavi se on sa potokom Veliki Palež, koji takogjer dolazi sa sjevernih obronaka Velikog Šatora. Poslije 0·6 *km* dugog zajedničkog toka izgube se opisane vode u ponoru, koji leži na jednoj polju sličnoj visokoj ravni. Još i jedan drugi potok, koji dolazi od Nosič-brijega, završuje svoj nadzemni tok u istom ponoru.

Obadva gore navedena polja spojena su markantnom ulekninom i mogla bi se nazvati, pošto nemaju imena, po selu Tičevu — Tičevo polje. U kojem su području vode ovog polja?

Iza istočnog megjašnog bedema, koji sačinjavaju visovi Malinac, Strmac, Visibaba i Vranjoša greda, leži kotlina Preodac, iz koje Pojilo potok dovodi sakupljenu vodu Uncu, ili bolje rekuć: on je njegov najjači izvor-potok.

Nigdje u kotlini Preodac, koja leži 150—250 *m* niže od Tičeva polja, nema većeg vrela, koje bi nas upućivalo na kakav odvirak iz Tičeva polja; svi izvorni potoci imaju naravnu jakost i razvitak. U kotlinu Preodac ne stižu vode, o čemu nas je po želji izvijestio i Preodački lugar gosp. Gratzl, koji vrlo dobro poznaje onaj kraj.

Nagib nabora prama jugozapadu, kraška formacija onog kraja, potkrepljuju našu pretpostavku, da kraški potoci Tičeva polja pripadaju Adriji.

Ako bi ovi potoci ipak pripadali poriječju Unca, smatrajući ih kao podzemne izvore Gudaje i Pojilo potoka, onda bi se razvogje moralo uzdizati od Pitome glave na zapadnom rubu Tičeva polja k Šatoru.

Ustanovljenje daljnjeg toka razvodnice od Babine grede pruža nam priliku za razmatranje što slijedi.

Da se dospije od Babine grede preko Šator planine, koja se na jugoistok pruženom Staretinom i Goljom planinom sačinjava zapadno od Glamočkog polja dotično Rorske kotline namješteni nabor, na istočnu stranu Glamočkog, dotično Kupreskog polja do Velikog Stožera, koji je neosporivo jedna tačka glavnog razvogja, pruža nam se više puteva.

Svega su tri mogućnosti:

1. Razvogje ide zapadno od Glamočkog polja preko Krug-planine do istočne strane istoga polja.

2. Ono ide sjeverno oko Glamočkog polja preko Crne gore, Čardaka i Vitorog planine, ili najposlije

3. razvogje presijeca rečeno polje.

Uzmimo prvi slučaj i ispitajmo njegovu realnost.

Razvogje bi išlo od Babine grede ○ 1862 na glavicu Veliku Lisinu ○ 1701, Javorovu kosu ○ 1591, vrhove ○ 1527, ○ 1585, ○ 1661, trianguliranu tačku Bukovinu △ 1675, dalje na Marića naslon ○ 1501, preko visa ○ 1341 na tačku trianguliranja Starigrad △ 1506, Javorovu kosu ○ 1588, vrh ○ 1620, brdo Jančac ○ 1534, visove ○ 1405, ○ 1439, vrh Jablanak ○ 1537, Radanovački stan ○ 1555, Korita ○ 1553, Golu kosu ○ 1627, k visu Javorovoj kosi ○ 1630.

U daljnem toku dospije razvogje na vrhove ○ 1808, 1761 do Tikve glave, na Veliku Golju △ 1891, jednu trianguliranu tačku, dalje na brdo Gradinu ○ 1570, vrh ○ 1638, Veliki Crni vrh ○ 1546, tačku trianguliranja Korićna △ 1176, na glavicu Gradinu ○ 1273 i ○ 1298, Posrano brdo

o 1287 i o 1223, trianguliranu visinsku tačku Brdine △ 1214, Blagogji o 1247, na vrhove o 1334 i o 1201 trianguliranoj tački Drinovcu △ 1324 i na visoki Cincar[1]) △ 2006, najviše brdo u cijelom sjeverozapadu Bosne, koje se nalazi već na južnoj strani polja.

Opisani pravac glavnog razvogja ne držimo mi za vjerovatan i to s ovijeh razloga:

Jugoistočni dio Glamočkog polja odvodi svoje vode u više ponora i u dva jezeru slična blata, nazvana Jezero i Vučevci. Ove će vode po svoj prilici teći ispod Krug-planine Livanjskom polju, te će uvećati Bistricu. Ova rijeka izvire iz strmog brdnog gorostasa kod Livna znamenitom snagom i množinom vode.

Uzeti profil od Glamočkog do Livanjskog polja pokazuje očevidan nagib prema Livanjskom polju, jer apsolutna visina ponora u jugo-istočnom dijelu Glamočkog polja iznosi preko 800 *m*, dočim izlaz Bistrice kod Livna ima apsolutnu visinu od 700 *m*.

Da se na ovo pitanje potpunom tačnošću odgovori, trebalo bi proučavanja i pokusa na licu mjesta.

Pošto Krug-planina sa svojim krajem hrani još i druge kraške rijeke, a uz to ima i podzemnih odviraka, to je nevjerojatno, da poslije toga svega ima onoliku množinu vode, kao što je vidimo u rijeke Bistrice.

Kad bi znali množinu oborina u Krug-planini i množinu vode, što ističe Bistricom, mogli bi proračunati dotični kraj padavina i iz toga izvesti zaključak, da li jugoistočni dio Glamočkog polja svoje vode Livanjskom polju dovodi ili ne.

Naše tvrgjenje potkrepljuje i ovo:

Cijeli naborni sistem spušta se u glavnom na jugozapad prama Adriji, pa i voda će slijedeći naslage dospjeti u Livanjsko polje.

Razgledajmo sad drugi mogući slučaj, gdje bi razvogje išlo poprijeko kroz Glamočko polje.

Glamočko polje ne pokazuje jednak nagib u jednom te istom pravcu, što nam najbolje dokazuje tok njegovih voda. Jedan odvirak ide sjevernim pravcem, dočim se drugi žuri jugoistoku, a oba se izgube u rasjelinama te su ponornice.

Kotarsko mjesto Glamoč leži na pristrancima Velike Straže, koja se spušta u polje i u nj proturi neku vrstu nasipa, koji se prema sjeveru proteže i svoju najvišu tačku dostigne u trianguliranoj tački Komar △ 982. Ovaj pošik tla (Bodenanschwellung) prelazi od Komara na vrhove o 973, o 925, a odavlen u sjevernom pravcu Kapinom brijegu o 927 i vrhu o 911 kod Popreke njive.

---

[1]) Na specialnoj karti nalazi se ime Činčer, ali tu glavicu tamošnji narod zove Cincar.

Ovaj neznatni izgrbak dijeli Glamočko polje u dva dijela: širi, sjeverozapadni i uži jugoistočni dio. Njegova je grbina ujedno i mjesno (lokalno) razvogje ovog polja.

Južno od Glamoča silazi sa gustom šumom obraslih visova više malih potoka, koji otiču prema jugoistočnom dijelu polja; sa Velike Straže salazi u dolinu takogjer potok, koji se zove Mustrap potok, te se žuri sjevernom dijelu polja i izgubi se u jednom ponoru pod imenom Ribnik.

Da li ovo razvogje, koje nosi opisani izgrbak Glamočkog polja, više nego lokalnu važnost ima, ili da li je možda dio glavnog razvogja, trebalo bi još tačno ispitati.

Na temelju proučavanja zemljovida mi držimo, da je navedeni pošik tla u Glamočkom polju dio glavnog razvogja.

U ovom slučaju moraju pripadati vode u jugoistočnom dijelu Adriji, one u sjeverozapadnom Pontusua, a Ribnik potok, u kome se vode sjeverozapadnog dijela Glamočkog polja sakupljaju, mora sebi podzemno prokrčiti put k Sani, dotično k Plivi.

Sana je kraška rijeka, njezina bogata vrela dolaze na vidik kod mjesta Pečke, područje njenih oborina obuhvaća Crnu goru, koja je šumom dobro obrastao krš.

I Pliva je kraška rijeka, te izlazi obilnom množinom vode na vidik; u njeno područje oborina spada Čardak planina sa Smiljevcem i Vitorog planina.

Na *tabli II., sl. 2.* predstavljen je profil Ribnika potoka dotično njegovog idealnog toka, ako bi on podzemno tekao Sani. Horizontalna udaljenost od ponora u Glamočkom polju do izvora Sane iznosi 19·737 *km,* a razlika u visini obiju tačaka 383 *m,* tako bi iznosio srednji slazak $1^0\ 8'$.

Pripada li Ribnik Plivi, onda predstavlja *sl. 1.* na *III. tabli* njegov idealni podzemni tok. Njegova duljina bila bi 19·575 *km,* a razlika u visini obiju megjašnih tačaka 433 *m,* iz čega se izračuna središnji slazak $1^0\ 16'$.

Primjedba. Iz razgovora o razvogju sa g. vlad. tajnikom Dlustušom i g. profesorom Lilekom doznali smo, kako je bivši administrativni direktor bosanske zem. vlade g. Vilim vitez pl. Sauerwald prilikom pretresanja raznih geografičnih problema u okupiranim krajevima, gdje se je i o toku glavnog razvogja od Šatora počevši govorilo, izrazio mnijenje: ne bi li glavno razvogje moglo ići kroz samo Glamočko polje, mjesto po njegovim okrajnim gorama.

Sa visova Orlovca △ 1146 i Kozarice kao i Velikog Kika △ 1274, koji pripadaju istočnom kraju Šatora planine, za vrijeme kada snijeg kopni ili kad su obilne atmosferske oborine, teku vode po površini prema polju sličnoj kotlini Rorskoj, koja ima velik broj kraških rupa i lijevaka. I ona dubovalina, što leži izmegju Vranjka i jugoistočnih pristranaka Šator planine, pa se jugoistočnoj Rorskoj kotlini priključuje, te polju sliči, sakuplja u jednom ponoru osobito odvirke Malog Šatora ○ 1768 i Šatorka.

Na Čardak planini postaju u znatnoj visini mnoga vrela, koja iščeznu poslije kratkog toka. Tako nalazimo upravo zapadno od najvišeg vrhunca Čardakovog △ 1603 potok, koji okreće mnoge mline, ali poslije 2—3 *km* dugog razvitka iščezne u jednom ponoru. I sa visova Petrekuše △ 1557, Bajića kose △ 1610, Vrletne kose i Visibabe △ 1562, poslije kiša žure se po površini bujice prema sjeverozapadnom kraju Glamočkog polja, gdje ih primaju ponori.

Ove u kratko opisane rijeke pripadaju po svoj prilici Pontusu, ali i ovdje kao i kod Ribnika potoka iznijeće pravu istinu na srijedu istom potanka ispitivanja.

Tok razvogja od zapadnog okrajnog gorja Glamočkog polja poprijeko polja na njegovu istočnu stranu u detaljnom je ovaj:

Od Javorove kose ○ 1630 na vis ○ 1738 Poljanskom vrhu ○ 1534 i vrhu ○ 1550, ovdalen po grbini Velike Straže silazi visu ○ 945 na opisani pošik Glamočkog polja. Protežući se dalje na istok dostigne naša linija trianguliranu tačku Komar △ 982, pa onda onu spram sjeveroistoka upravljenu liniju visine, koja je markirana vrhovima ○ 973, ○ 925, ○ 927, ○ 911 i dospije do najniže tačke sjeverozapadnog dijela polja naime ○ 902 *m*, ovdalen se uzdigne razvodnica do visova ○ 903, ○ 995 i dospije u tački trianguliranja Razvale △ 1347 do znatne visinske tačke istočnog okrajka polja.

Da se od ove tačke dogje do Stožera na istočnoj strani Kupreskog polja, pružaju se dva puta:

1. Razvodnica ide poprijeko preko Hrbljine do Vitorog planini na sjevernu stranu Kupreskog polja i dalje Plaženici i Stožeru ili

2. je kao u Glamočkog polja: razvogje presijeca samo Kupresko polje.

Južno oko polja ne može ići razvogje, jer je neoboriva istina, da odvirci južnog dijela Kupreskog polja pripadaju Adriji.

Da prosudimo, koje bi mogao biti tok razvogja, olakšaće nam se, ako najprije potanje proučimo hypsometričku gradnju Kupreskog polja.

Tu se daju lako razlikovati tri dijela:

a) Sjeverozapadni kraj nosi ime Suho polje, a natapa ga Mrtvica potok, koji izvire na zapadnoj strani Plaženice △ 1766 i iščezne u Mrtvici ponoru 0·8 *km* južno od triangulirane tačke Subot △ 1124 u rečenom polju.

b) Srednji dio, pravo Kupresko polje, na kojem leži i ispostava Kupres, skuplja svoje slabe vode u jednom koritu, koje se takogjer zove Mrtvica potok. Ovaj prima više malih potoka i to: Karičevac, Ispod, Slačicu i Smrdelj potok, pa iščezne takogjer poslije kratkog toka kod vrha ○ 1136 u ponoru, koji leži neposredno na podnožju zapadnog okrajnog gorja ovog polja, koje se zove Pod Kurljelom △ 1593.

c) Južni dio, Rilić polje, protiče Miljač potok južnim pravcem, pa ga u neposrednoj blizini Malovanova sedla kod Malovanova hana primi

ponor. Kod razvaline Strmice grada u blizini mjesta Stržani izlazi jako vrelo, koje leži 2 *km* južnije i 140 *m* niže[1]) od gornjeg ponora, i nosi ime Šuica potok pa pripada Adriji.

Sad nastaje pitanje, pripadaju li Mrtvica potok Suhog i Kupreskog polja oba Pontusu ili Adriji, ili leži li jedan u području Crnog, a drugi u području Jadranskog mora.

Slijedeće neka nam posluži, da dogjemo do nekih zaključaka:

Suho polje pokazuje nagib prema sjeveru, a u tom ga slijedi i Mrtvica potok. Ovaj potok udari možda svojim podzemnim tokom ispod Vitorog planine, tu se može spojiti sa drugim vodenim žilicama, pa izagje na vidik eventualno u izvoru Plive.

Onda bi bio njegov profil od Mrtvice ponora u Suhom polju do izvora Plive kao što pokazuje *sl. 2.* na *III. tabli.* Podzemni idealni tok ima duljinu od 23·105 *km* i izmegju ulaza i izlaza u Vitorog planini iznosi razlika u visini 650 *m*, dakle je središnji kut slaska 1^0 36′.

Još je moguće, da se Mrtvica potok, koji za vrijeme kad snijeg kopni i za vrijeme kiša ima više vode, sa podzemnim vodama Vitorog planine združi i tako ili i sam već uvećava pritočicu Plive, zvanu Janj. Kako je poznato, podzemne vode ulaze uprav sa strana ili na dnu korita riječnog, s toga to posmatralac ne može ni opaziti.

Ili se vode Mrtvice potoka spoje niže Vitorog dotično Hrbljine planine sa njihovim podzemnim vodama i idu ispod Glamočkog polja Livanjskom, što bi odgovaralo mišljenju Ballif-ovu o vodama, što prema Livanjskom polju teku. Ballif kaže u svom više puta navedenom djelu na str. 33.:

„Biće da dosta znatan dio voda, što Livanjskom polju pritječu, podzemno prolaze i Glamočkim poljem.“

U ovom bi slučaju opisane vode pripadale području Adrije i razvogje bi išlo sjevernom stranom Suhog polja preko Plaženice Stožeru.

Analogno može sve ovako biti i u Mrtvice potoka, što je u pravom Kupreskom polju.

Pošto oba Mrtvice potoka s Plivom leže u istoj nabornoj dugodolini, to sjevero-zapadnom, dotično ovdje gotovo sjevernom oticanju ovih voda ne stoji ništa na putu; one slijede dubovalinu te nagju možda kakav podzemni odvirak Plivi i njezinim pritočicama.

Uzmemo li da je ovako, onda razvogje ide od istočnog kraja Glamočkog polja preko Hrbljine planine na zapadni kraj Kupreskog polja te poprijeko kroz polje do Velikog Stožera.

---

[1]) **A ne kako Ballif na str. 5. kaže zapadno i kod razvaline Stržanj.**

Počnemo li sa prije navedenom trianguliranom tačkom Razvale △ 1347, detaljirani tok biće ovaj:

Većinom gotovo istočnim pravcem ide razvogje preko vrhova ○ 1293, ○ 1271, ○ 1127 i ○ 1233 trianguliranom visu Matragovom △ 1464, ovdalen preko glavice Ćirića vrh ○ 1475 na visove ○ 1452, ○ 1310, ○ 1301, ○ 1296, ○ 1420, Kamzin vrh ○ 1549, tačke ○ 1518, ○ 1504, ○ 1501 k tački trianguliranja Radinoj kosi △ 1503. Protežući se po pustom kraškom plato-u Hrbljine planine prelazi naša razvodnica vrh ○ 1434, glavicu Jelovače šume ○ 1471, vis ○ 1428, trianguliranu tačku Poljanu glavu △ 1463, dalje vrhove ○ 1364, ○ 1291, ○ 1302, Hajdučki vrh ○ 1261 i tačku zemaljskog trianguliranja Jelena vrh △ 1402. Ovdalen čisto istočnim pravcem prelazi ova važna razvodnica vrhove ○ 1360, ○ 1325, ○ 1558, Tikvicu vrh, koji leži neposredno uz zapadni okrajak Kupreskog polja, stupi na visu ○ 1158 u rečeno polje, ide onda preko Tatela ○ 1165, tačaka ○ 1159, ○ 1177, izdigne se onda istočnom okrajnom gorju Kupreskog polja na vrhove ○ 1350, ○ 1669, ○ 1673 i dostigne u Velikom Stožeru △ 1758 vrlo markantnu i pouzdanu tačku naše linije.

Primjedba. Na I. tabli nabornih dugodolina pravci, tačkama naznačeni pokazuju pravac profila, koje smo načinili za idealni, podzemni tok opisanih potoka i u suglasju sa oznakama na II. i III. tabli označeno je

sa I. pravac podzemnog toka Struge potoka,
„ II. „ „ „ Ribnika „ ako ide Sani,
„ III. „ „ „ „ „ ako otiče Plivi,
„ IV. „ „ „ Mrtvice potoka iz Suhog polja.

Tabla — Tafel I.

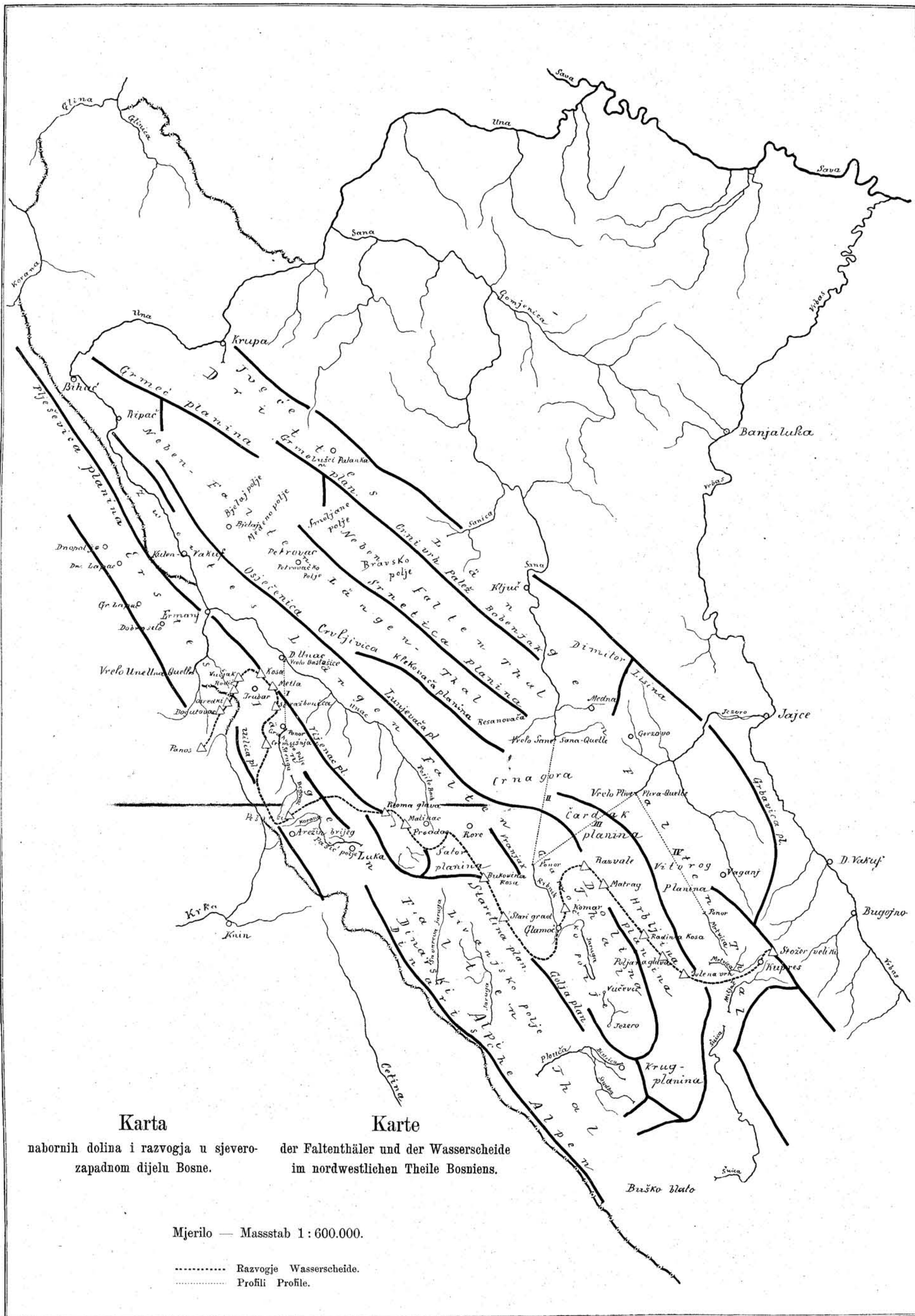

Tabla — Tafel II.

Profili

podzemnog toka rijeka u kršu.

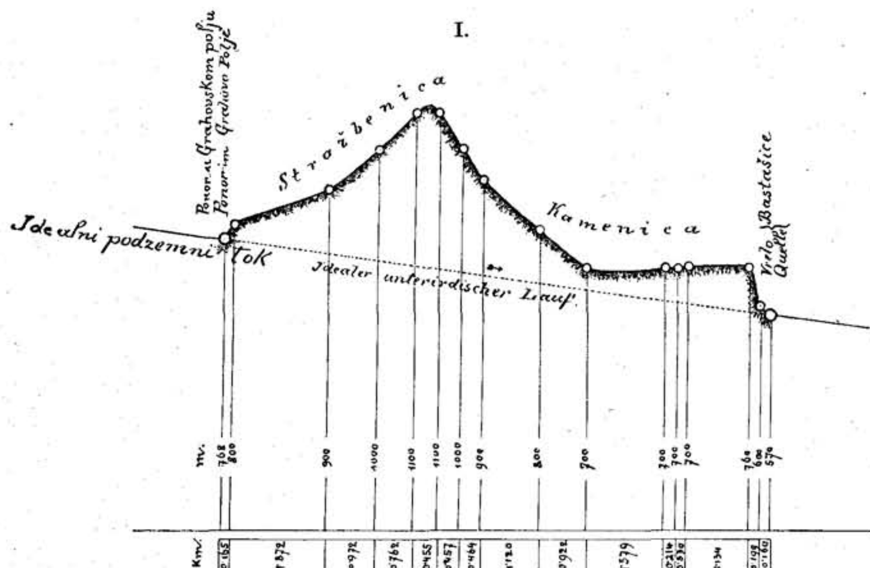
Profile

des unterirdischen Laufes von Karstflüssen.

Potok Struga u Grahovskom polju.

Struga-Bach im Grahovo Polje.

I.

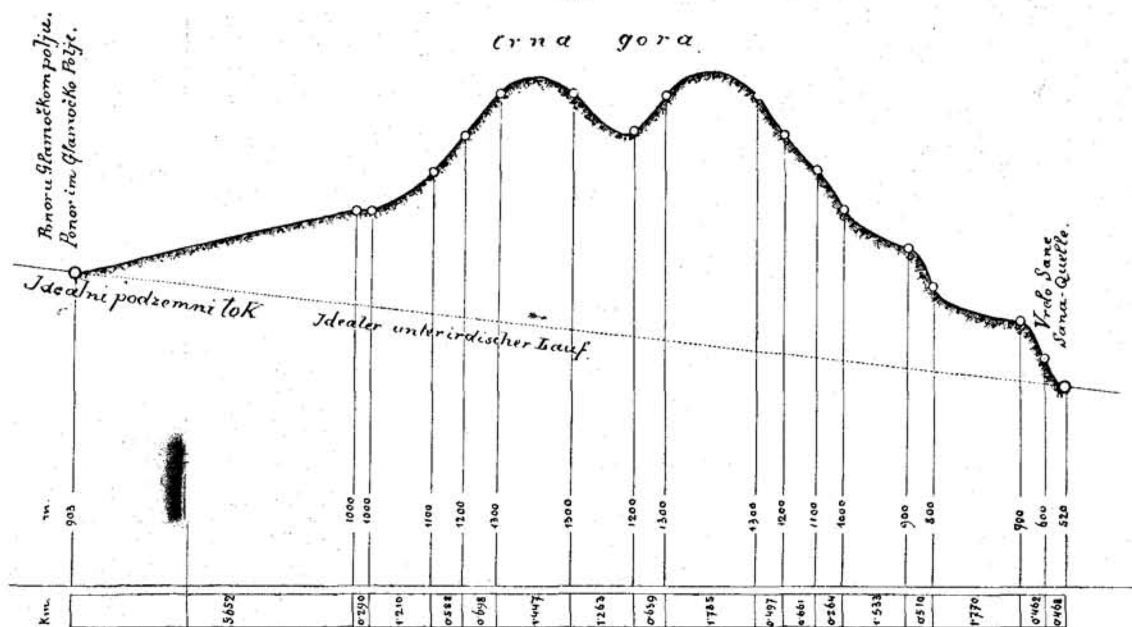

Slika — Figur 1.

Potok Ribnik u Glamočkom polju.

Ribnik-Bach im Polje von Glamoč.

II.

Slika — Figur 2.

Mjerilo: { hor.: 1 : 150.000 i km.

Massstab: { vert.: 1 : 1500 und m.

Crtao E. Doležal.

Tabla — Tafel III.

Profili
podzemnog toka rijeka u Kršu.

Profile
des unterirdischen Laufes von Karstflüssen.

Potok Ribnik u Glamočkom polju. **Ribnik-Bach** im Glamočko Polje.

Ponor u Suhom polju. Ponor im Suho Polje.

Vitorog planina

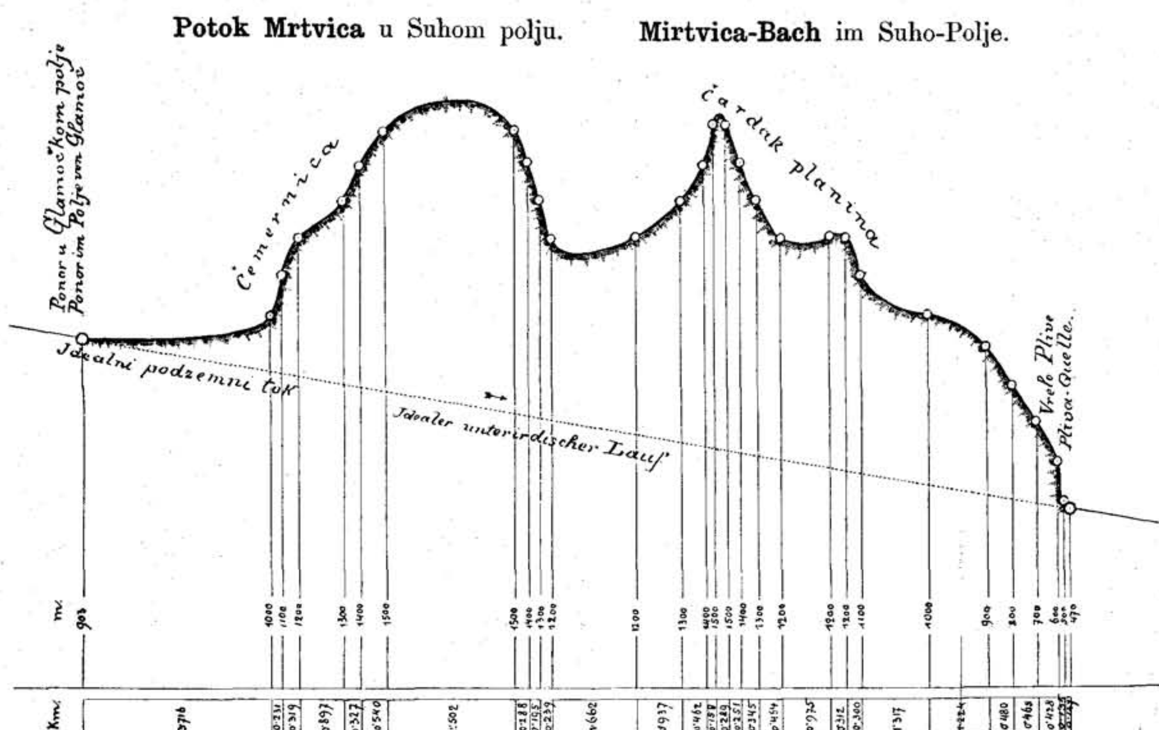
Idealni podzemni tok

Idealer unterirdischer Lauf

Vrelo Plive. Pliva-Quelle.

Slika — Figur 1.

Potok Mrtvica u Suhom polju. **Mirtvica-Bach** im Suho-Polje.

Slika — Figur 2.

Mjerilo: / Massstab: hor.: 1 : 150.000 i / und *km.* vert.: 1 : 1500 i / und *m.*

Crtao E. Doležal.

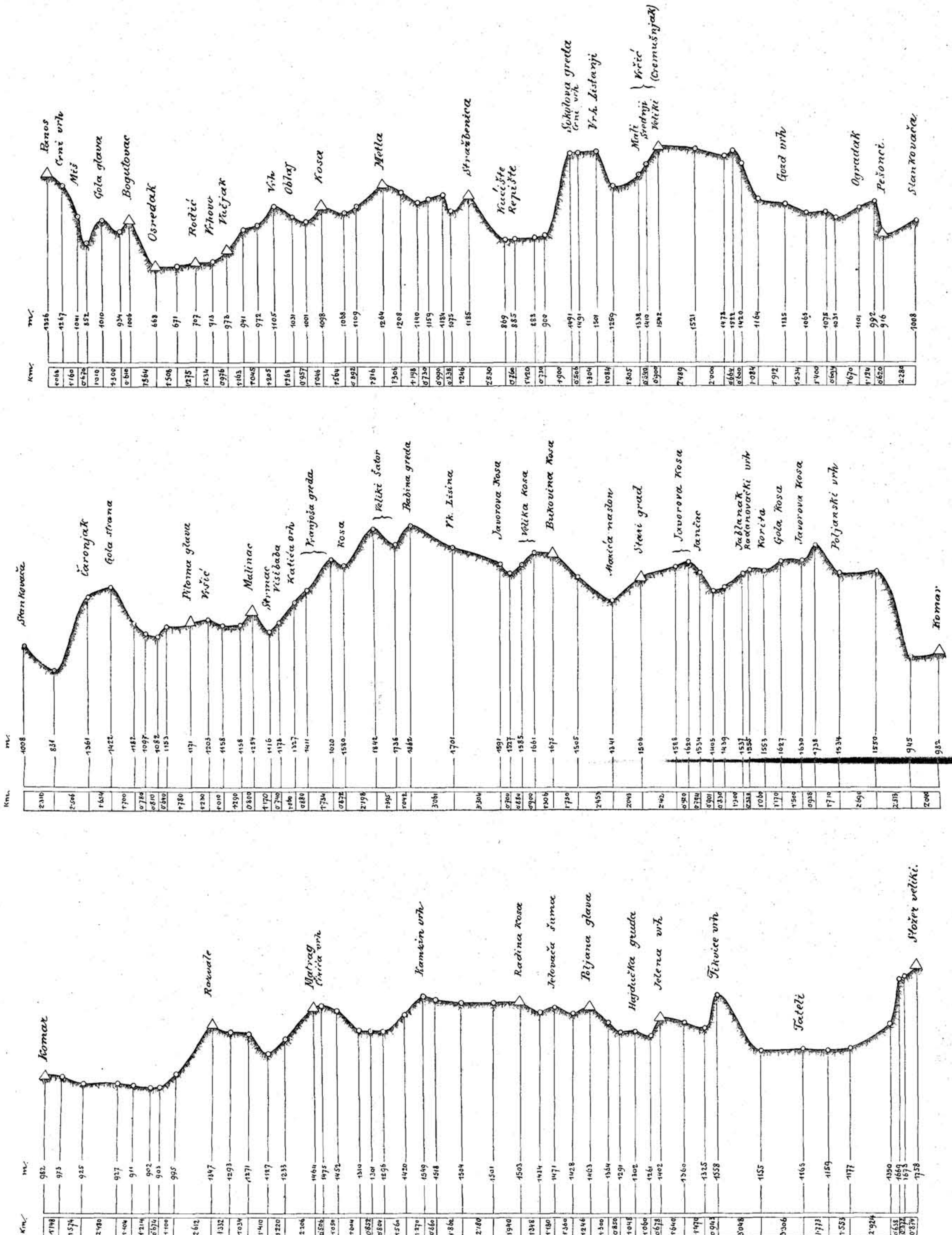
Tabla — Tafel IV.

Profili

provedeni duljinom glavne razvogje izmegju Pontusa i Adrije od Panosa do velikog Stožera.

Profil

geführt längs der Hauptwasserscheide zwischen dem Pontus und der Adria vom Panos bis zum Stožer veliki.

Mjerilo: { hor.: 1 : 300.000 i und km.
Massstab: { vert.: 1 : 3000 i und m.

Crtao E. Doležal.

Književnost. — Књижевност.

„Materialien zu einer Ornis balcanica, IV. Montenegro“. Beč, 1896. Ovo najnovije naše izdanje o proučavanju ptičijeg svijeta knjaževine Crne Gore, o kome smo progovorili u prvoj svesci „Glasnika“ od ove godine (str. 181. i 182.), razaslato je, čim je izašlo iz štampe, raznijem zavodima kao i mnogim stručnjacima i ljubiteljima ove grane prirodnih nauka.

Tim povodom stigoše nam sa strane ovijeh zavoda i stručnjaka pisma, kojima potvrgjuju primitak ovoga djela, te se u istima vanredno laskavo izražavaju o njegovoj znanstvenoj vrijednosti. Mi ćemo uobičajenim načinom ovdje iznijeti nekoja od ovih pisama.

Prirodoslovni muzej u Bernu (Švajcarska), kojim upravlja naš prijatelj Dr. Edmund pl. Fellenberg, ističe pismom svojim od 26. marta 1897.: da za ovaj lijepi dar, koji u velike interesuje prirodoslovni muzej, u ime muzejskog povjerenstva rečenog muzeja, izriče svoju najusrdniju zahvalnost. (*„.... den verbindlichsten Dank für das schöne und unser naturhistorisches Museum in hohem Grade interessirende Geschenk, Namens der Museums-Commission des naturhistorischen Museums in Bern, ganz ergebenst auszusprechen.“*)

G. Dr. Rudolf Blasius u Brunšvigu (Braunschweig) veli u svojemu pismu od 16. aprila o. g.: Vrativši se s putovanja nagjoh kod kuće Reiserovu Ornis balcanica IV. Crna Gora, djelo, koje sačinjava odista izvorni prilog za poznavanje ptičije faune balkanskih zemalja. S toga hitam da visokom ministarstvu dojavim moju poniznu zahvalnost za ovu meni tako dragocjenu pošiljku.

(*„Von einer Reise zurückgekehrt, finde ich* Reiser's „Ornis balcanica, IV. Montenegro“ *vor, ein wirklich ausgezeichneter Beitrag zur Kenntniss der Vogelfauna der Balkanhalbinsel. Ich beeile mich, dem hohen Ministerium den gehorsamsten Dank für diese mir äusserst werthvolle Zusendung auszusprechen.“*)

Profesor Erich Brandis u Travniku piše dana 20. marta 1897.: Velikim interesom čitao sam Reiserovo prikazivanje njegovih doživljaja u sjevernom dijelu Crne Gore u prvijem danima jula 1895. god., kada sam i ja boravio na Orjenu i Štirovniku. Ali g. Reiser ne posmatra samo ptičiji svijet, već je on takogjer na polju sistematske botanike postigao uspjehe, koji su vrijedni svakog priznanja.

(*„Mit besonderem Interesse las ich Reiser's Beschreibung seiner Erlebnisse im unwirthlichen Norden dieses Gebietes in den ersten Tagen Juli 1895, die ich selbst am Orjen und Štirovnik zubrachte. Herr Custos Reiser beobachtet nicht nur die Vogelwelt, sondern hat auch im Gebiete der systematischen Botanik anerkennenswerthe Erfolge aufzuweisen.“*)

Stjepan Chernel pl. Chernelházi u Kőszegu (Magjarska) piše dana 12. apr. 1897. god.: Potvrgjujući da sam otpisom od 14. marta o. g., broj 14.039/1896. primio

dragocjeno djelo Reiserovo: Ornis balcanica, IV. Crna Gora, dojavljujem Vašoj Preuzvišenosti moju duboku blagodarnost na ovom novom dokazu milostivog blagovoljenja. *(„Midőn a cs. és kir. közös pénzügyministerium részéről márcz. 14-én 14.039/896 sz. a. kelt leirat mellěklete gyanánt küldött* Reiser O.: „Ornis balcanica, IV. Montenegro" *cz. nagybecsű munkának átvételét ezennel elismerem, Excellencziádnak ez isméelt kegyes jóvoltáért hálás köszönetemet fejezem ki, maradván teljes tiszteletem nyilvánitásával....")*

Profesor A. Koenig u Bonnu (Njemačka) označuje u pismu od 17. maja o. g. Reiserovo djelo „izvanredno lijepom publikacijom" *(„hervorragend schöne Publication").*

Otto Hermann, upravitelj magjarske ornitološke centrale u Budimpešti (Magyar ornithologiai központ) dojavljuje pismom od 20. marta 1897.: „da je ovo dragocjeno djelo uvršteno u biblioteku magjarske ornitološke centrale *(„...dass diese werthvolle Arbeit der Bibliothek der ungar. ornitholog. Centrale einverleibt wurde").*

Profesor Antun Dohrn, direktor zoološke stanice u Napulju veli u pismu od 24. marta 1897. god.: Ova sveska sačinjava dragocjeni prilog za knjižnicu zoološke štacije *(„...der Band bildet eine schätzbare Bereicherung der Bibliothek der Zoologischen Station").*

Sličnim riječima priznanja izjaviše svoju blagodarnost još i ove ličnosti i zavodi: Dvorski savjetnik Dr. A. B. Meyer u Dražgjanima; direkcija magjarskog narodnog muzeja u Budimpešti; Dr. barun Koenig pl. Warthausen, kralj. komornik u gradu Warthausenu (u Württemberškoj); Ivan pl. Csató, kralj. savjetnik i podžupan u Nagy Enyedu; profesor Dr. H. Nitsche u Tharandtu (Njemačka); profesor Lorenzo Camerano u Turinu (Italija); profesor Dr. E. Rey u Lipiskoj; Dr. Karlo Hennich, predsjednik njemačkog društva za obranu ptičijeg svijeta u Geri (Njemačka); Dr. Pavle Leverkühn, direktor znanstvenih zavoda i knjižnice Njegovog kraljevskog Visočanstva knjaza Bugarske; direkcija kralj. prirodoslovnog muzeja u Berlinu; c. kr. ministarstvo nastave i bogočasti u Beču; Dr. Marchesetti u Trstu i drugi.

„Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina". IV. свеска. Год. 1896.

На ову свеску овог нашег издања, о којој проговорисмо у нашем листу у 3. и 4. свески, годиште 1896. (VIII.) стр. 502. и даље, стигоше нам накнадно топле изјаве благодарности и признања од ових завода:

Ц. кр. централни завод за метеорологију и магнетизам земље у Бечу писмом од 9. јануара о. г.; ц. кр. геолошки државни завод у Бечу писмом од 16. јануара о. г.; ц. кр. средишње повјеренство за умјетничке и хисторијске споменике у Бечу писмом од 18. јануара о. г. и мађарска академија за знаност и умјетност у Будимпешти писмом од 27. јануара 1897. год.

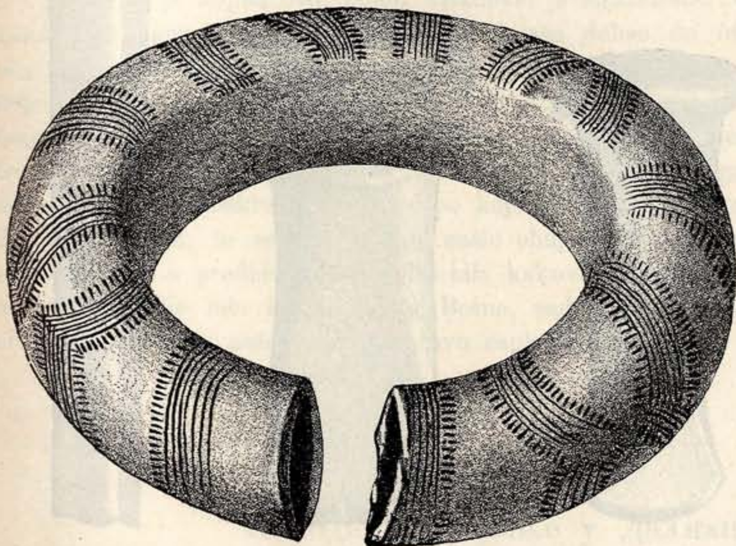
Različito. — Различито.

Nahogjaji iz broncanog i bakrenog doba.

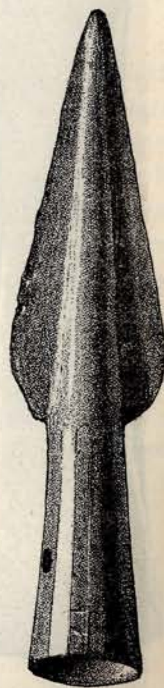
Priopćio **Tomo Dragičević.**

Kada sam u prošloj godini u zvaničnom poslu putovao do oružničke postaje u Vozuću, raspitivao sam za starine, te mi je tom prigodom priopćio moj cijenjeni prijatelj gosp. Vasilije Stakić iz Hrgova, da se u tamošnjeg seljaka Nike Savića nalazi nekakvi broncani kotur.

Posredovanjem gosp. Stakića dobavio sam rečenog seljaka, te mi je on priopćio, da je prije kakovih 25 godina sa svojim pok. ocem

Slika 1.

Slika 2.

orao njivu, zvanu „Lučica", blizu rijeke „Krivaje", usred sela Hrge u kotaru maglajskom, pa da su tada izorali do 12 oka raznovrsnih broncanih alatki.

Od ovih stvari sačuvaše se samo ova tri komada, koje otkupih za naš muzej:

1. Broncana grivna, ljevena, šuplja, malo otvorena; ona je linejarno gravirana te ima u premjeru 9 × 9 *cm,* a debela je 2—3 *cm (slika 1.,* $^2/_3$ nar. vel.). Služila je valjda kao narukvica i nosila se na mišici pod ramenom.

2. Broncani šiljak od koplja, dug 13·5 *cm (slika 2.,* $^2/_3$ nar. vel.).

3. Broncani kelt s odbijenom ušicom, sa tri okruga ispod vijenca, dug 9 *cm* (*slika 3.,* $^2/_3$ nar. vel.).

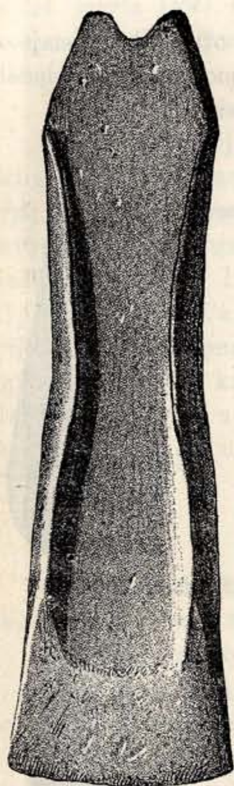
Po kazivanju Savića nagjoše on i pokojni mu otac ovom prigodom: četiri velike grivne, istog oblika kao ona, što je prikazana u *slici 1.;* dvije grivne malo manje i tanje i lijepo išarane; oko 50 kelta i kakvih 10 šiljaka od koplja, konačno jednu plosnastu žicu, smotanu na kotur.

Ove su stvari koje kuda raznešene, jer se je mislilo da su zlatne, a ono što je ostalo raznesoše seljaci, popovi i drugi.

Naši seljaci običavaju ovake keltove upotrebljavati za otik a šiljke od koplja nabijaju na štap.

Pobrinuo sam se, da se traga za raznešenim starinama i možda će mi sreća poslužiti da još koji komad nagjem. Ono mjesto, gdje su izorane te stvari, tačno sam pregledao te se uvjerih, da su samo slučajno mogle onamo dospjeti.

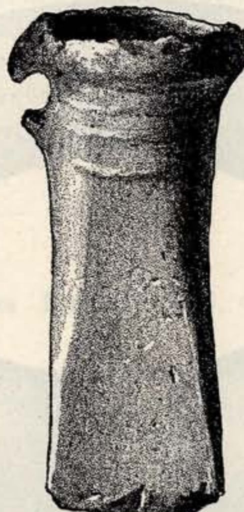
4. Broncana otka sa oštrim dugim krilima, straga malo svedena i na rašlju rasječena, sprijeda plosnata, duga 25 *cm,* široka na bridu $4^1/_2$ *cm* (*slika 4.,* $^2/_3$ nar. vel.). Ovu je otku izorao neki seljak Kovačević u Dônjoj Paklenici kod Šahin-kamena u kotaru maglajskom, u maju 1896. u jednoj kosi (njivi), zvanoj „Paradenci“.

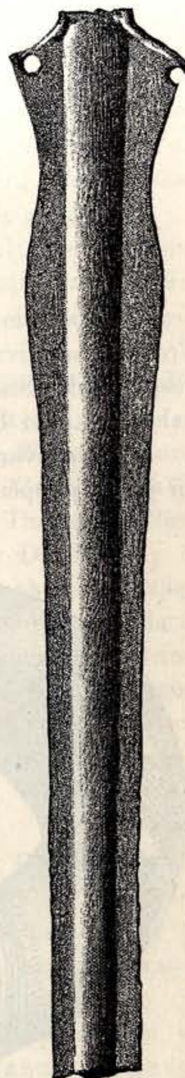
Slika 4.

Slika 3.

Slika 5.

Slika 6.

Dobio sam ju posredovanjem oružničkog kot. stražmeštra Ivana Račića u Maglaju, koji mi reče, da seljaci utvrdo misle, da bi se na tom mjestu još koje šta naći moglo.

5. Broncani kelt, za kojeg je prionula veoma zelena hrgja. Istog je oblika kao i ovaj u *slici 3.* prikazani, samo što je nešto veći i deblji; dug je 10 *cm,* širok na bridu $3^1/_2$ *cm,* uho mu je odbijeno (*slika 5.,* $^2/_3$ nar. vel.). Izorao ga je seljak Mate Lazić iz Čardaka u svojoj njivi, u predjelu Gostović, u kotaru žepačkom. Dok se usjev s njive digne ja ću pokušati kopati na onom mjestu, ne bi li još šta našao.

6. Ulomak broncanog mača sa dva brida s izdignutom prugom po sredini, dug je 28 *cm* a širok u sredini 3·5 *cm;* na gornjem je kraju u obadva ćošeta po jedna rupa, gdje se je pričvrstio balčak *(slika 6.,* $^1/_2$ nar. vel.). Ovaj mač našao je jedan čoban u planini više sela Pridražića, u kotaru Dônja Tuzla. Tada bijaše mač čitav, no čobanin ga je slomio i manje komade izgubio.

7. Bakrena bradva sasvim plošasta. Izgleda da je imala na dônjem i gornjem kraju zaokružene oštre bridove za tesanje. Duga je 13 *cm,* široka na jednom kraju 4·5 *cm* a na drugom kraju 4 *cm,* debela je 2—4 *mm (slika 7.,* $^2/_3$ nar. vel.). Bradvu

Slika 7.

su iskopali oružnici u Orahovačkom polju blizu rijeke Bosne kod Nemile (kotar zenički), kada su godine 1896. kod tamošnje kasarne kopali bunar. Ležala je u dubljini 3—4 metara.

Kad se je kopao ovaj bunar ustanovio je stražmeštar Volkmann nekoliko slojeva zemlje: prvi gornji sloj od finog pijeska bijaše debeo do 50 *cm;* za ovim je slijedio sloj zemlje, pomiješane finim sitnim pijeskom u debljini od 1 metra a prilično otvorene boje. Treći sloj bio je 1 *m* debeo i sadržavao je više zemlje nego pijeska; bijaše crne boje i ćutio se pod prstima mastan. Četvrti sloj, do 3 *m* debeo, u mnogomu je sličan trećemu, samo što se je u njemu našlo manje više krupnoga kamenja. U ovom sloju nagjena je naša bakrena bradva i po koja rbina od ilovastog posugja. Za tim slojem došao je šljunak, te se je u njemu našlo obilje vode. Moglo bi biti, da je na Orahovačkom polju u predhistorijsko doba bila kakova naseobina, a lako bi moglo biti da je u davnini ovdje bilo korito rijeke Bosne, sada jedva 60—80 metara od tog mjesta udaljene, pa da je naša bradva upravo zaplavljena.

Народно вјеровање у Далмацији.

1. Орхо Марин.

У истину је чудновато ово ноћно страшило, плод бујне фантазије становника отока Брача. Они чврсто вјерују, да је „Орхо Марин“ нека врста морскога духа, који може иначе да лута и по земљи. Он имаде то главно својство, да се може по милој вољи претворити у који му драго ствар и у коју му драго животињу, али најволи да се претвори у магарца или пса. Имаде још и то својство, да може, кад се је једном претворио у једну од тих животиња, нарасти до огромне висине и трчати ненаткриљивом брзином.

Рекао бих да је његово посланство на земљи: да тражи по ноћи путнике па да их мучи. Претворен у магарца најрадије се сусрета са умореним путницима. Ево зашто. Путник уморан ухвати згоду па узјаше на њега — и не питајућ се, чији би то могао бити магарац. Тешко сада путнику, јер тај магарац почне трчати да не може боље — и он би сишао, али није могуће; јер „Орхо", док трчи, постепено расте у висину и када дође испод којега високога стабла, ту остави несретнога путника на једној грани што је могуће тањој, на којој он остане живећи у највећем страху, док му од којега пролазника не дође помоћ. Пошто га је „Орхо" оставио на таковој грани, он отиђе напријед и како иде постепено пада, док не дође до наравне величине, па да тако опета превари којега сиромаха путника. Има их на Брачу, који ће ти се заклети на што год хоћеш, да су по ноћи видјели „Орха" у подоби магарца, али да су били толико опрезни те не хтједоше на њ узјахати.

„Орхо" у подоби пса такођер тражи жртава. Ево како. Он иде по селу да *тражи људе, и то по ноћи, јер ваља знати да по дану не може никако из мора.* Кад се приближио човјеку, тада гледа да му стане између ногу, а кад му је то успјело, онда нарасте за висину мјеснога звоника, па путника, који остане јахајући на његовим леђима, понесе до звоника и ту га стави на сами његов врх до у јутро, док га не скину помоћу љестава. Али кад је и у подоби магарца, ако не нађе доста високо стабло, понесе га на врх којега звоника. С тога брачки сељани кажу, да ваља добро по ноћи стиснути ноге, када опазиш којега пса, јер да би то могао лако бити „Орхо Марин".

На отоку Хвару, који је веома близу отоку Брачу, у колико смо ми истраживали, нијесмо могли наићи на вјеровање у таково биће, каков је брачки „Орхо Марин." Ипак имаде с њиме неку сродност морски међед, који се кадшто извали на жало или на морску „сику". На отоку Хвару, обично рибари, зову га морским човјеком. Имаде их, који ће ти се заклети па штогод те воља, да су га чули нарицати као човјека. Зову га и „Орсо марино". Он нема додуше својство да се претвара у друге животиње, али и о њему којешта причају. У Ивандôцу, малом сеоцу без попа и без учитеља, слушасмо једном од стара рибара приповиједати, да је једном у стара времена био човјек рибар, али всома зао, који ни самому Богу није праштао, кад би се нашто био расрдио. Једном да је ловио рибу удицом с краја. Пошто му рибарење није ходило најбоље за руком, стане грозно псовати Бога, а овај учини, те се је намах срушио у море и претворио у „морског човјека", који у битности није ништа друго него морски међед. Он често долази на жало или на коју „сику" и ту наричући чини покору за своје гријехе. Такову покору чиниће до судњега дана, па се онда опета прометнути у човјека и најпослије умријети, а то за покору и казну.

У спљетском Велом варошу вјерују у неко морско биће, које је у много чему слично „Орху". Пошто има нека посебна својства а поред тога и друго име, ми ћемо о томе бићу проговорити у посебном чланку.

У загребачком „Зборнику за народни живот и обичаје јужних Славена, свезак I." имаде на стр. 228. чланак под насловом: „Орбо (Орко)". Чланак износи једва шест редака. Наишавши на Орка и на Брачу, ми смо се пропитали и за Орка око Врхгорца, видјевши да га г. Ујевић регистрира у реченом зборнику. Ево што смо дознали за врхгорачког Орка, а чега нема у поменутом чланку г. Ујевића. „Орко је морски дух. По ноћи само може да се претвори у магарца и у пса. Као магарац носи човјека на које високо стабло а као пас нараставши до огромне

висине баци човјека на земљу, гдје он за више ура остане као онесвијешћен. Но као пас најволи уздизати дјецу па их онда срушити, а кадшто знаде понијети дијете па и човјека веома далеко од мјеста, па га ту оставити." За овакове ствари најбоље је пропиткивати старију чељад; вјеровања у такова бића дубоко су у њима усађена.

Пријатељ, којему смо прочитали овај чланак, рече нам, да и око Сиња вјерују у слично биће, али му се није сјећао имена. Пође ли нам за руком да дознадемо штогод особито, у корист фолклористичних истраживања, не ћемо ни најмање жалити труда.

2. Мо̑ра.

Та страшна ноћна мучитељица веома је добро позната нашему народу. Њезино главно обиљежје јест то, да се она може претворити у штогод хоће и да иде по ноћи душити чељад. Мо̑ра, барем на отоку Хвару, није никаково ванземаљско биће, она је напросто која жена или баба, а може да буде мо̑ром с тога, што живе у гријеху смртному, или јер се је родила, како би наши оточани казали, под „несрићном звиздом".

Узрок, ради којега она иде по ноћи да души људе, јест тај, да им сиса крв. За сваку жену уопће, која спава када грми и сијева, држе, да је мо̑ра и вишћица или штрига, али о овим потоњима биће говора у посебном чланку. Ево зашто то вјерују. Када грми, тада се мо̑ре и вишћице сакупљају у „виће" небу под облаке, а јер не могу него само духом тамо, то им тијело остане мирно на земљи без душевног живота И оне жене, које обичавају да се по ноћи огледају у огледало, могу лако да буду мо̑рама или вишћицама. Али им није од Бога дано, да могу увијек по милој вољи ходити по ноћи да душе и сишу људима крв. Свакој жени-мо̑ри знаде се, колико пута у години може отићи наоколо, а ако жели да отиђе изванредно који пут, мора да изговори неке отајне ријечи, али их све жене-мо̑ре не знаду; млађе треба да их прије науче од које старије. Али су ријетке које западне такова срећа, јер су оне међусобно, а то је збиља карактеристично, крвне непријатељице једна другој и завидне до скрајности. Кадшто знаду склопити пријатељство, али је оно привидно; то чине само за то, да узмогну лакше шкодити људима.

Мо̑ра ће најлакше унићи по ноћи у једну кућу, ако преко дана добије од дотичне куће соли у зајам, с тога паметне и лукаве домаћице сумњивим женама не посуђују соли: испричавају се, да су и саме за час остале без ње. Кад смо стару једну баку у селу Свирчима близу приморске вароши Јелше запитали, зашто је погибељно посуђивати соли сумњивим женама, она нам је одговорила, да дотична просипље у малој мјери со̑ од те куће до своје, па да по ноћи, по том солнатом трагу може лакше ићи. Иста нам је старица казала, да јој је сољу доста натрти кључаницу од куће, у коју хоће да иде гушити, јер треба забиљежити, да се мо̑ра може провући и кроз најмању шупљину, па с тога и кроз шупљину кључанице на вратима.

Мо̑ра може да ступи у кућу, у којој хоће да души, у подоби које год ствари; најволи долазити у подоби мачке и мухе, па чак и кудеље, али најобичније бива да дође у подоби мухе. Прије, него притисне човјека, лагано зазуји. Она, како већ прије рекосмо, долази да сиса крв, и то или из освете или из саме љубави спрам дотичног мушкарца. Женске притисне мо̑ра једино за то, да им се освети, а може им и млијеко повратити, али да ово којој учини, треба да јој дотична жена нешто тешко скриви. Иначе ју ријетко када пусти, а да јој барем дојке не изгризе.

Када жена опази да су јој дојке нагрижене, не смије дати дјетету да је сиса, прије него што их не намаже са три становите траве, јер би дјетету могло нахудити или би се могло напросто отровати. Мимогред буди речено да такове траве нијесу свакому добро познате. Жена мора се утећи становитој баби у селу, која такођер у исто вријеме мора да намаже дојке, и то уз неке отајне ријечи, којих она не каже свакому. Овакове ријечи она обично мало прије смрти повјери којој жени од родбине или пријатељици, али док је у животној снази не ће тога никако учинити, јер јој то доноси лијепе материјалне користи.

Тешко је додуше уловити мȍру, али опет има начина. Ево како. Кад би човјек, на којему је мȍра, могао икако да преврне (нека нам се дозволи израз, јер што ћемо, кад већ једном вјерују, било им на здравље) ноћни суд, то би она остала под њим, а у јутро би се испод њега извукла жена-мȍра. Практично је у вечер прије него човјек легне, да остави шкрињу близу кревета отворену, па да је затвори кад му мȍра дође у походе. У јутро ће наћи у шкрињи жену-мȍру и тада може да ју излупа по милој вољи и осрамоти пред свијетом. Има још начина како ју може човјек чути, када му ступи у собу. Ваља намазати шупљину од кључанице неком травом, за коју траву знаду само становите бабе у селу. Уза све то мȍра може ипак унићи али напором и тако направи велику треску. Човјек чује и стоји приправан да затвори шкрињу или да обрне суд. Једном смо чули у селу Свирчима на Хвару приповиједати ову причу, како се је једна жена-мȍра осветила другој жени-мȍри. „Стари барба Иван (у селу: Ивон), којему је скоро сваке ноћи долазила мȍра, није могао ни да види ни да чује неке становите жене у селу, за које је држао да могу бити мȍре. Ипак поред свију му је била на носу стара сусједа кума Манда (у селу: Монда), јер која ће прије од ње: висока је, мршава, има високо чело, дуго лице, дуг нос, очи удубљене, подбрадак узвинут прама носу, мањкају јој први зуби и к тому увијек долази најзадња у цркву а за подизања пресвете оштије и калежа нема мира: непрестано се миче. Сва та њезина физична и морална својства увјеравала су барба Ивана, да је она једна од најгорих мȍра у селу, а к тому и вјештица (вишћица), па јер је с њом био у завади, нико му није могао избити из главе, да му она по ноћи не долази. Барба Иван мрмљао је и у себи се љутио, али се нигда не усуди да рече ни пȏ ријечи старој куми Манди. Али му једном напокон дотужи и он јој запријети, да ће ју убити, ако му икада више дође. Кума Манда мисли и мисли па се нечему и домисли. Таман прије неколико дана била се завадила са својом пријатељицом кумом Добром, такођер мȍром као што је и она. Кума Манда је знала, као њезина пријатељица, када кума Добра иде гушити и сисати крв барба Ивану. Што ће она учинити, да јој се освети и уједно да умири барба Ивана. Пође к њему и увјери га, да га кума Добра мори. Него ако хоће, да ће му она намазати неком травом шупљину од кључанице. Кад кума Добра буде хтјела к њему, да он стоји приправан, и кад чује, да је унишла, да затвори шкрињу и да ће је ухватити. Тако се је и догодило. Кума Добра већ није хтјела од страха к барба Ивану, а кума Манда, да нико у селу осим ње не зна за ту траву, ходила је и на даље да сиса крв барба Ивану и тако се је она осветила обојици, али најтеже барба Ивану, који је и на даље грдио и псовао, али не већ мȍру куму Манду, јер се је о њој био увјерио да је поштена жена, премда су га неки у селу обратно увјеравали.“ Кад би човјек хтио да испише све приче о мȍрама, ваљало би да напише цијелу књигу.

Ако човјек, док је на њему мōра, застругa ноктима или ножићем по зиду, то се све те огребине сјутра виде на лицу оне, која се је била претворила у мōру. Тако огребена она не излази из куће и по тому, ако је сумњива, нема више двојбе да је она била.

Мōра на отоку Хвару може да буде и дјевојка, али најволе убрајати међу мōре старе жене, било удате било дјевојке усиђелице. Ево што веле о мōри на отоку Брачу.

Када се дијете роди у црној кошуљици, знак је, да ће оно ако је женско бити мōра, док се не удаде, а ако је мушко да ће бити вишћун, док се не ожени. Мōра постаје од седме године; прије не може, јер до седме године дијете је невино без гријеха, па му Бог не допушта да чини икому зла. У вечер послије „Здраве Марије" мōра остави тијело на постељи успавано, а духом иде да мори. Она мори и старе људе али најволи морити младиће. Младић, кад дође да га мори, најбоље ако може да се ухвати за свој хрбат, јер тада ухвати саму мōру, која му се онога истога часа претвори у руци у кокош. Ту кокош треба да он добро закључа у једну шкрињу. У јутру пак нађе у шкрињи ону исту дјевојку, која се је била претворила у мōру. Она стане тада молити и заклињати младића да је пусти. Кадшто будне овакоме жао дјевојке, па јој даде штогод робе и пусти је кући, али често се деси да је прије добро излупа. Ипак многи их се младићи јако боје, јер их оне могу зачарати и учинити, да се у ње заљубе. Кад на човјека дође мōра, па ако јој рече, да дође сјутра код њега питати соли, то ће она поуздано доћи. Сада може да јој се по милој вољи освети: гдјекоји је младић добро излупа, а гдјекоји задовољи се тијем, да је упозна, па је, како но се каже, држи на памети те је срамоти у селу гдјегод само може. Али док јој не даде соли, нема те силе, која би му је могла испред очију истјерати, јер она већ знаде, што је чека, кад би отишла својој кући без соли. Ево што. Зауставила би јој се вода, па би најпослије пукла. Даде ли јој човјек на „мирне" соли, тада она више не долази да га мори, а да нема руга и срамоте у мјесту, тако обично и раде.

О свему томе чућеш неке гдје говоре таковим увјерењем, да би и паметнији човјек могао готово помишљати, је ли то истина, или не.

Ми познавасмо на отоку Брачу старца, који нам је највећим увјерењем и озбиљношћу казивао, да је у својој младости уловио барем десетак мōра, а да их је на стотине приморао да дођу код њега питати соли, док га није једна била зачарала, али да га је неки свештеник молитвама излијечио.

3. Мањињорго.

Мањињорго имаде веома много сродности са „Орхо Марином", који је нека врст бића, у које вјерују на отоку Брачу. Скоро скроз сродно биће регистрира се у загребачком „Зборнику" од г. 1896., у које вјерују у околици врхгорачкој, а припћио га је учитељ г. Ујевић. То биће из околице врхгорачке зове се „Орбо (Орко)." И у самому називу та су два бића веома сродна, док „Мањињорго", биће, на које смо ми наишли у спљетском Велом варошу, имаде с њима сродности само у дјеловању, док се у самом називу сасвим разилазе. Држимо да није било сувишно да ово припоменемо, и то ако не за друго, а то барем за компаративно обрађивање фолклоре.

У Спљету (граду) као и у његовим варошима: Велом варошу, Доброму (Добри, талиј: Pozzobon), Манушу и Лучцу, често се чује спомињати ријеч „Мањињорго" а

пришивају је силовитим људима и људима напрасите ћуди, за тим богаташима, који се само шећу, као и сиромасима, који би хтјели да ништа не раде, већ да шетају и да се скитају од кафане до кафане, од крчме до крчме и т. д. То је име за поругу, али Мањињорго у битности није ништа друго него нека врст морског духа, који се по ноћи претвара у магарца.

За Мањињорга у Велом варошу кажу, да најволи по ноћи стајати у старим миринама и у двориштима у подоби магарца и ту он вреба згоду, не би ли кога ухватио. Око онога, који се на њ намјери, стане се ласкаво вртјети, док га не замами, те на њ' не узјаше. Кад је човјек на њ' узјахао, он одмах нарасте у висину и с ње баци човјека на земљу, гдје он остане за дуго онесвијешћен, или га напросто баци на које високо мјесто, а често с њим трчи више сати, док га не измори.

Ако човјек носи уза се светих моћи или благословљене траве, тада се не треба бојати, да ће га Мањињорго предобити. Он се додуше стане вртјети око човјека, али видећи најпослије, да му је све узалуд, стане трчати прама мору, а како трчи, пушта из себе неугодне вјетрове и ђубре, и њим, а то је све зло, огњуши човјека, или како у варошу кажу, он га свега „излита“ од главе до пете, а то учини од љутине, јер га није могао свладати. Дошавши до обале морске, баци се у море силно заштропотавши, да се може и на даље чути. Од Мањињорга бране се, како смо видјели, светим моћима и благословљеним травама, али да се може и усмртити. Ево како. Ту може најбоље да послужи шиљасти нож са бијелим дршком и бијелим корицама. Ножем ваља махати отрага и тако се убије. Ако се маше сприједа, могао би човјек сама себе усмртити. Имаде баба, које знаду неке отајне ријечи, којима га се прогони.

Неки веле, да чују по ноћи у близини станова штропот, као да се гомиле ваљају, а то није друго, него који Мањињорго, не би ли тако измамио кога на поље. Кад се по ноћи чује такав штропот, не ваља излазити из куће.

Мањињорго може да се претвори и у надувену мјешину. Када човјек по ноћи набаса на такову мјешину, то се она котрља пред њиме; с тога кад би је човјек слиједио, ова би га радозналост завела Бог зна камо. Ако човјек имаде уза се нож са бијелим корицама и бијелим дршком, и ако њиме отрага маше, то се мјешина пропара а из ње изиђе неки веома неугодни мирис. Остане ли мјешина мирна, то пролазник мора да пази, да је не дотакне ногом, јер би је могао лако ончас преломити или на њој оболити. Ако имаде уза се светих моћи, не треба се је бојати. Вриједно је забиљежити, да се мањињорго у подоби мјешине најрадије показује женама, а у подоби магарца мушкарцима.

4. Мацић.

Мацић је најобичније и најчешће ноћно страшило на отоцима Хвару и Брачу. Мацића имаде и на отоку Вису: О њему може се рећи готово оно исто, што и о његовим друговима на горњим двама отоцима. У Спљету смо такођер наишли на Мацића, али пошто се овај у много чему разликује од хварскога и брачкога, то ћемо првом згодом написати о њему посебан чланак.

На Хвару вјерују, да Мацић није ништа друго, него душа малога дјетета, које је преминуло с овога свијета без светога крштења. Мацићи се приказују најобичније у вечер послије „Здраве Марије“ па до јутарњег звона, али највољи се

приказивати од једанаесте прије пôноћи па до треће уре послије пôноћи. Мацића је моћи видјети и у подне, или како на отоку кажу: „у срида дне“, јер је и то доба згодно за лутање духова. Али у подне моћи је набасати на Мацића тек гдјегод у пољу, а најприје љети за силне сунчане жеге. У селу Свирчима једном смо чули, да у подневно доба мртваци иду да траже воде. Мацићи се најрадије скитају по ноћи око кућа и то по ђубриштима. Мацић се у којешта претвара, али обично се показује у подоби малога дјечака са црвеном капицом. Он може да нахуди особито малој дјеци. Иначе не може да учини човјеку много зла. Његова је задаћа рек' би да само зановета људима и да им, како но се каже, баца клипове пред ноге.

Мацић знаде по ноћи да се увуче домаћици у кухињу, па јој у млијеко или у што друго баци неколико својих изметина. Мацићеве изметине скроз су једнаке изметинама миша. Имаде баба, које купе и помњиво чувају Мацићеве изметине, јер да оне доносе срећу. Једном приповиједаше нека баба у поменутом селу Свирчима, да кад би се Мацићу његовим изметинама могло намазати лице, да би тада од страха стао изметати само злато. За Мацића кажу, да се држи чисто и да често пере лице. Да није тај његов страх можда у савезу са његовом тежњом да буде увијек чист. Иста нам је баба потврдила, да су на поменути начин многи обогатили, али да благо стечено Мацићевим изметинама, претвореним у злато, не може да буде од Бога благословљено. Кад се је Мацић увукао у кухињу, па ако у њој не нађе што да поједе или попије, што би му било по вољи, тада из освете побаца све посуђе по кухињи, а јела и пића, која му нијесу по вољи, или баци на поље, или пролије, или, што је најчешће огњуси својим изметинама. Ако га затеку у кухињи при таковом дјелу, тада се он претвори у мачку, јер се боји да га не ухвате. Кадшто находи насладе и у тому, да не даде по ноћи укућанима мирно спавати, за то непрестано скаче по кући, сад из једне собе у другу, а сад опет с крова у двориште и обратно.

Мацић знаде по ноћи испребијати човјеку ноге тако, да му по њима изађу модрице. Док му туче по ногама човјек не чује ништа. Мишице такођер кадшто натуче, али све то јер му је он штогод скривио.

Имаде људи, у које се Мацић знаде страствено заљубити; таковима он доноси новаца и помаже их у сваком послу. Али они, који се боје Бога, по мишљењу наших сељана, не би имали примати никакове помоћи од Мацића, јер је то тешки смртни гријех. Ако му се људи, којима је Мацић помогао стећи благо, у чему замјере, то он знаде опета учинити, да за мало времена остану без ичега. Имаде неких богаташа, о̓ којима неки тврде, особито старе бабе, да је то Мацићево масло. Ако човјек прогони Мацића, тада он трчи испред њега смијући се и . . . del cul ne fece trombetta . . . . Dante-ов „Пакао“.

По ноћи, као и у подневно доба знаде се Мацић претворити у магарца. Када путник на њега узјаше, тада он стаде трчати и пушта вјетрове, а најпослије се измакне испод њега, а сиромашни се путник стровали на земљу. Овакова манифестација Мацића имаде доста сродности са брачким „Орхо Марин“, спљетским „Мањињорго“ и „Орбо или Орко“[1]) из околице врхгорачке.

---

[1]) Види о овому чланак у загр. „Зборнику“ од год. 1896. од учитеља г. Ујевића. О првим двама види наше чланке.

Мацић знаде, да је женама драга пређа, из које се плету бјечве и праве друге тканине. Он се знаде претворити у клупко пређе, знајући, да ће га жена дигнути и стати из њега плести бјечве или што друго, па када је дошла већ до конца саме радње, тада се оно стане расплићати, савијајући се у клупко па бјежати — и опет смијући се и пуштајући вјетрове. То је опет Мацић учинио из обијести или напросто да јој се за штогод освети. Имаде жена, које, када нађу клупко пређе, не ће започети никакову радњу прије, него се прекрсте до три пута са клупком у руци, јер ако је то Мацић, он ће, зазирајући од крста, као некрштена душа, побјећи уз велики штропот. Кадшто опет Мацић пушта жени да доготови радњу, које јој преко поћи понестане. *Имаде пастира, који ће ти устврдити*, да им се Мацић *више* пута увукао у коју животињу, која тада постане веома обијесна. И у овому случају ваља до три пута прекрстити дотичну животињу. Када се завуче у млијечну овцу или козу, он испије све млијеко из ње, услијед чега животиња силно омршави, па често и оболи. Имаде баба, које знаду траву, којом се могу излијечити такове животиње. И тежаке у пољу знаде он бунити. У подневно доба, када је највећа жега и у које доба он може излазити, пролије им све вино из жбадња (омања дрвена посуда, прама доњему крају шира а прама горњему ужа. Дна, горње и доње, нијесу округласт а, већ се много више приближују елипси. На жбадањ наличи мизарола, само што је много већа, а служи за пренос воде нашим сељанкама; оне помоћу конопа напрте мизаролу на леђа).

На отоку Брачу држе, да је Мацић нека врст духа, који претворен у наказна човјека са великим шеширом на глави иде само по ноћи. Преко дана се сакрива око кућа по ђубриштима или буњиштима (загонима). Вриједно је овдје припоменути, да се попут овога и спљетски „Мањињорго“ као и хварски Мацић радо скитају по ђубриштима. Њега је по мишљењу брачких сељана веома лако упознати, јер носи са собом увијек велику главњу, која се час види, а час опет не види. Осим што радо *станује на ђубриштима, мило му је лутати и по гробишту или његовој близини.* Ако се по ноћи сусретне на путу с којим човјеком, па ако га се овај престраши, тада Мацић нагне трчати за њим и кад би га ухватио, добро би га излупао. Ако га случајно не ухвати, то он ипак не одустаје од освете. Он ће већ наћи прилику. Он ће од ма гдјекуд набавити једну врећу, те је напунити ђубром (погани) и искренути је свому непријатељу управо пред кућна врата. Кадшто му знаде искренути по више врећа ђубра. Човјек, који је ноћ прије бјежао пред Мацићем, нада му се друге ноћи. Он га иза врата сакривен чека с једном граном од смокве, а када дође, тада га стаде лупати. Него ваља забиљежити, да се Мацић не смије лупати ничим другим, осим граном од смокве и то једино по леђима, јер би се иначе сви ударци познавали послије на самом човјеку. Видећи Мацић, да је био надмудрен, побјегне и иде да тражи човјека мање лукава, којему се освети и за првога, јер за њега нема горе ствари него кад га човјек превари.

Ко не жели да дође у сукоб са Мацићем, нека не иде на гробиште красти траву, јер се он највише љути на оваковe безобразнике. За траву, која на гробишту расте, кажу да је Мацић сије и реди, па да је она његова својина.

Овакав Мацић је копнени Мацић, а пошто је уопће зле ћуди, нико не жели да се с њиме сусретне.

Још имаде морски Мацић. Морскога Мацића свако радо сусрета, јер овај обичава, као и хварски, доносити новаца и то на вреће. Но свакому не доноси новаца; оваки сретник ваља да се родио под „срићном звиздом“. Али кому је једном донио новаца,

мора свакако настојати, да га не увриједи, а к тому ваља да га добро храни — и то уштипцима (фритулама), који му јако иду у сласт. Још прве ноћи, када донесе новаца, ваља га угостити, а тако га ваља и у напријед гостити па ће он и даље доносити новаца. Уштипци морају бити веома добри; не можеш га преварити. Кад осјети, да нема уштипака или да су рђаво зготовљени, друге ноћи већ га нема, али мјесто себе пошаље свога друга, копненога Мацића, да му искрене неколико врећа ђубра пред кућна врата. У оваком случају копнени Мацић прође добро, јер му се нико у кући не нада. Осим тога благо, које му је морски Мацић донио, копнени му мало по мало носи из куће, а да човјек и не опази. Иначе благо, које Мацић носи, нема благослова.

Духовита је збиља ова прича о Мацићу и о некој удовици. Ми смо је забиљежили по казивању Брачанина Луке Халата.

Морски Мацић особито воли лијепе и младе удовице без дјеце, а то с тога, што оне немају мужа, који би му се могли осветити и што удовици, будући сама, достаје више времена да му прави добре уштипке. Једном се дакле морски Мацић заљуби у такову удовицу, младу, лијепу и без дјеце. Највећим увјерењем рекоше нам и њезино име, које ћемо ми на овом мјесту премучати. Једном Мацић дође к њој: донесе јој много новаца, а она га погости уштипцима, што је год могла боље. Мацић је редовито носио новаца, а она га гостила. Кад је Мацић запита за име, које му је служило у случају обране или освете, она му напросто рече, да се зове: „Сам-ја“. Удовици „Сам-ја“ најпослије додијало правити уштипке, јер већ и тако није знала, што да ради с новцима. Једне ноћи, кад је дошао Мацић, она постави на ватру таву, или како на отоку кажу „прсуру“ за уштипке, те нареди Мацићу да пуше у ватру. Он је послуша без приговора, јер ју је јако волио, а к тому једва је чекао часа да се наједе уштипака. Кад је жена бацила у прсуру први уштипак, хотимице је обали и тако облије Мацића врелим уљем по лицу. Мацић, као опарен, побјегне и не дође више к удовици. Кад је позвао више копнених другова, да га освете, ови га упиташе: „Ко те је опарио?“ а он одврати: „Сам-ја“. „Кому би хтио дакле да се осветимо?“ а он ће им: „Самој мени“. „Е па добро, кад баш хоћеш, кад је то твоја жеља, а ти држи“ — и они му дадоше толико удараца, да су му сви уштипци изашли на грло. Јаукајућ и превијајућ се, он је викао: „Осветите се Самој-мени, Самој-мени“ а они удри, те удри по њему. Рекоше нам, да су га лупали осам дана и осам ноћи, мислећи да му тиме чине највећу услугу. Од тога часа кажу да Мацић већ мало кому носи новаца, јер да се боји, да му је и опета не оправе, а и с тога, што су му копнени другови у оваковим случајевима ускратили сваку помоћ.

Лукавост ове младе брачке удовице подсјећа нас Одисејеве лукавости, који је казао Полифему да се зове „Нико“ и он јадник, ослијепљен од Одисеја, није знао, да рече него: „Нико ме ослијепи.“

На отоку Брачу, у сељачким круговима, чује се и ова прича о морском Мацићу.

Био је неки рибар, а имао врло лијепу и младу жену. Једном је ова отишла с њиме на рибе. У лађи су имали добрих уштипака, а Мацић, не буди лијен, донесе им новаца, само да добије уштипака. Кад су се и други пут скупа одвезли на море, ето ти опета к њима Мацића, који се је био намâзио. Али овога пута не нађе уштипака, а свему тому била је крива жена, која није хтјела да их приправи мужу за инад, а овај је знао, да за Мацића мора бити свакако уштипака, јер да би иначе могли зло проћи. Мацић оде, али се тешко освети. Конопом

притегне жену у море, а муж остане сам у лађи. Кажу, да ју је Мацић учинио у мору својом женом и да му за казну мора увијек приправљати уштипака, а њезин муж да би био сваки пут уловио златну рибу, кад би на оно исто мјесто бацио уља и брашна за уштипке. Тај рибар давно је умро, али и данас, кад би ко знао за оно мјесто па отишао те бацио брашна и уља Мацићу у море, да би уловио златну рибу. За ону жену кажу, да јоште и данас живе на дну мора с Мацићем и да му увијек приправља уштипака.

За сада ми биљежимо само оволико о хварском Мацићу и о брачким: копненом и морском. Сазнамо ли још штогод, забиљежићемо, а биће овакових прича свакако и више.

5. Тенци и вукодлаци.

Вјеровање у „тенце" бијаше на отоку Хвару некоћ врло распрострањено. Данас се о њима мало што приповиједа. Тенцима данас обично плаше дјецу. Ми дознасмо тек толико, да они пребиваху понајвише у мрачним мјестима, а најрадије у старим и мрачним зградама, које имаду прозоре са гвозденим решеткама, кроз које су једино они улазили и излазили. Око старих и запуштених цркава такођер су радо обитавали. Кад смо у селу Свирчима запитали некога старца, што он мисли, како да су постали тенци, он нам рече, да је чуо приповиједати од свога дједа, да су „тенци" душе оних попова (свештеника), који су опслуживали службу божију окаљани смртним гријехом. Они додуше да су се исповиједили прије смрти, али да сада као тенци чине покору на земљи, а највише около цркава. У цркву да смију, али само у „сакристију". За свештенике-тенце, исти нам старац рече, да они по ноћи помагају облачити у сакристији оне свештенике, већ умрле, који се по ноћи дижу из гроба, док не изрекну оне мисе, које за жива нијесу рекли а морали су, или које су им од кога биле наручене, па их не извршише.

Исто тако и вјеровање у вукодлаке на отоку Брачу није већ тако живо, као што је једном било.

Вукодлаци се највише појављују у јесени за вријеме јематве, када се трга грожђе. У подоби одрпана човјека с мјешином преко рамена, они иду по ноћи красти грожђе, а исто тако и у подневно доба, јер и они као Мацић, могу у то доба излазити. Они се претварају и у друга бића, као кокош, гуштера и т. д. Као гуштер знаде вукодлак до капи исисати млијеко овцама, козама и кравама. Ако овака животиња нема млијека, тада јој исише крв. Радо се сакупља више њих, да по ноћи буче и да страше чељад. Приповиједају на отоку Брачу, да назад какових стотину година није нико по ноћи био сигуран од вукодлака. Кога би били нашли вукодлаци по ноћи послије „мртвачкога" звона, па до јутарње „Здраве Марије", били би га уграбили и понијели гдјегод далеко, одакле би био морао кадшто и више дана путовати, док би кући приспио. И по крововима самих кућа, по ноћи, знали су узнемиривати мирну чељад[1]).

Данас — по причању народа — нема више на отоку Брачу толико вукодлака, па и нијесу више онако погибељни као некоћ, а то с тога, јер их је неки свећеник, који је живио пред какових сто година, по пучком вјеровања заклео неким отајним молитвама и тим их протјерао у пећине и шпиље.

---

[1]) Ово потоње о вукодлацима испореди са нашим чланцима: „Мањињорго", „Мацић" и „Орхо Марин".

Брачани, сељаци дакако, ипак чврсто вјерују, да ће се вукодлаци опета до двадесет или тридесет година појавити, јер да је велико зло прикрило свијет: да се не иде у цркву, да се не моли Бога, да се краде, да се не штују старији и т. д.

На отоку Брачу тек да спомињу тенце, а на отоку Хвару нијесмо могли ништа дознати за вукодлаке.

Можда на Хвару „Мањавур" одговара донекле брачким вукодлацима. Мањавуром обично плаше дјецу, да ће им се завући у тијело, ако не буду добра и послушна. Мањавур, као и вукодлак, шкоди на исти начин животињама.

Ма колико се пропиткивали, нијесмо могли ништа друго дознати о „мањавуру".

6. Разна гатања с отока Хвара.

1. Кад је жена трудна, па ако случајно долети на кров од куће или у близину куће кукавица, или како јој на отоку наши сељани кажу „куквижа" (талиј. civetta), не слути баш на добро, јер је то знак, да ће дотична женска породити женско дијете. Наши сељани много више воле мушку дјецу, јер ће им она у одраслијој доби у пољу помагати. Обратно бива, када на кров или у близину куће долети „совић", јер ће дотична тада да породи мушко дијете. Тада је будући отац весео, а и мајка, јер веле Хварани: мајка весела је само онда, кад јој је муж весео. Али ако долети на кров или у близину од куће, било кукавица, било „совић", не смије га нико споменути: свако се у кући мора причињати, као да га и нема, јер је то злобна птица; споменеш ли њезино име, мисли да јој се ругаш, а за освету имаде моћ, да се увуче трудној мајци у утробу и да направи од заметнутога плода какову наказу: кукавицу, или совића, или чак учини, да мајка побаци прије времена.

2. Када птица „вивер"[1]) по ноћи у шуми или гдјегод у близини од куће бучи, не смијеш излазити на прозор, јер би ти могло да нахуди, а ако му се случајно наругаш, могао би оног трена изгубити глас, или како наши сељани кажу „занимит". Чути само вивера гдје бучи, могло би нашкодити некојима. Ми видјесмо стараца, који су у вечер зачепљивали уши памуком, само да не чују ноћни глас „вивера". Вивер, особито зими, обичава долетјети на прозор, а то значи готову несрећу. Некоји, да се ријеше таковог похода, мећу на прозор благословљених ствари.

3. Убити мачку велики је гријех. Онај, који је убије, навуче на себе ништа мање него седам година проклетства. Наши сељани много се чувају, да не убију мачку.

4. Када кокош закукуриче, треба је одмах убити, јер то не слути на добро. Овдје нам је забиљежити нешто карактеристично. Ми наиме у Спљету наиђосмо на шљедбеника Мојсијеве вјероисповијести, који је тражио такову кокош, јер да она носи срећу!

5. Када по ноћи ходаш вани, ваља да носиш уза се мало благословљена лишћа од маслине, јавора и т. д.; али је нада све најбоље да поведеш са собом једнога црнога пса, јер ти тада по готово не ће ништа нахудити. Најпогибељније су уре од пôноћи па до јутарње „Здраве Марије".

---

[1]) „Вивер" је птица, скоро као кокош велика и смеђег перја. Лијета само по ноћи.

6. Када гавран прелети преко нечије куће, *не слути баш на добро: он носи* смрт. И када си на двору, није лијепо, да ти гавран прелети преко главе.

7. Гуштерицу (гушћерицу) велика је грјехота убити. Наши сељани вјерују, да су блаженој Дјевици Марији једном биле оболиле дојке, кад је дојила Исуса, и да јој се било покварило млијеко. Гуштерица исиса јој покварено млијеко и Марија оздрави. Када си гуштерицу убио, она врти тада репом и тим те проклиње.

8. Када нађеш гдјегод на путу кожу (кошуљу) од змије, слути на добро. Прича се, да ако ју сатареш и тим прахом прођеш руке, да ти се више не ће знојити.

9. Велики је гријех убити пчелу, а исто тако не смијеш за њу казати, да је цркнула (крепала), већ умрла. Наш је народ држи с тога у толикој части, јер она даје восак, од којега се праве свијеће воштанице, које се у кркви на жртвенику пале. Међу нашим сељанима може се чути: „да није челе и овце не би се могла миса рећи", а то зато, јер прва даје восак, а друга вуну, од које се прави црквено рухо за богослужје.

10. У змију не смијеш никада пуцати из пушке, јер би тане могло да одбије натраг па убити тебе, док њој не можеш њиме нашкодити.

11. Ако нетом снесеним јајетом од црне кокоши, особито док је још топло, намажеш очи, не ћеш лако на њима оболити.

12. За славуља кажу, да не пјева никада близу гнијезда, јер да би му га тада лако нашли. Његово пјевање опонашају са: „ћин, ћин, ћин — ћјурлу, лулу, лин!" па га с тога можда и зову на отоку ћурликавац. Држе за велику грјехоту разврћи његово гнијездо или га убити.

13. Када те уједе пас, тада је добро да привијеш на рану неколико његових длака, јер ће ти тим бити боље.

14. Ако те је *убола пчела, или оса, најбоље је да убереш мало лишћа од* трију трава, па да њиме намажеш убодено мјесто, јер ће ти тако олакшати.

15. Када ти случајно долети у кућу велика муха месарка, треба је одмах убити или је протјерати. Њезина појава не слути на добро: она носи тобож смрт.

16. Када дјевојка улови бабицу *(Cocinella septempunctata),* метне је на длан од руке, па јој говори све дотле, док не одлети: „Рец ми, бобе, ди ћу се удат." На ону страну, прама којој бабица полети, дјевојка ће се удати.

17. Када на човјека или жену навали златин (жутица, жућаница, *icterus*, талиј. iterizia), тада је најбоље отићи у коју гору, из које се иначе не може чути глас пијевца, и из које се не може видјети море, па се ту попети на један бор. Када се је човјек попео на бор, тада други један ваља да стане испод њега па га сјећи сјекиром, а други опет мора сакривен викати: „ча чиниш?" Онај, што сијече, мора одговарати: „Сичем, за да се ови бор већ не помлади и за да се овему човику злотин већ не повроти." Упит и одговор мора се до три пута поновити. Послије свега тога, вјерују, да ће човјек скоро сасвим оздравити.

18. Када ти долети у кућу животињица, коју на отоку зову „шанпјерин" и „дивљи прасац" *(oniscus),* то је знак, да ћеш ти или ко од укућана добити писмо.

19. Када опазиш у кући животињицу „галију" *(miriapoda* = стонога), не смијеш је убити, јер она носи срећу. На отоку јој неки обичавају казати: „galia, se ti porti bone nove resta, se no va via[1]). Ако остане, то је знак, да носи добре вијести.

---

[1]) Галијо, ако носиш добре вијести, остани, ако не, тада ајде.

20. Ако се убодеш на драчу од „шкарпуна“ (нека врст црвене рибе, у знаности познате под именом *Scorpaena porcus)* [1]), трпиш ужасне боли, а наши сељани чврсто су увјерени, да ће ти одланути, ако прокадиш убодено мјесто на чађу од луча. Не знам, колико у овом вјеровању има истине. Свакако је то веома карактеристична народна љекарија.

21. Ако прстом кажеш звијезде, изаћи ће ти по руци мали и тврди чупки, које на отоку зову „брадовнице“.

22. Ако пређеш преко дјетета или момчића, који јоште расте, треба да пређеш опет преко њега, али с противне стране, иначе не ће више расти. У првому га случају „прискочиш“, а у другому га „одскочиш“.

23. Ако те сврби лијеви длан од руке, тада ћеш добити новаца, а ако десни, тада ћеш издати новаца.

24. Кад ти игра лијево око, не слути баш на добро. Неки опет то исто кажу и за десно око, па сад вјеруј, коме те воља.

25. Ако зубима угризеш језик, задесиће те јамачно какова несрећа.

26. Кад сањаш о мртвима, не бој се, јер наши сељани кажу: „мортви носи живега“.

27. Ако си разбио огледало, или сô просуо, задесиће те какова невоља.

28. Старој жени уопће немој никада посудити соли, јер би могла доћи по ноћи, да те гуши као „мӧра“ или вјештица.

29. Прије, него изађеш по ноћи из куће, добро је — веле — да се прекрстиш до три пута, а кад си изашао, опет је добро, да учиниш руком по зраку до три крижа и то сприједа и отрага. Осим тога није добро, да се обазиреш натраг. Ако набасаш на какову приказу, мораш је до три пута упитати: „Куме, кумпоре, је л’ вон чо потриба?“ Ако је која добра душа из чистилишта, она ће ти казати своју нужду и жељу па ишчезнути. Иначе не смијеш никому казати, да си ишта видио ил’ чуо, јер би ти могло „наудити“. Ако не добијеш никакова одговора, а приказа остаје, то је знак, да имадеш пред собом осуђену душу или каквога злодуха; прекрсти се до три пута, па ће ишчезнути. Таковим приказама кажу на отоку: „сатвор“ и „нолижа“. У такову „сатвор“ не смијеш пуцати, јер је не можеш убити, а к тому би пушчано зрно могло одбити натраг, па тебе убити. Видили смо, да се то исто збива, ако пуцаш у змију. (Бр. 10.)

30. По ноћи, па уопће у које му драго доба, не смијеш ићи на гробље за окладу, јер би могао чак и умријети.

31. Онакав, какав си на нову годину, бићеш кроз цијелу годину.

32. Када штогод изгубиш, тада једноставно пљуцни на длан од лијеве руке, па удри по пљувачи су два прста десне руке. На ону страну, на коју полети пљувача, тражи изгубљени предмет.

33. Када дјевојка куха, па ако се на посуди ухвати много малих црвених искрица, то је знак, да ће имати много сватова када се уда. Тим малим искрицама кажу: „свађа“.

34. Ако љеваш у чашу прије воду па вино, то ће ти жена рађати женску дјецу, радиш ли обратно, родиће мушку.

35. Када ти се вино пролије на столу, значи весеље, а вода значи сјету; ако ти се проспе сô, слути на велику несрећу.

---

[1]) Другу једну рибу, нешто смеђе боје, зову шкарпина *(Scorpaena scrofa)*. Од убода ове рибе лијечи се народ истим средством.

36. Када ти је испао зуб, или када си га сам извадио, мораш га пребацити преко главе и не дизати га више, јер ти иначе не би израстао други на његову мјесту.

37. Нејакој дјеци не смијеш дозволити да се играју ватром, јер ће ти по ноћи скваситн постељу властитом водом.

38. Када ти изађе на оку мали црвени чир, то је знак да ће ти родити мајка или која друга жена од родбине. Такови мали црвени чир зову на отоку: „чмик".

39. Када те спопадне штуцавица, а ти гуцни три пута воде, па ће те минути, а пошто је она знаком да те неко спомиње, то ће ти и тада проћи, ако погодиш, ко те спомиње.

40. Када ти се испод језика појави чирић, којега на отоку зову „јаштерица", а ти запитај којега твога пријатеља, да ли хоће што купити код тебе, па ако ти одговори, да хоће, а ти му тада по хварску кажи: „мени јашћерица прошла а теби дошла". Теби ће тада по народном вјеровању проћи, а твој ће га пријатељ добити.

41. Не смијеш љуљати зипку, када у њој нема дјетета, јер би могло дијете оболити, па и умријети.

42. Када пламте двије свијеће упоредо, једну треба свакако или одалечити или угасити, јер не слути на добро: слути уопће на зло, али обично на смрт, на пошљедње зло, како наши сељани казу.

43. Наши сељани вјерују у чаре (чарања). Ако дјевојка улије момку у које пиће три капи своје крви, тада ће се он страствено у њу заљубити, те нема више снаге, која би га од ње могла одалечити. Ако му даде да попије више од три капи, може лако полудити, па и умријети. Али такова женидба нема благослова; одмах послије женидбе човјек изгуби љубав за своју жену, а што је горе, постепено губи умну снагу. О тому тако суде наши сељани.

44. Ко жели да види кога од својих покојника, мора се чврстим уфањем у свети четвртак исповиједити и причестити, а у вечер за вријеме процесије мора остати код своје куће, гдје ће му се приказати очекивани покојник.

45. Ко развргне женидбу, чини један од највећих гријеха, а за цијели свој живот не може већ да буде сретан. Због таковог гријеха вјерују да се најдуље остаје послије смрти у чистилишту. Ми познајемо у једному селу на отоку Хвару жену, која тврди, да јој се је једном у свети четвртак у вечер за процесије приказао у бијелој одори са свијећом воштаницом у руци њезин покојни муж и да ју је замолио, да му даде рећи за душу толико и толико светих миса, јер да му је још за више од стотину година чамити у тамници, а то с тога, што је за живота развргао женидбу између двоје младенаца, те још тврди, да јој је рекао, да такови преступници трпе највеће муке у чистилишту.

46. Иглу, или који други оштри пријевмет, не смијеш посудити ни даровати оному, ко ти је добар пријатељ, ако га прије лагано не убодеш, јер би ти дотични могао лако постати непријатељем. Ако је оштра ствар веће вриједности, то је доста, да ти онај, којему је дариваш, даде ма било само један новчић, јер је тако већ искључена могућност, да ти постане непријатељем.

47. Када ти ко умре у кући, а вино ти је још у пивници, тада мораш на брзу руку из сваке бачве пропустити малко вина, иначе би ти се исто могло сасвим лако покварити. Колико могасмо сазнати, оно вино пропушта се као дар дотичному мртвацу, јер би другчије он сам дошао да га узме и тим га могао покварити.

48. Китом од бора не смијеш никога да шибаш, јер би дотични могао усахнути, или не расти више.

49. Ако је којој баби брада одвише избочена, нос дуг, очи удубљене а лице кошћунасто, такова је баба по суду нашијех сељана вјештица, или мöра.

50. Када пијеш, немој да љеваш вино у чашу преко руке, јер ћеш се опити.

51. Ако не ћеш да будеш учаран, а ти носи увијек једну бјечву наопако. (У Спљету ће те н. пр. свјетовати, да носиш увијек наопако три која год комада од твоје одјеће.)

52. Кад у исто вријеме киша пада и сунце сијева, на Хвару вјерују, да се тада жене губави, па веле: „сунце и дорж (дажд, киша) жениду се губови.“

53. Вилицом не смијеш бадати у кору од круха, јер је то гријех.

54. Ако мртвацу нијеси пришио ногу уз ногу, то ће он послије погреба лутати као приказа по земљи.

Антун Илија Царић.

Zemaljska štamparija u Sarajevu. — Земаљска штампарија у Сарајеву.